

Geldgeloof

Over 'health and wealth' en 'word of faith' in de Verenigde Staten

Scriptie ter afsluiting van de Master Wortels en Ontwikkelingen van het Christendom.

Aangeboden aan:

Dr. D.J. Bos

Prof. dr. H.J. Tieleman

Departement Godgeleerdheid

Universiteit Utrecht

Martijn van Es

3041867

10 maart 2010

“When was the last time somebody gave you \$5,000? Here’s my point: Before I started confessing God’s Word over my life, no one ever gave me \$5, let alone \$5,000!”¹

– Predikant Frederick K. C. Price

¹ Price, F. K. C., *Name It and Claim It: The Power of Positive Confession*, Los Angeles: Faith One Publications, (1992), p. 170.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Inventarisatie: Welk geldgeloof?	12
1.1 Inventarisatie benoemingen van het geldgeloof.....	12
1.2 Geldgeloof-benoemingen als uiting van kritiek of spot.....	14
1.3 Geldgeloof-benoemingen als onderscheid tussen geloofsinhoud en geloofsbeweging .	16
1.4 Geldgeloof-benoemingen als aanduiding van inhoudelijke diversiteit	18
1.4.1 Healing	20
1.4.2 Positive confession.....	22
1.5 Voorlopige conclusie en hypothese	27
1.6 Mogelijke modellen van onderscheid.....	29
2. Het geldgeloof van Jim Bakker en Fred Price.....	34
2.1 Jim Bakker, ‘seed-faith’ en ‘prosperity gospel’	34
2.1.1 Achtergrond Jim Bakker	34
2.1.2 Het geldgeloof van Jim Bakker	40
2.1.3 Analyse.....	45
2.2 Fred Price, ‘positive confession’ en ‘word of faith’	47
2.2.1 Achtergrond Fred Price	47
2.2.2 Geldgeloof van Fred Price.....	50
2.2.3 Analyse.....	55
2.3 Price en Bakker: Ideaaltypisch onderscheid.....	56
3. Historische wortels en ontwikkelingen van het geldgeloof	59
3.1 Amerikaans kapitalisme en het puritanisme.....	60
3.2 Revivalism.....	67
3.3 Geloof in de kracht van het gebed.....	73
3.4 Self-help boeken.....	76
3.5 De pinksterbeweging en gebedsgenezing.....	81
3.6 Metafysische stromingen.....	84
3.7 Analyse.....	88
4. Het geldgeloof in de eenentwintigste eeuw.....	91
4.1 Een nieuwe generatie geldgeloof-predikanten	91
4.1.1 Ed Young.....	92
4.1.2 Joel Osteen	95
4.1.3 Analyse.....	98
4.2 Economische crisis	98
Conclusie.....	102
Samenvatting.....	105
English summary.....	108
Bibliografie.....	111

Inleiding

In augustus 2009 verscheen op de nieuwswebsite *Christelijk Informatie Platform* een kritisch artikel over een christelijke geloofsovertuiging die stelt dat God de gelovigen rijk wil maken. De auteur noemt deze leer het welvaartsevangelie, een vertaling van het Engelse ‘prosperity gospel’. Het artikel is geschreven naar aanleiding van een christelijke conferentie waar dit ‘geldgeloof’² de centrale boodschap was:

“De conferentie trok meer dan 9.000 mensen die getuige waren van het ‘welvaartsevangelie’. De predikers vertelden één voor één dat ze de zekerheid kunnen krijgen dat God hen rijk wil maken, zelfs fabelachtig rijk. [...] Ze presenteren het Evangelie als een boodschap die zich in de eerste plaats richt op aardse beloningen, een theologie die van God een hemelse bankier maakt die in Zijn kinderen investeert met materiële rijkdom, indien zij beschikken over voldoende geloof en zich deze zegeningen toe-eigenen.”

De conferentie werd gehouden in de Amerikaanse staat Texas onder leiding van predikant Kenneth Copeland.³ Volgens Reinder Bruinsma, auteur van *Geloven in Amerika*, is het voor Europeanen ongebruikelijk om in de kerk over geld te spreken, terwijl Amerikanen hier juist weinig moeite mee hebben. Wanneer er in Europese kerken over geld gesproken wordt gebeurt dat volgens Bruinsma altijd uit noodzaak en met gêne. In de Verenigde Staten is de situatie echter omgekeerd en wordt er met trots over geld gesproken in kerkelijke context:

“God’s zegeningen zijn voor de meeste Amerikaanse christenen niet alleen geestelijk, maar ook duidelijk meetbaar in dollars. Wie geeft, ontvangt! Wie een tiende van zijn inkomen geeft, wordt daar niet armer van: God compenseert die vrijgevigheid boven

² Schipper, J., ‘Het ‘welvaartsevangelie’ belooft veel te weinig’, gelezen op 19 augustus 2009 op de website van het *Christelijk Informatie Platform*: http://www.cip.nl/nieuwsbericht_detail.asp?id=11070 De benoeming ‘geldgeloof’ is een eigen term, die in dit artikel niet voorkomt en die andere bronnen eveneens niet gebruiken. Omdat termen als ‘welvaartsevangelie’ en ‘health and wealth gospel’ niet altijd neutraal zijn of meer inhouden dan de besproken geloofsleer (zie hoofdstuk 1) gebruik ik ‘geldgeloof’ als een neutrale benaming.

³ ‘Kenneth Copeland Ministries 2009 Southwest Believers’ Convention’, gelezen op 12 september 2009 op de website van Kenneth Copeland: <http://kennethcopelandministries.org/2009/07/2009-southwest-believers-convention/>

elke verwachting! Predikanten gaan er prat op als hun kerkelijke budget dat van hun collega's overtreft en parakerkelijke organisaties zijn trots op hun miljoenenomzet.”⁴

Het geloof in een vrijgevige God dat Bruinsma omschrijft, zien we terug in de verhitte discussie die op de website van het *Christelijk Informatie Platform* ontstond naar aanleiding van het artikel over het geldgeloof. Een lezer vraagt zich af: “Zijn het dan altijd christenen die in een Opel moeten rijden? Is het dan erg als een Koningskind, een kind van de Schepper, in een mooie auto rijdt? Rijdt de zoon van H. M. de Koningin in een eenvoudige auto? Leefden Abraham, Izaäk, Jacob, Job, koning Jozef, koning David en koning Salomo eenvoudig?” Een ander waarschuwt in sterke bewoordingen voor deze leer: “Een leugen. Doctrines van demonen die zich richten op het vlees. Mensen, blijf er verre van. Het is de brede weg die naar vernietiging leidt.” Een derde ziet het geldgeloof juist in lijn met het verlossingswerk van Christus: “Ik wil u laten weten dat God de Schepper betrokken is bij ons leven en niet alleen maar wel hoofdzakelijk onze redding voor ogen had.”⁵

Wat Schipper het welvaartsevangelie noemt, komt geregeld ter sprake in verschillende media. Zo berichtte dagblad *Trouw* in augustus 2009 over het overlijden van de Afro-Amerikaanse welvaartsprediker “Reverend Ike” die de verslaggever karakteriseert als een dominee die alleen voor *papiergeld* preekte. De centrale boodschap van Ike zou zijn geweest: “Rijkdom NU”. Hij verkondigde onder andere dat het voor een arm mens nog moeilijker zou zijn om in de hemel te komen dan voor een rijke: Een arme zou immers niet eens smeergeld hebben om de poortwachter om te kopen. Armoede en gebrek aan geld waren in zijn ogen de wortel van alle kwaad. Zelf leidde Ike dan ook een luxueus leven, met grote huizen en Rolls Royces.⁶

Naast de journalistieke media besteden ook academische tijdschriften aandacht aan het geldgeloof. In 2008 verscheen in *The Social Science Journal* een onderzoek naar het gebruik

⁴ Bruinsma, R., *Geloven in Amerika: kerken, geschiedenis en geloof van christenen in de Verenigde Staten*, Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, (1998), p. 120.

⁵ Geciteerd zijn reacties op het artikel ‘Het ‘welvaartsevangelie’ belooft veel te weinig’ van J. Schipper, gelezen op 19 augustus 2009 via de website van het *Christelijk Informatie Platform*: http://www.cip.nl/nieuwsbericht_detail.asp?id=11070 Het artikel is kritisch van toon over het geldgeloof; zo wordt er gewezen op de vele gelovigen in de geschiedenis van het christendom die juist niet rijk waren. Zij verwachtten naast de vergeving van zonden door Jezus Christus geen andere beloningen. Het verkrijgen van geld door geloof zou daarom niet in het christendom thuishoren: “Het ‘welvaartsevangelie’ is een vals evangelie. Deze boodschap is onbijbels en haar beloften mislukken. God zorgt niet voor Zijn volk door middel van materiële rijkdom of lichamelijke gezondheid.” Het artikel besluit met een pleidooi voor een geloofsovertuiging die naast vergeving van zonden geen welvaart belooft. Wanneer het welvaartsevangelie de gelovigen voorhoudt dat het de bedoeling van het christelijk geloof is dat zij rijk worden, belooft deze geloofsleer niet te veel, maar juist te weinig: Het echte evangelie blijft achterwege.

⁶ Dijkstra, F., ‘Televisiedominee die alleen preekte voor papiergeld’, *Trouw*, 24 augustus 2009, p. 20.

van websites als medium voor geldgeloof-predikanten. Volgens de onderzoeker zijn er veel dominees in de Verenigde Staten die het geldgeloof verkondigen en gebruik maken van het internet om een internationaal publiek te bereiken. Deze internetpagina's zouden meer nadruk leggen op de persoonlijkheid van de predikant dan op traditionele christelijke symbolen, zoals het kruis van Christus. Bovendien zouden welvaartstheologie en fondswerving centraal staan, terwijl onderwerpen als zonde en het lijden hoogstens in bedekte termen besproken wordt.⁷

Ook hoogleraar theologie Willem Ouweneel schrijft over het geldgeloof. In een column omschrijft hij een bezoek aan Suriname, waar hij zegt met walging te hebben aangehoord hoe een welvaartspredikant "...duizenden toehoorders omstandig vertelde wat een fantastisch groot en mooi huis hij bezat."⁸ De aanwezigen werden aangespoord geld te doneren aan de collecte omdat zij dan ook een groot huis zullen ontvangen. Volgens Ouweneel is deze "onbeschaamde verrijking van de predikers" het welvaartsevangelie op zijn slechtst. Hij verwerpt het geldgeloof, maar sluit niet uit dat geloof in God kan leiden aardse zegeningen:

"Let wel: niet alles wat (vaak ten onrechte) 'welvaartsevangelie' wordt genoemd, is verkeerd. Het is heel bijbels dat 'God de blijmoedige gever liefheeft' en zegent. Het is ook heel bijbels dat 'wij grote dingen van God mogen verwachten'. Maar het is even waar dat ons in het Nieuwe Testament geen enkele aardse zegen als vast en zeker toegezegd wordt."⁹

Ook in Nederland zijn geldgeloof-predikanten actief. Ouweneel benoemt hun populariteit onder arme en allochtone gelovigen in de Amsterdamse Bijlmer. Hans Frinsel, hoofdredacteur van het christelijke maandblad *De Oogst*, noemt daarentegen juist welvarende christenen als doelgroep. Blijkbaar spreekt het geldgeloof dus zowel arme als rijke gelovigen aan:

⁷ Swanson, D. J., "'Health and Wealth' and the World Wide Web: Leading renewal ministries' use of Web to communicate social order", in: Unnithan, N. P., (ed.), *The Social Science Journal*, Vol. 45, Issue 4, (2008), p. 607-618.

⁸ Ouweneel, W. J., 'Welvaartsevangelie', gelezen op 29 september 2009 via de website van Willem Ouweneel: <http://www.willemouweneel.nl/#p=0;b=425>

⁹ Ibid. In dit citaat valt op dat volgens Ouweneel niet alles wat 'welvaartsevangelie' wordt genoemd in zijn ogen afkeurenswaardig is; en dat de term 'welvaartsevangelie' niet altijd terecht wordt toegepast. Meer hierover in hoofdstuk 1.

Een lezing waarin Willem Ouweneel onder meer over het welvaartsevangelie en zijn mening over de relatie tussen geloof en verschillende soorten zegeningen spreekt is hier te downloaden:

<http://www.groeiengeloof.com/Apeldoorn09/1.%20Gezegend%20met%20alle%20geestelijke%20zegen.mp3>

“Het welvaartsevangelie heeft een sterke aantrekkingskracht op veel christenen in onze rijke, materialistische samenleving. Het geeft hen een rechtvaardiging om naar grote rijkdom te streven, [...] De yuppen-omgeving, de glitter, de glans van het succes, de massa’s – dat is wat de huidige generatie van gelovigen aanspreekt. En de welvaartsevangelisten spelen daar handig op in.”¹⁰

Frinsel stelt verder dat het welvaartsevangelie naar Europa is overgewaaid vanuit de Verenigde Staten.¹¹ Daarin staat hij niet alleen. We zagen al dat Reinder Bruinsma het spreken over geld in de kerk als typisch Amerikaans omschrijft. Antropoloog Simon Coleman schreef in 2000 een boek over de wereldwijde verspreiding van het geldgeloof waarin hij de Verenigde Staten als geboortegrond van deze geloofsleer aanwijst.¹² Ook Lans Bovenberg, hoogleraar economie aan de Universiteit van Tilburg, omschrijft het geldgeloof als een Amerikaans verschijnsel. In een vraaggesprek met het *Friesch Dagblad* legt hij uit dat deze leer vooral in de Verenigde Staten zeer populair is, omdat Amerika traditioneel het land is van grenzeloze mogelijkheden. De concrete belofte van materiële voorspoed van het geldgeloof spreekt Amerikanen aan, terwijl Nederlanders er meer doordrongen van zouden zijn dat ze hard moeten werken voor hun geld.¹³

Duidelijk is dat verschillende bronnen en opinieleiders het geldgeloof beschouwen als een Amerikaans fenomeen – soms zelfs als een *typisch* Amerikaans fenomeen. Zijn Amerikaanse auteurs het daarmee eens? Het Amerikaanse tijdschrift *Time Magazine* omschrijft in een tweetal artikelen het geldgeloof als “...a native-born faith built partially on American economic optimism...”¹⁴ en “...a peculiarly American theology but turbocharged.”¹⁵ In 2006 legde *Time* aan christenen in de Verenigde Staten de vraag voor of zij denken dat God voornemens is hen welvarend te maken. Niet minder dan 61% antwoordde hier bevestigend op. Bovendien was 31% van de Amerikaanse bevolking ervan overtuigd dat

¹⁰ Frinsel, H., ‘Een hardnekkige verleiding’, *Maandblad De Oogst* 828 (2007), p. 5. In hoofdstuk drie zullen we zien dat het geldgeloof op verschillende manieren een ‘relevante’ vorm van godsdienstigheid is, die zich er specifiek op richt gelovigen aan te spreken met een nuttig en praktisch geloof.

¹¹ Ibid., p. 4.

¹² Coleman, S. M., *The Globalisation of Charismatic Christianity: Spreading the Gospel of Prosperity*, Cambridge: Cambridge University Press, (2000), p. 27.

¹³ De Jong, M. Y., ‘Prof. dr. Lans Bovenberg over het welvaartsevangelie en de kredietcrisis’, gelezen op 15 september 2009 via de website van het *Friesch Dagblad*: <http://www.frieschdagblad.nl/index.asp?artID=41522> Zie verder paragraaf 3.1 over de relatie tussen de materialistische cultuur in de Verenigde Staten en het geldgeloof.

¹⁴ Van Biema, D., ‘Maybe We Should Blame God for the Subprime Mess’, gelezen op 17 juli 2009 via de website van *Time Magazine*: <http://www.time.com/time/business/article/0,8599,1847053,00.html>

¹⁵ Van Biema, D., Chu, J., ‘Does God Want You To Be Rich?’, gelezen op 17 juli 2009 via de website van *Time Magazine*: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1533448,00.html>

wie geld geeft aan God, vervolgens door God met meer geld gezegend zal worden.¹⁶ Deze bevinding lijkt aan te sluiten bij Bovenbergs opvatting dat de materiële beloften een aantrekkelijke boodschap vormen voor Amerikaanse gelovigen.

De Amerikaanse krant *The New York Times* geeft een indruk hoe een Amerikaanse aanhanger van het geldgeloof tegen de leer aankijkt en wat hij er van verwacht. De krant deed verslag van de eerdergenoemde conferentie van predikant Kenneth Copeland en interviewde vrachtwagenchauffeur Stephen Biellier. Hij vertelde naar de conferentie te zijn gekomen met de overtuiging dat het predikantenechtpaar Copeland hem van zijn schuld van meer dan honderdduizend euro kan verlossen, zoals jaren eerder ook gelukt was:

“They say the Copelands rescued them from financial failure 23 years ago, when they bought their first truck at 22 percent interest and had to rebuild the engine twice in a year. Around that time, Mrs. Biellier first saw Mr. Copeland on television and began sending him 50 cents a week. Others who bought trucks from the same dealer in Joplin that year went under, the Bielliers said, but they did not. ‘We would have failed if Copeland hadn’t been praying for us every day,’ Mrs. Biellier said.”¹⁷

Op de website ExChristian.net, een internetpagina waarop ‘afvallige’ christenen hun verhalen delen, klinkt echter een verhaal over het geldgeloof dat minder positief is dan dat van Biellier. Een zekere Frank Pecenka vertelt dat hij gestimuleerd werd geld te geven aan de kerk in de verwachting er zegeningen van God voor terug te krijgen. Hij gaf meer dan tien procent¹⁸ van zijn inkomen aan de kerk en andere goede doelen en verichtte daarnaast goede daden. Uiteindelijk had zijn vertrouwen op het geldgeloof teweeg gebracht dat zijn financiële status zo slecht geworden was dat hij zijn huis verloor, bankroet ging, depressief werd en zijn geloof verloor. Van zijn kerk kreeg hij de boodschap dat het uitblijven van zegeningen aan hem moest liggen, en niet aan God of de welvaartstheologie:

“After more than 10 years of this folly our debt load swamped us like a tidal wave. The underlying message we kept getting through these turbulent years was that there had to

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Goodstein, L., ‘Believers Invest in the Gospel of Getting Rich’, gelezen op 19 augustus 2009 op de website van *The New York Times*:

http://www.nytimes.com/2009/08/16/us/16gospel.html?_r=1&scp=1&sq=prosperity%20gospel&st=cse

¹⁸ Het schenken van tien procent van het inkomen aan de kerk, het zogenaamde betalen van de tienden, zal in hoofdstuk 2 nader besproken worden.

be something wrong with you or God would bless you and heal your finances [...] I found myself filled with rage, bitter, disillusioned and feeling rejected by God.”¹⁹

Ook academische auteurs in de Verenigde Staten laten een kritisch geluid horen. J. B. Hixson, predikant en docent theologie aan een seminarie in Texas, schrijft in zijn boek met de veelzeggende titel *Getting the Gospel Wrong* dat het welvaartsevangelie nieuwe elementen toevoegt aan het evangelie: “According to the prosperity gospel, salvation is a package deal that involves not only spiritual salvation, but good health and increased wealth as well. Yet the pure gospel is narrower than that.”²⁰ Hixson vindt het toevoegen van extra elementen geen verrijking, maar een aantasting van de kernboodschap van verlossing.²¹

Hixsons mening dat het geldgeloof nieuwe elementen toevoegt aan het christelijke evangelie lazen we in soortgelijke verwoordingen in de commentaren bij het artikel van het *Christelijk Informatie Platform*. Ook andere meningen die we bij Nederlandse auteurs lazen zien we terug in de literatuur van buitenlandse academici. Socioloog Stephen Hunt schrijft in een artikel over het geldgeloof dat de belofte van rijkdom vooral diegenen aanspreekt die een tekort aan welvaart hebben,²² waarover ook Ouweneel schreef. Net als Hans Frinsel merkt emeritus-hoogleraar theologie Walter Kaiser op dat de beloftes die het geldgeloof doet voor veel gelovigen te verleidelijk zijn om links te laten liggen. Hij spreekt van een almaar groeiende groep Amerikaanse evangelicalen die in de religieuze belofte van welvaart een verleidelijke boodschap zien: “...the promise of wealth, health, and success is too tempting for many to resist.”²³

Time sluit aan bij de vraagtekens die Ouweneel stelt bij de predikanten die aanhangers van het geldgeloof aansporen veel geld te doneren. Het blad schrijft dat predikanten er in slagen de gelovigen veel geld in hun kerken te laten investeren door hen grote beloningen voor te houden, maar dat zij mogelijk vooral bezig zijn *zichzelf* te verrijken:

¹⁹ Pecenka, F. H., ‘How Religion Almost Ruined My Life’, gelezen op 17 juli 2009 op: <http://exchristian.net/testimonies/2004/07/how-religion-almost-ruined-my-life.html>

²⁰ Hixson, J.B., *Getting the Gospel Wrong: The Evangelical Crisis No One Is Talking About*, Longwood, Florida: Xulon Press, (2008), p. 262.

²¹ Ibid.

²² Hunt, S. J., ‘Winning Ways’: Globalisation and the Impact of the Health and Wealth Gospel’, *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 15, No. 3, (2000), p. 338. Hunt vergelijkt bovendien het welvaartsevangelie met het ‘narcistische’ neo-Pentecostalisme: “[T]he gospel of physical health and material wealth has a far greater appeal than the spiritual narcissism of mainstream, middle-class neo-Pentecostalism. At the same time, the prevailing theology of prosperity is attractive to those at the bottom of the socio-economic hierarchy.”

²³ Kaiser, W.C., Jr., ‘The Old Testament Case for Material Blessings and the Contemporary Believer’ in: Moo, D. J., (ed.), *The Gospel and Contemporary Perspectives: Biblical Forum Series Vol. 2*, Grand Rapids: Kregel Publications (1996), p. 27.

“Prosperity theology adds a distinctive layer of supernatural positive thinking. Adherents will reap rewards if they prove their faith to God by contributing heavily to their churches, [...] concentrating on divine promises of worldly bounty supposedly strewn throughout the Bible. Critics call it a thinly disguised pastor-enrichment scam.”²⁴

Dat er sprake kan zijn van oplichting door predikanten is ook de officiële instanties niet ontgaan. In 2007 kwam een aantal geldgeloof-predikanten in opspraak toen Charles Grassley, senator van de Amerikaanse staat Iowa, een onderzoek instelde naar mogelijke belastingfraude onder televisie-dominees die ieder voor honderden miljoenen aan dollars ontvangen van volgelingen over de hele wereld.²⁵ Kerken kunnen in Amerika vanwege hun status als ‘non-profit organizations’ aanspraak maken op belastingkorting, maar gezien de verkregen rijkdom onder deze predikanten vraagt de senator zich af of zij inderdaad werkzaam zijn zonder winstoogmerk. In de brief die Grassley inzake deze kwestie verstuurde aan predikant Creflo Dollar²⁶ wordt bijvoorbeeld om opheldering gevraagd over de belastingvrije aanschaf van twee Rolls-Royces.²⁷

Deze rondgang langs verschillende soorten Nederlandse en buitenlandse, journalistieke en academische publicaties leert dat het geldgeloof een veelbesproken en controversieel thema is. Journalisten schrijven erover, enkele opinieleiders bekritisieren het en academici onderzoeken het. Verschillende bronnen identificeren het als een geloofsovertuiging die ontstaan is in de Verenigde Staten van Amerika gedurende de laatste decennia van de twintigste eeuw. Bovendien blijkt een significant deel van de Amerikaanse christenen het eens te zijn met de stelling dat God wil dat zij rijk worden. In deze scriptie zal ik onderzoeken wat dit controversiële geldgeloof behelst en wat de verschillende achtergronden ervan zijn.

Zoals we in het eerste hoofdstuk zullen zien is er geen eenduidige benoeming voor de geloofsleer die we in deze inleiding onder andere aanduiden met ‘welvaartsevangelie’ en ‘geldgeloof’. De geloofsleer die stelt dat God wil dat gelovigen rijk worden wordt in verschillende bronnen besproken onder verschillende namen en titels. Sommige benoemingen

²⁴ Van Biema, D., ‘Maybe We Should Blame God for the Subprime Mess’, gelezen op 17 juli 2009 via de website van *Time Magazine*: <http://www.time.com/time/business/article/0,8599,1847053,00.html>

²⁵ Keteyian, A., ‘Hard Questions For “Prosperity Gospel”’, gelezen op 17 juli op de website van *CBS News*: http://www.cbsnews.com/stories/2008/01/29/cbsnews_investigates/main3767305.shtml

²⁶ Creflo Dollar is word of faith-predikant en zal nader besproken worden in paragraaf 4.2.

²⁷ De brief van senator C. E. Grassley aan predikant C. A. Dollar, nagelezen op 12 juli 2009 op zijn website: <http://grassley.senate.gov/releases/2007/110620075.pdf>

zijn negatief bedoeld door critici waardoor er niet altijd sprake is van neutrale termen. Bovendien zal blijken dat verschillende benoemingen als synoniem worden gebruikt maar dit inhoudelijk niet zijn. Om onduidelijkheid te voorkomen gebruik ik in deze scriptie de eigen term ‘geldgeloof’, wat ik definieer als: *De christelijke geloofsovertuiging die gelovigen leert dat God hen rijk wil maken.*

De centrale onderzoeksvraag die in deze scriptie onderzocht zal worden is: *Wat karakteriseert het geldgeloof, wat behelst het en hoe heeft het zich in de geschiedenis ontwikkeld?* Deze hoofdvraag zal ik aan de hand van een aantal deelvragen beantwoorden:

1. Hoe wordt het geldgeloof benoemd, en waar komen de verschillende benoemingen vandaan? Is er sprake van één geldgeloof of zijn er verschillende stromingen? Om deze vraag te beantwoorden, kijken we naar de verschillende benoemingen die voor het geldgeloof gebruikt worden. Hoe kijken de geldgeloof-predikanten zelf aan tegen deze benoemingen? Identificeren zij zich zelf ook met deze benoemingen? Welke benoemingen zijn van oorsprong scheldnamen? Hoe kunnen we de aanwezigheid van veel verschillende benoemingen verklaren? Duiden de verschillende benoemingen op inhoudelijke diversiteit?

2. Wat zijn de verschillende verschijningsvormen van het geldgeloof en wie representeren het? Wat zijn inhoudelijk de karakteriserende geloofsovertuigingen en leerstellingen van de verschillende vormen van geldgeloof? Wat is de inhoud van hun geloofsleer, en hoe verkrijgt de gelovige het geld? Op welke Bijbelteksten en theologische overtuigingen beroepen zij zich?

3. Wat zijn de historische, maatschappelijke en culturele wortels en achtergronden van het geldgeloof? In welke verschillende stromingen ligt de oorsprong van het geldgeloof? Hoe heeft het geldgeloof zich door de jaren heen ontwikkeld? Welke verklaringen kunnen we in de geschiedenis van het geldgeloof vinden voor de verschillende karakteristieken van het geldgeloof? Wat kenmerkt de verschillende wortels van het geldgeloof?

4. Aan welke ontwikkelingen en uitdagingen is het geldgeloof onderhevig in de eenentwintigste eeuw? Is er sprake van ontwikkeling of verandering onder geldgeloof-predikers? Wat behelst deze ontwikkeling en waar komt ze vandaan? Zien we dergelijke ontwikkelingen terug bij de verschillende verschijningsvormen van het geldgeloof? Hoe reageren geldgeloof-predikers op de uitdaging van de kredietcrisis?

1. Inventarisatie: Welk geldgeloof?

De geloofsovertuiging dat God wil dat gelovigen rijk worden vormt een complex fenomeen. Voordat we dit geldgeloof inhoudelijk en historisch kunnen gaan bespreken moeten we ons eerst de vraag stellen of er wel sprake is van een één geldgeloof. Zoals in dit hoofdstuk zal blijken bestaan er meerdere varianten. Zij lijken aan de oppervlakte hetzelfde, maar verschillen inhoudelijk op cruciale punten van elkaar.

Een bijkomend probleem waarmee we geconfronteerd worden is dat zal blijken dat verschillende auteurs en wetenschappers de verschillende soorten geldgeloof over één kam scheren. Hierdoor is in zowel journalistieke als academische bronnen begripsverwarring ontstaan, met als resultaat dat verschillende geldgeloven met dezelfde benoemingen besproken worden. Om de verschillende geldgeloven van elkaar te kunnen onderscheiden zullen we de verschillende benoemingen eerst inventariseren, waarna we zullen onderzoeken welke inhoudelijke diversiteit deze benoemingen voorstellen.

1.1 Inventarisatie benoemingen van het geldgeloof

In de inleiding kwamen we al verschillende termen tegen waarmee het geldgeloof aangeduid wordt. Omdat al is vastgesteld dat deze vorm van christendom zijn oorsprong vindt in de Verenigde Staten van Amerika zal het onderzoek naar de gebruikte termen voor het geldgeloof in dit hoofdstuk zich richten op Engelstalige termen. Het blijkt dat het geldgeloof een grote verscheidenheid aan benoemingen kent, zo blijkt bijvoorbeeld in het *Time Magazine*-artikel ‘Does God want you to be rich?’:

“Known (or vilified) under a variety of names--Word of Faith, Health and Wealth, Name It and Claim It, Prosperity Theology--its emphasis is on God's promised generosity in this life and the ability of believers to claim it for themselves.”²⁸

Volgens *Time* leggen al deze benoemingen nadruk op door God beloofde welvaart. Inhoudelijke verschillen worden niet besproken, waardoor de suggestie wordt gewekt dat deze termen als synoniemen kunnen worden gebruikt. Deze suggestie wordt gesterkt wanneer blijkt dat *Time* slechts één van vele bronnen is die de verschillende benoemingen voor het

²⁸ Van Biema, D., Chu, J., ‘Does God Want You To Be Rich?’, gelezen op 17 juli 2009 via de website van *Time Magazine*: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1533448,00.html>

geldgeloof in één adem ruwweg als synoniemen presenteert. Verschillende auteurs die over het geldgeloof schrijven, nemen in hun tekst een regel op waarin ze een reeks verschillende benoeringen presenteren. J. B. Hixson bijvoorbeeld, de Amerikaanse predikant en docent theologie wiens boek *Getting the Gospel Wrong* we al eerder citeerden, schrijft:

“The American evangelical movement known variously as Prosperity Theology, Word of Faith, Health and Wealth, and Name-It-and-Claim-It...”²⁹

Ook hier lijken de verschillende benoeringen te verwijzen naar dezelfde geloofsbeweging. De Amerikaanse predikant en televisiedominee Jim Bakker, die in de twintigste eeuw één van de bekendere geldgeloof-predikers was,³⁰ volgt eveneens het patroon van Hixson en *Time Magazine*. In een boek waarin hij waarschuwt voor het gevaar van het geldgeloof schrijft hij:

“...it was through my misguided, mistaken, materialistic theology – the health-and-wealth gospel, “name it and claim it,” prosperity gospel, or whatever else you care to label it – that many sincere Christians were misled into hoping for riches in this world...”³¹

Opvallend is dat we steeds dezelfde namen tegen komen – soms met enige variatie – maar dat Jim Bakker ten opzichte van Hixson en *Time* de benoeming ‘word of faith’ weglaat. Theoloog John MacArthur legt in het boek *Charismatic Chaos* (2002) juist meer nadruk op titels die op ‘word of faith’ variëren; maar noemt ook de andere benoeming die we steeds tegenkwamen:

“The Word Faith movement, known otherwise as the Faith movement – or Word, Faith-Formula, Word of Faith, Hyper-Faith, Positive Confession, Name It and Claim It, or Health, Wealth and Prosperity teaching...”³²

Door maar liefst zes varianten te gebruiken legt MacArthur meer nadruk op deze categorie benoeringen dan de andere auteurs. Jim Bakker daarentegen laat deze benoeming geheel achterwege. Is dit een toevaligheid of ligt er een reden aan ten grondslag? Zouden de

²⁹ Hixson, *Gospel Wrong*, p. 253.

³⁰ Meer over Jim Bakker in paragraaf 2.1.

³¹ Bakker, J. O., Abraham, K., *Prosperity and the Coming Apocalypse*, Nashville: Thomas Nelson Publishers, (1998), p. 12.

³² MacArthur, J. F., Jr., *Charismatic Chaos*, Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, (1992), p. 323.

genoemde accentverschillen erop kunnen duiden dat er inhoudelijk geen sprake is van synoniemen? Deze kwestie zullen we als eerste onderzoeken. Voor dat doeleinde zullen we de verschillende benoemingen allereerst onderbrengen in logische categorieën.

De voor dit scriptieonderzoek geraadpleegde bronnen – variërend van wetenschappelijke boeken en artikelen tot journalistieke bronnen – gebruiken tenminste vijftien verschillende benoemingen. Deze zijn onder te verdelen in een viertal categorieën van gelijksoortige titels met enige variatie. De verschillende categorieën zijn:

1. 'Name it and claim it', met als variatie 'blab it and grab it'³³;
2. 'Health and wealth' met onder meer de variaties 'health and wealth theology' en 'the gospel of health and wealth'³⁴;
3. 'Prosperity gospel', met variaties als 'prosperity doctrine' en 'theology of prosperity'³⁵;
4. 'Word of faith', met variaties als 'word', 'faith formula', 'word-faith', 'faith theology' en 'faith gospel'³⁶.

Daarnaast zijn er nog een aantal benoemingen die sporadisch worden gebruikt en mengvormen zijn van de genoemde categorieën, zoals 'Health, Wealth and Prosperity Theology' en 'Gospel of Faith, Health, and Wealth'. Omdat deze vormen vaak niet meer dan één keer genoemd worden categoriseer ik deze als mengvormen en niet als unieke groep van benoemingen.

1.2 Geldgeloof-benoemingen als uiting van kritiek of spot

In het bovengenoemde citaat uit *Time* lezen we als inleiding de verschillende benoemingen: "Known (or vilified) under a variety of names..." De toevoeging "vilified" duidt op een

³³ Zie onder meer: Hanegraaff, H., *Christianity in Crisis: 21st Century*, Nashville: Thomas Nelson, Inc., (2009), p. 104; Hollinger, D., 'Enjoying God forever: A Historical/Sociological profile of the Health and Wealth gospel' in: Moo, D. J., (ed.), *The Gospel and Contemporary Perspectives: Biblical Forum Series* Vol. 2, Grand Rapids: Kregel Publications (1996), p. 13.

³⁴ Zie onder meer: Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 119; Swanson, 'World Wide Web', p. 608; Schaefer, N. A., 'Exporting a U. S. Gospel of Health and Wealth: An American Evangelist in Europe', in: Krabbedam, H., Rubin, D., (eds.), *Religion in America: European and American Perspectives*, Amsterdam: VU University Press, (2004), p. 275.

³⁵ Zie onder meer: Allitt, P., *Religion in America Since 1945: A History*, New York: Columbia University Press, (2003), p. 192; Liroy, D., 'The Heart of the Prosperity Gospel: Self or the Savior?', in: *Conspectus*, Vol. 4, (2007), p. 42.

³⁶ Zie onder meer: Hunt, 'Winning Ways', p. 331; Lee, S., 'Prosperity Theology: T. D. Jakes and the Gospel of the Almighty Dollar', in: *Crosscurrents*, summer 2007, p. 227.

mogelijk gebruik van bepaald benoemingen als scheldnaam. Wat zegt dit over de achtergrond van de verschillende benoemingen?

Volgens Dennis Hollinger verwijzen de aanhangers van het geldgeloof naar zichzelf als ‘word of faith’ of ‘faith movement’ en zijn de termen ‘name it and claim it’, ‘gospel of prosperity’ en ‘health and wealth gospel’ benoemingen van critici.³⁷ De auteurs van het boek *Exporting the American Gospel* noemen wel de term ‘name it and claim it’ als een spotnaam voor ‘faith theology’, maar stellen dat ‘faith theology’ een latere ontwikkeling representeert van het al langer bestaande ‘gospel of wealth and prosperity’.³⁸ Hollinger noemt de categorieën ‘prosperity’ en ‘health and wealth’ dus wel als spotnaam, Brouwer et al. niet. Wel zijn deze twee bronnen het er over eens dat ‘name it and claim it’ bedoeld is als scheldnaam, en specificeren het bovendien als spotnaam voor ‘word of faith’.

Ook geldgeloof-predikanten zelf erkennen dit gegeven. Predikant Jim Bakker: “For years I had embraced and espoused a gospel that some skeptics [sic] had branded as a ‘prosperity gospel.’ I didn’t mind the label; on the contrary, I was proud of it.”³⁹ Predikant Fred Price erkent dat het spottend bedoelde “name it and claim it” hem ooit werd toegeworpen door een kritische predikant. Hij nam de benoeming op als een geuzennaam voor zijn geloofsleer door één van zijn geldgeloof-boeken die titel te geven. In dit boek, *Name It and Claim It: The Power of Positive Confession* (1992), schrijft Price: “If that is who I am, I accept, because it is true. It is name it and claim it.”⁴⁰ Hij vindt het geen schande om deze naam aan te nemen, omdat de scheldnaam precies omschrijft hoe hij alles heeft gekregen wat zijn hart begeerde: “Name it and claim it?! You better believe it! I am the name it and claim it man! Everything I have truly desired over the last 20 years [...] I have named it, claimed it, and I got it.”⁴¹

Hank Hanegraaff, Amerikaans auteur en president van het Christian Research Institute, legt uit dat de benoeming ‘name it and claim it’ specifiek verwijst naar de ‘word of faith’-leerstelling dat woorden macht hebben⁴² om door het geloof de omgeving te beïnvloeden: “Words rule! It is through our words that we can learn to activate the force of faith. This is precisely why Faith theology is referred to as ‘Name it and claim it’ or ‘Blab it

³⁷ Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 13.

³⁸ Brouwer, S., Gifford, P. & Rose, S. D., *Exporting the American Gospel: Global Christian Fundamentalism*, New York: Routledge, (1996), p. 25.

³⁹ Bakker, J. O., Abraham, K., *I was wrong*, Nashville: Thomas Nelson Publishers, (1996), p. 532.

⁴⁰ Price, *Name It*, 26.

⁴¹ *Ibid.*, p. 27.

⁴² Meer hierover in paragraaf 1.4.2.

and grab it.”⁴³ Het verband tussen de twee categorieën wordt bovendien ook duidelijk in de persoon van predikant Fred Price: Hij wordt zowel door Hanegraaff⁴⁴ als door de Amerikaanse socioloog Shayne Lee⁴⁵ omschreven als invloedrijk word of faith-prediker. Volgens Lee zou hij onder Afro-Amerikaanse predikanten zelfs de bijnaam “Godfather of Faith”⁴⁶ hebben. Ook stond Price in 1990 aan de wieg van een overkoepelend lichaam van word of faith-predikanten: FICWFM, wat staat voor “Fellowship of Inner City Word of Faith Ministries.”⁴⁷

Het blijkt dat ‘name it and claim it’ bedoeld is als spotnaam voor ‘word of faith’ en dat beide benoemingen qua theologische inhoud hetzelfde geldgeloof representeren.⁴⁸ Omdat predikant Fred Price bovendien door zowel zichzelf als door anderen wordt gekarakteriseerd met beide benoemingen stellen we vast dat deze twee titels bij elkaar horen. De vier genoemde categorieën van benoemingen voor het geldgeloof zullen daarom worden gereduceerd tot drie:

1. ‘Health and wealth’;
2. ‘Prosperity gospel’;
3. ‘Word of faith’, of ‘name it and claim it’.

Hoewel sommige auteurs ook ‘health and wealth’ en ‘prosperity gospel’ identificeren als scheldnaam zijn de geraadpleegde bronnen niet eenduidig genoeg om hier conclusies aan te verbinden.

1.3 Geldgeloof-benoemingen als onderscheid tussen geloofsinhoud en geloofsbeweging

Kunnen de verschillende benoemingen verklaard worden aan de hand van verschillende functionele toepassingen? De Britse predikant Robert Jackson maakt in het theologische tijdschrift *Themelios* gebruik van de verschillende benoemingen om onderscheid te maken tussen geloofsinhoud en aanhangers van het geldgeloof. Allereerst omschrijft hij het geldgeloof als de overtuiging dat “...all faithful Christians should automatically prosper as of

⁴³ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. 104.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 58.

⁴⁵ Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 228.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 230.

⁴⁷ Price, F. K. C., *Name It and Claim It: The Power of Positive Confession*, Los Angeles: Faith One Publications, (1992), p. 183. Meer over de achtergrond van Price in paragraaf 2.2.1.

⁴⁸ De theologische inhoud van ‘word of faith’ of ‘name it and claim it’ wordt nader toegelicht in paragraaf 1.4.3.

divine right.”⁴⁹ Vervolgens duidt hij de specifieke *geloofsinhoud* van dit geldgeloof met de term ‘prosperity theology’. Naar de *aanhangers* van dit geloof verwijst met de term ‘faith movement’. Hoe gangbaar is een dergelijk onderscheid onder academische auteurs? De Britse socioloog Stephen Hunt gebruikt in de *Journal of Contemporary Religion* ook de term ‘faith movement’, maar voegt daaraan de waarschuwing toe dat er niet werkelijk sprake is van één beweging:

“...the designation of this relatively new religious phenomenon as a ‘movement’ is a misnomer, since the distinctive Faith gospel is represented by hundreds of independent ministries which might depart, to one degree or another, in both practice and doctrine, from the core teachings.”⁵⁰

Het blijkt dat de benoeming van het geldgeloof lastig te duiden is met specifieke termen en dat het onderscheid dat Jackson maakt wellicht te voorbarig is. Ook volgens theoloog Walter Kaiser is het moeilijk om het geldgeloof theologisch te categoriseren omdat het qua inhoud ongrijpbaar kan zijn: Het geldgeloof behoort niet tot een specifieke denominatie of theologische school van denken en is breed verspreid over het kerkelijke landschap in de Verenigde Staten. Soms heeft het veel weg van ‘positief denken’,⁵¹ in andere gevallen lijkt het meer weg te hebben van christelijke gebedsgenezinggroepen.⁵²

Stephen Hunt deelt deze visie, en schrijft dat het geldgeloof zich gemakkelijk laat aanpassen aan de smaak van locale gemeenten en verschillende culturen. Zo zouden word of faith-kerken in Groot-Brittannië nadruk leggen op ‘health’ terwijl de aspecten ‘wealth’ en ‘prosperity’ achterwege blijven.⁵³ Hunt en Kaiser zouden zich dus niet kunnen vinden in het onderscheid dat Jackson maakt tussen ‘faith’ als de beweging die wijst op de volgelingen van ‘prosperity’ als geloofsovertuiging. Er is niet sprake van één beweging met één geloofsinhoud vanwege het feit dat er verschillende varianten geldgeloof zijn. Als een auteur als Jackson de verschillende benoemingen gebruikt om onderscheid te maken tussen geloofsleer en beweging is dat om praktische redenen, niet omdat een dergelijk onderscheid bestaat. In zijn artikel wijst hij hier ook op door aan te geven dat zijn toepassing van deze termen een keuze is voor doeleinden van zijn onderzoek.

⁴⁹ Jackson, R. ‘Prosperity theology and the faith movement’, *Themelios* 15-1, (1989), p. 16.

⁵⁰ Hunt, ‘Winning Ways’, p. 332.

⁵¹ De relatie tussen de filosofie van ‘positive thinking’, bekend van de predikant Norman Vincent Peale, en het geldgeloof wordt nader besproken in hoofdstuk 3.

⁵² Kaiser, ‘Old Testament Case’, p. 27.

⁵³ Hunt, ‘Winning Ways’, p. 336-337. Bovendien spreekt hij (p. 336) van syncretisme in verschillende culturen.

1.4 Geldgeloof-benoemingen als aanduiding van inhoudelijke diversiteit

Uit het voorgaande blijkt dat er in verschillende contexten sprake kan zijn van onderlinge variatie in hoe het geldgeloof beleden en gepraktiseerd wordt en dat het geldgeloof en de verschillende benoemingen te vloeibare begrippen zijn om een eenduidige benoeming aan te verbinden. Als geldgeloof echter een dergelijk divers fenomeen is, zouden we dan de verschillende benoemingen kunnen verklaren aan de hand van verschillende varianten van het geldgeloof? Zijn er bronnen die theologisch-inhoudelijke verschillen koppelen aan specifieke benoemingen voor het geldgeloof?

De Amerikaanse socioloog Shayne Lee maakt in het tijdschrift *CrossCurrents* een duidelijk inhoudelijk onderscheid tussen ‘word of faith’ en ‘prosperity gospel’. Over word of faith schrijft hij:

“Word-of-faith teaching asserts that Christians have the power to control their physical well-being and financial fortunes through their faith.”⁵⁴

En over prosperity gospel schrijft hij:

“The prosperity gospel is a central part of word-of-faith teachings and suggests that God wants all believers to prosper financially according to their faith.”⁵⁵

Dit is een interessante categorisering: Volgens Lee is ‘prosperity gospel’ een geldgeloof dat gelovigen leert dat God wil dat zij rijk worden, terwijl volgens ‘word of faith’ de gelovigen bovendien *macht* hebben om hun omstandigheden te *beïnvloeden* en daardoor rijk kunnen worden. Bovendien stelt Lee dat prosperity gospel een centraal *onderdeel is van* word of faith.⁵⁶ Betekent de voorstelling van Lee dat ‘word of faith’ altijd elementen van ‘prosperity’ zou bevatten, maar dat er vice versa wel ‘prosperity’ kan zijn zonder ‘word of faith’? Aan de hand van het onderscheid dat Lee maakt zullen we deze categorisering nader onderzoeken.

⁵⁴ Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 228.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ In zekere zin doet dit denken aan Jackson, die stelde dat ‘prosperity’ wees naar de kenmerkende theologie van ‘faith’ als bredere beweging. Hij maakte echter onderscheid tussen de twee als doctrine en beweging, waar Lee hier schrijft over twee doctrines die inhoudelijk deels overeenkomen maar ook verschillend zijn; en beide begrippen bovendien niet exclusief gekoppeld dienen te worden aan een beweging of een doctrine.

Volgens Lee is de Afro-Amerikaanse predikant Fred Price één van de belangrijkste en invloedrijke predikanten binnen het geldgeloof van de twintigste eeuw.⁵⁷ Hij zou volgens Lee samen met Kenneth Copeland de eerste geldgeloof-predikant zijn geweest die op nationale televisie verscheen.⁵⁸ Het is opvallend dat Lee Price de eerste geldgeloof-predikant op TV noemt. Douglas Swanson, Amerikaans professor journalistiek, bijvoorbeeld noemt in een artikel over het geldgeloof in de *Social Science Journal* juist predikanten Jim Bakker en Pat Robertson als de eersten die hun boodschap op TV brachten. Bovendien noemt hij hen als voorbeelden van predikanten die “health and wealth ideas” met groot succes op televisie brachten.⁵⁹ Ook dit gegeven zien we bij Lee omgedraaid, die stelt dat Bakker in vergelijking met Price het geldgeloof minder intens en frequent zou hebben verkondigd:

“Although Oral Roberts, Jim Bakker and other televangelists alluded to material blessings in the 1970s and 1980s, none did so with the deliberateness, intensity, and frequency as word-of-faith preachers like Price and Copeland.”

Merk op dat Lee in dit citaat predikanten Roberts en Bakker in contrast plaatst met predikanten uit de word of faith-categorie. Jim Bakker rekent hij in dit artikel niet tot de geldgeloof-predikers, terwijl Swanson hem juist noemde als voorbeeld van een van de meest succesvolle geldgeloof-predikers op televisie.

Het valt op dat het artikel van Swanson, die Bakker als eerste invloedrijkste noemt, wel spreekt over ‘health and wealth’ en ‘prosperity’ maar de benoeming ‘word of faith’ achterwege laat. Ook herinneren we ons dat Jim Bakker zijn eigen geldgeloof omschreef met deze termen, maar ‘word of faith’ in zijn rijtje met benoemingen achterwege liet. Bovendien lezen we bij Lee juist dat Fred Price *wel* expliciet met ‘word of faith’ in verband wordt gebracht, terwijl hij Bakker *zo niet* aanduidt. Hierover lezen we in het boek *Exporting the American Gospel* (1996) het volgende:

“Variations on this theme were developed by many, from well known media stars Pat Robertson and Jim Bakker to lesser known ministers Kenneth Copeland and Kenneth Hagin, who developed “faith” theology...”⁶⁰

⁵⁷ Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 228-230.

⁵⁸ Ibid., p. 229. “Price’s television ministry was important for several reasons. For one, Price and Kenneth Copeland, [...] became the first prosperity teachers on national television.”

⁵⁹ Swanson, ‘World Wide Web’, p. 608.

⁶⁰ Brouwer, *Exporting*, p. 25.

Kenneth Hagin wordt erkend als een belangrijke pion in de ontwikkeling van word of faith en wordt gezien als de geestelijk vader van Fred Price.⁶¹ Bij Brouwer et al. lezen we dat word of faith en diens predikanten een doorontwikkeling representeren van het geldgeloof dat Jim Bakker en soortgelijke predikers voorstonden. Dit sluit aan bij de categorisering van Lee.

Bij de bronnen die we in deze paragraaf gelezen hebben is steeds herkenbaar dat ‘word of faith’ en ‘prosperity’ twee termen zijn die dicht bij elkaar liggen maar dat er (in tegenstelling tot wat we lezen bij de bronnen in paragraaf 1.1) wel degelijk inhoudelijke verschillen zijn. Afhankelijk van welke vorm van geldgeloof verschillende auteurs bespreken, wordt ofwel Jim Bakker of Fred Price als representatieve predikant genoemd. Vertegenwoordigen deze predikanten verschillende varianten van het geldgeloof?

Om dit te kunnen analyseren zullen we het geldgeloof van Bakker en Price analyseren aan de hand van de karakteristieken die het geldgeloof onderscheiden van andere vormen van christelijk geloof. Volgens antropoloog Simon Coleman zijn er drie leerstellingen die karakteristiek zijn voor het theologische profiel van het geldgeloof: (1) healing, (2) prosperity en (3) positive confession.⁶² Dennis Hollinger, hoogleraar ethiek, sluit aan bij deze drie thema’s, en noemt ze bovendien het hart van de controverse rondom het geldgeloof.⁶³ Als er inderdaad sprake is van twee verschillende vormen van geldgeloof, zouden zij mogelijkwijs op één of meerdere van deze onscheidende punten kunnen variëren.

Dat beide predikanten geloven in door God beloofde welvaart spreekt gezien het onderwerp van deze scriptie voor zich. Omdat hun respectieve geldgeloven in hoofdstuk 2 bovendien diepgaand besproken zullen worden, zullen we daarom nu kijken of er opvallende verschillen te noemen zijn in de wijze waarop Bakker en Price omgaan met de andere twee thema’s, healing en positive confession.

1.4.1 Healing

Voor geldgelovigen zijn er drie redenen om te geloven in gebedsgenezing: (1) volgens de evangeliën genas Jezus alle zieken die op Zijn pad kwamen, (2) Jezus gaf de apostelen de kracht om zieken te genezen, en (3) geneeskraft is een consequentie van de verzoening door

⁶¹ Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 229. Price omschreef zijn kennismaking met de word of faith-leer van Hagin als schellen die van zijn ogen vielen; vermoedelijk een verwijzing naar de bekering van de apostel Paulus in het bijbelboek Handelingen.

⁶² Coleman, *Globalisation*, p. 28.

⁶³ Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 14-17. Hij noemt overigens Bruce Barron, auteur van het boek *The Health and Wealth Gospel* (1987), als bron van deze drie thema’s.

Christus.⁶⁴ Het derde punt vereist nadere uitleg. In een oudtestamentische profetie over de lijdende knecht des Heeren in Jesaja 53 staat in vers 4: “...onze ziekten heeft hij op zich genomen, en onze smarten gedragen...” En in vers 5: “Maar om onze overtredingen werd hij doorboord, om onze ongerechtigheden verbrijzeld; de straf die ons de vrede aanbrengt, was op hem, en door zijn striemen is ons genezing geworden.” Volgens predikanten als Fred Price duidt deze profetie erop dat Christus aan het kruis is gestorven om de ziekten van de mens te dragen, niet alleen de zonden.⁶⁵

Fred Price schrijft over deze tekst dat het woord ‘is’ niet voor niets in de tegenwoordige tijd staat. De genezing van de gelovige en het offer van Christus zijn geen mogelijkheden of toekomstbeelden. Christenen moeten volgens Price leren inzien dat het offer van Christus daadwerkelijk plaats heeft gevonden en dat de genezing die daaruit voortvloeit werkelijkheid is. Wie accepteert en gelooft dat Christus aan het kruis zijn of haar ziektes gedragen heeft kan daarom niet meer ziek zijn: “If we are healed, then we are not sick. Because we cannot be healed and sick at the same time. You are one or the other.”⁶⁶ Een tussenvorm bestaat niet, aldus Price: Je kunt als christen niet in het offer van Christus geloven en tegelijkertijd slechts verwachten dat er misschien ooit genezing zal zijn. Een kerk waarin geen genezingen plaatsvinden, kan volgens Price ook nooit een echte kerk zijn.⁶⁷

Price is zo overtuigd van deze Bijbelse waarheid dat hij schrijft dat God een leugenaar zou zijn als hij toch ziek zou worden.⁶⁸ Maar, beredeneert hij, God kan niet liegen. Gelovigen moeten dus wel genezen zijn, en desnoods doen ze *alsof* ze genezen zijn, om zich daarmee voor God te bewijzen. Zo omschrijft Price hoe hij ondanks vreselijke pijnen deed alsof er niets aan de hand was en vervolgens als vanzelf de genezing ervoer:

“God said with His stripes I was healed. I believe what God said, so I cannot be in bed in traction. [...] Dying would have been painless compared to what I was experiencing at the time. In spite of it, I said, ‘I believe I am well, so I have to get up and go.’ And while I am going is when suddenly I realize, ‘Hey! You know, I don’t hurt anymore! Where did the pain go?!”

⁶⁴ Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 19.

⁶⁵ Price, *Name It*, p. 46-48.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 47.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 127.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 35.

Robert Jackson schrijft dat een consequentie van deze geloofsovertuiging is dat christenen impliciet te horen krijgen dat ze zelf schuldig zijn aan hun eigen ziekte. Wie niet wordt genezen van ziektes heeft blijkbaar geen echt geloof. Het hebben van geloof wordt immers afhankelijk gemaakt van tastbare gegevens.⁶⁹

Ook Jim Bakker noemt lichamelijke gezondheid als onderdeel van de belofte die het ‘prosperity gospel’ doet.⁷⁰ Bovendien belijdt de ‘Assemblies of God’ – de pinksterkerk waarbinnen Bakker predikant was gedurende zijn carrière als televisiedominee – geloof in bovennatuurlijke genezing als één van haar vier kerndoctrines:

“Our Lord continues to heal today and it is vital that the church preach, teach and practice this biblical truth. Scriptures command believers to pray in faith and trust God for the outcome.”⁷¹

Het bij ziekte doen alsof de ziekte niet echt is, zoals we zagen bij Fred Price, komt bij Bakker echter niet voor. Ook legt Bakker, net als de Assemblies of God, meer nadruk op genezing door te bidden.⁷² Net als Fred Price blijkt hij echter van mening dat die genezing reeds door God beloofd is en de gelovige daarom gewoon zijn recht opeist, ook wanneer er voor gebeden wordt: “Don’t pray, ‘Lord, Your will be done,’ when you are praying for health or wealth. You already know it is God’s will for you to have those things!”⁷³ Het blijkt dus dat zowel Price als Bakker gelooft dat christenen beschikking hebben tot door God geschonken lichamelijke gezondheid.

1.4.2 Positive confession

In een boek dat volledig gewijd is aan word of faith-theologie legt auteur D. R. McConnell uit dat positive confession de fundamentele en meest onderscheidende doctrine is van wat hij de

⁶⁹ Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 21.

⁷⁰ Bakker, *Apocalypse*, p. 32.

⁷¹ Gelezen op 30 oktober 2009 via de officiële website van de Assemblies of God: <http://ag.org/ivalue/healing/> Bakkers geloof in gebedsgenezing rust dus op twee pijlers; zijn geldgeloof en zijn gezindte. Meer over de relatie tussen de pinksterbeweging en gebedsgenezing in hoofdstuk 3. In zijn autobiografie *I was wrong* beschrijft Bakker hoe gedurende een rechtszaak – waarin hij uiteindelijk tot 45 jaar gevangenisstraf veroordeeld werd – één van zijn voormalige medewerkers tegen hem getuigde, flauw viel en vervolgens als gevolg van Bakkers gebed zou zijn genezen. Bakker, *Wrong*, p. 76. Jim Bakker omschrijft het voorval als volgt: “... [I] knelt down near him, and placed my hand on his foot as I prayed and asked God to touch him and heal him. Almost immediately, he revived.”

⁷² Zie paragraaf 3.3.

⁷³ Bakker, *Apocalypse*, p. 22.

faith-movement noemt.⁷⁴ Het is een belangrijk concept voor predikanten als Fred Price – we zagen al dat diens boek *Name It and Claim It* de subtitel *The Power of Positive Confession* draagt. Wie het principe van positive confession begrijpt bezit volgens Price de sleutel tot een succesvol leven doordat het de mens in staat stelt om geld en genezingen voor zichzelf op te roepen.

Price begint zijn uiteenzetting over positive confession met een tekst uit het Bijbelboek Spreuken: “Dood en leven zijn in de macht der tong, wie aan haar toegeeft, zal haar vrucht eten.”⁷⁵ De macht die de tong volgens dit Bijbelvers over dood en leven heeft moet letterlijk opgevat worden. De tong – dat wil zeggen de woorden die mensen uitspreken – zou daadwerkelijk de macht hebben om de realiteit en het leven te beïnvloeden, zowel ten goede als ten kwade.

Price is ervan overtuigd dat ieder mens – gelovig of niet – over zichzelf afroept wat hij of zij hardop uitspreekt. Vooral wanneer Bijbelteksten hardop worden uitgesproken zal de tekst werkelijkheid worden in het leven van de gelovige. Een simpel voorbeeld is het citeren van het Bijbelvers “Gezegend zal zijn de vrucht van uw schoot...”⁷⁶ wanneer ouders een kind verwachten. Het positief belijden van deze Bijbeltekst zal dan garanderen dat het kind gezond geboren wordt.⁷⁷

Volgens McConnell is word of faith-theologie altijd afhankelijk van bepaalde universele principes en formules. Als illustratie noemt hij de stappen die Kenneth Hagin, één van de eerste faith-predikanten,⁷⁸ van Jezus zou hebben geleerd: Door de vier stappen ‘say it’, ‘do it’, ‘receive it’ en ‘tell it’ uit te voeren zou de gelovige verlangens uit kunnen laten komen. McConnell legt uit dat boeken van word of faith-auteurs doorspekt zijn met termen als ‘formula’, ‘steps’ en ‘principles’.⁷⁹ Fred Price vormt hierop geen uitzondering: Allereerst is er het universele principe dat de gelovige hardop moet uitspreken wat hij of zij wenst te verkrijgen. Alleen wanneer iets hoorbaar uitgesproken wordt kunnen mensen de werkelijkheid beïnvloeden. Price citeert Jezus in het evangelie naar Marcus:

⁷⁴ McConnell, D. R., *A Different Gospel: A Historical and Biblical Analysis of the Modern Faith Movement*, Peabody: Hendrickson Publishers, (1988), p. 137.

⁷⁵ Spreuken 18:21 (NBG’51)

⁷⁶ Deuteronomium 28:4 (NBG’51)

⁷⁷ Price, *Name It*, p. 104.

⁷⁸ Te weten Kenneth Hagin, die door velen wordt gezien als ‘father of the faith movement’. Meer over de oorsprong van word of faith en Hagins rol daarin in paragraaf 3.6.

⁷⁹ McConnell, *Different Gospel*, p. 135.

“Voorwaar, Ik zeg u, wie tot deze berg zou zeggen, hef u op en werp u in de zee, en in zijn hart niet zou twifelen, maar geloven, dat hetgeen hij zegt geschiedt, het zal hem geschieden.”⁸⁰

Belangrijk in dit vers is dat Jezus het twee keer heeft over *zeggen*, “...wie tot deze berg zou *zeggen*...” en “...dat hetgeen hij *zegt* geschiedt...” Price legt uit dat het belangrijk is om hoorbaar te spreken wanneer de gelovige iets wil zien geschieden. Hij waarschuwt dat Jezus het over een bijzonder machtig werktuig heeft: “We must be careful here, because Jesus is enunciating a Divine, Universal Law.”⁸¹ Deze wet is zelfs zo universeel dat God er gebruik van maakte in Genesis 1 om de wereld scheppen. Price wijst erop dat alles wat God creëert in het scheppingsverhaal eerst hoorbaar door God wordt uitgesproken.⁸² Zo lezen we in Genesis 1:3, “En God zeide: Er zij licht; en er was licht.”⁸³

Deze wet is zo machtig dat alles wat gezegd wordt zal geschieden, ook voor diegenen die zich niet bewust zijn van deze wet of niet eens christen zijn.⁸⁴ Daarom waarschuwt Price voor uitspraken als “Ik denk dat ik ziek word.” Zodra een dergelijke verwachting uitgesproken is, wordt de duivel een opening geboden om die ziekte werkelijkheid te maken.⁸⁵ Mensen die erover klagen dat ze altijd ziek of nooit succesvol zijn zouden dit over zichzelf hebben afgeroepen door zonder het door te hebben gebruik te maken van de macht die het gesproken woord heeft. Door hardop te spreken hebben gelovigen macht over hun omstandigheden te beïnvloeden. Bidden⁸⁶ en geloven is in de theologie van Price niet toereikend. Het geloof komt via het gehoor, en iets is pas hoorbaar wanneer het hardop wordt uitgesproken: “...every time I say it, I hear it and every time I hear it, it is reinforcing my faith on that subject, so I have to say it out loud.”⁸⁷

Een tweede principe van de theologie van Price heeft te maken met de correcte interpretatie van het woord ‘confession’. Om de macht van ‘positive confession’ volledig tot

⁸⁰ Marcus 11:22-23 (NBG51) Een interessant detail is dat waar de NBG’51-vertaling spreekt over “het zal hem geschieden,” de Engelstalige bijbelvertaling van Price – de King James Version – spreekt over “he shall have whatsoever he saith,”⁸⁰ oftewel, “hij zal *hebben* wat hij zegt.” In principe is het vanuit de Engelse vertaling gemakkelijker om de stap naar het ‘hebben’ van geld en goederen te maken..

⁸¹ Price, *Name It*, p. 16.

⁸² *Ibid.*, p. 42.

⁸³ Genesis 1:3, (NBG51)

⁸⁴ McConnell, *Different Gospel*, p. 136.

⁸⁵ Price, *Name It*, p. 21.

⁸⁶ Het vervolg van de besproken tekst in Marcus 11 spreekt nadrukkelijker over bidden, naast spreken. Word of faith-predikers als Price erkennen de kracht van het gebed, maar zien het als ondergeschikt aan de kracht van positive confession, zie paragraaf 3.3.

⁸⁷ Price, *Name It*, p. 38. Dit is overigens een verwijzing naar Romeinen 10:17, “Zo is dan het geloof uit het horen, en het horen door het woord van Christus.” (NBG’51)

wasdom te laten komen moet de gelovige goed begrijpen wat confession is en wat het in de ogen van God zou betekenen. Het woord ‘confession’ kan in het Nederlands vertaald worden met ‘belijdenis’ maar ook met ‘biecht’. Belijdenis is een stellingname van wat iemand gelooft, of een kernachtige weergave van wat iemands geloofsovertuiging is. Biecht daarentegen duidt op het belijden van schuld of begane zonde. Price vindt het belangrijk dat de term ‘confession’ gebruikt wordt zoals het in de bijbel staat. Hij stelt dat de ware betekenis van dit woord eeuwenlang door de kerk verdraaid is en achter is gehouden voor de christenen.

Ter illustratie stelt hij zijn lezers de vraag of ‘confession’ negatieve of positieve associaties oproept. Hij vult het antwoord zelf in door te stellen dat 99,9% van de mensen dit woord zouden associëren met iets negatiefs, te weten ‘confession of sins’, het opbiechten of belijden van zonde. Volgens Price is dit echter niet de juiste Bijbelse associatie, maar doordat gelovigen van generatie op generatie te horen zouden hebben gekregen dat ‘confession’ te maken heeft met biechten en zonde zou deze negatieve associatie bij christenen geconditioneerd zijn.⁸⁸

Volgens Price wordt in de bijbel vaker in een positieve context gesproken over *confession*. In de taal van het Nieuwe Testament, het Koinè Grieks, is het woord ‘belijdenis’ een vertaling van het Griekse ‘homologeō’. Volgens Price heeft dit woord twee mogelijke betekenissen:⁸⁹ ‘to agree with’ of ‘to say the same thing that God says about you and/or your circumstances’. De vertaling die Price hanteert is belangrijk voor zijn theologie. In zijn boek presenteert hij de vertaling ‘hetzelfde zeggen als wat God zegt’ als een feit waarnaar hij continu zal verwijzen.⁹⁰ Wat betekent het om hetzelfde te zeggen als God? Een ware belijdenis, legt Price uit, is in overeenstemming met het Woord van God, oftewel de bijbel.⁹¹ Alle woorden die hardop worden uitgesproken hebben de macht de werkelijkheid te veranderen en beïnvloeden, maar pas wanneer de woorden van God uit de bijbel hardop uitgesproken worden, zullen de echte zegeningen en wonderen volgen. Een ‘positive confession’ gebruikt dus Bijbelteksten als toepassing van de scheppende macht van het gesproken woord. Price vat de goddelijke wet van positive confession als volgt samen:

⁸⁸ Ibid., p. 5.

⁸⁹ Ibid., p. 6, p. 8.

⁹⁰ Ibid., p. 25. “Since the original Greek word for the word *confession* as it is used in the New Testament means ‘to agree with’ or ‘say the same thing that God says,’ I will be continually referring to this fact throughout this book.”

⁹¹ Ibid., p. 22.

“If I will have the spiritual sense to bring my mouth, my confession – the words that I say – into line with what God says I am, I have, and I can do – the things that I find in His Word – I will have that manifested in my personal everyday life.”⁹²

Als illustratie vertelt Price zijn lezers dat hij door het belijden van de tekst “Mijn God zal in al uw behoeften naar zijn rijkdom heerlijk voorzien, in Christus Jezus.”⁹³ een auto gekregen heeft.⁹⁴ In geval van ziekte zou hij een tekst belijden als, “...die al uw ongerechtigheden vergeeft, die al uw krankheden geneest.”⁹⁵

Een ander belangrijk principe is dat de tastbare realiteit niet beleden moet worden, omdat dit ten koste zou gaan van het belijden van Gods geestelijke realiteit. Dit betekent dat de gelovige dus ook moet uitspreken genezen te zijn als dit niet het geval is. Wanneer iemand een zieke gelovige vraagt hoe het gaat, zou deze dus ook niet moeten antwoorden dat hij of zij (nog steeds) ziek is. In plaats van de tastbare realiteit te belijden moet de gelovige het geloof belijden dat God de genezing van alle ziekte reeds bewerkstelligd heeft.⁹⁶

Daarbij moet gezegd worden dat in de theologie van Price Satan de god van de wereld is. De wereld is de fysieke, tastbare en materiële plek waarin mensen leven. Satan is de grote tegenstander van de mens, en zal dus het fysieke, materiële en tastbare waarover hij regeert gebruiken om de mens aan te vallen.⁹⁷ Wanneer ons fysieke lichaam ziek wordt – oftewel een aanval van Satan krijgt te verduren – is dat een tastbaar gegeven en dus de realiteit van Satan. Vanuit het geloof moeten we volgens Price echter in de overtuiging leven dat Jezus reeds alle ziekten voor de mens gedragen heeft. Het is daarom een daad van geloof door niet Satans realiteit te belijden, maar die van God. Positive confession is dus in woorden en daden een erkenning van Gods realiteit zoals die in de bijbel staat, zonder daarbij toe te geven aan de materiële realiteit van Satan.⁹⁸ Vandaar dat Price kan zeggen dat ziek zijn een eigen keuze is, en dat je het aan jezelf te danken hebt als je ziek wordt: “You can be just as sick as you want to be. In fact, you can get so sick you can die from it. It is *your* choice.”⁹⁹

Samengevat kunnen we dus stellen dat voor Price ‘positive confession’ een complex werktuig is waarmee God de realiteit heeft geschapen en wat door de mens gebruikt kan worden om de realiteit te besturen. Een dergelijke wereldvisie komen we bij Jim Bakker niet

⁹² Ibid., p. 25.

⁹³ Filippenzen 4:19 (NBG51)

⁹⁴ Price, *Name It*, p. 33-34.

⁹⁵ Psalmen 103:2-3 (NBG51)

⁹⁶ Price, *Name It*, p. 31.

⁹⁷ Ibid., p. 36.

⁹⁸ Ibid., p. 54.

⁹⁹ Ibid., p. 48.

tegen, en voor zijn geldgeloof is het geen centrale wet of leerstelling aan de hand waarvan geld of zegeningen kunnen worden opgeroepen. Hij omschrijft het in termen als ‘motivational principles’ en ‘positive message’, niet in termen van een universele goddelijke wet, zoals Price dat doet, of zelfs in relatie tot zijn geldgeloof.¹⁰⁰

Ook omdat Bakker predikant was binnen de Assemblies of God is het niet aannemelijk hem met een positive confession als die van Fred Price te associëren. In 1980 vaardigde dit kerkgenootschap namelijk een officiële verklaring uit, ‘The Believer and Positive Confession’, waarin het – op grond van exegetische argumenten – positive confession afkeurde.¹⁰¹ De verklaring benadrukt dat God weliswaar de gelovigen wil zegenen, maar dat dit geschiedt naar de wil van God, niet naar de willekeur van mensen:

“When the positive confession doctrine indicates a person can have whatever he says, it fails to emphasize adequately that God’s will must be considered.”¹⁰²

Concluderend kunnen we dus stellen dat Jim Bakker in zijn geloofsopvattingen de principes van ‘positive confession’ zoals we die bij Fred Price zien niet erkent, omdat Bakker het begrip anders invult en omdat de kerk waarbinnen hij predikant was deze principes zoals ze bij Price voorkomen afkeurt.

1.5 Voorlopige conclusie en hypothese

We stelden ons de vraag of we een inhoudelijk verschil zouden kunnen aanwijzen tussen het geldgeloof van predikanten Jim Bakker en Fred Price, en of we dit onderscheid zouden kunnen koppelen aan de benoemingen ‘prosperity gospel’ dan wel ‘word of faith’. De drie facetten waarop het geldgeloof zich onderscheidt van andere vormen van christelijk geloof zijn prosperity, healing en positive confession. We hebben gezien dat Bakker en Price beiden

¹⁰⁰ Bakker, *Wrong*, p. 230-231. Wanneer hij de woorden ‘positive confession’ noemt, heeft hij het niet over het principe dat woorden een scheppende macht zouden hebben. Bakker omschrijft zijn positive confession meer als woorden van troost, motivatie en inspiratie: “I believed in the positive message. When I had been at PTL, I had often simply taken a ‘positive thinking’ type of message and put a Scripture to it and labeled [sic] it ‘positive confession.’” Ibid., p. 231

¹⁰¹ McConnell, *Different Gospel*, p. 82.

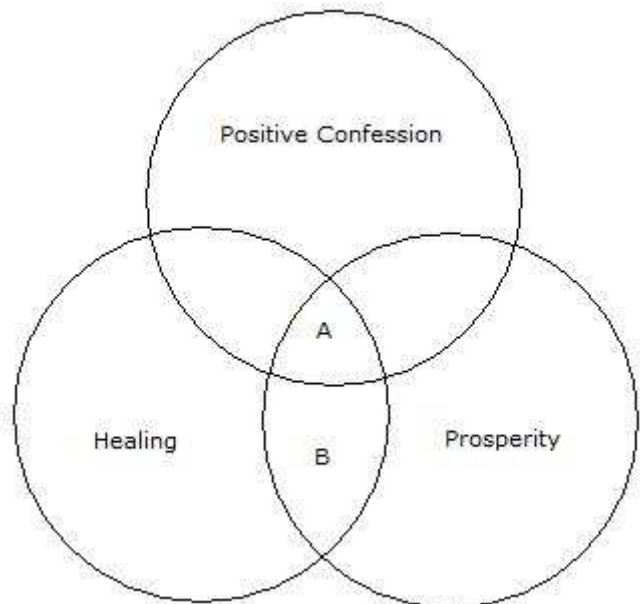
¹⁰² Het statement ‘The Believer and Positive Confession’ uit 1980, gelezen op 5 november 2009 via de officiële website van de Assemblies of God: <http://ministers.ag.org/pdf/Confession.pdf> Er is geen reden om aan te nemen dat Jim Bakker op dit punt afweek van het officiële standpunt van zijn kerk. Gedurende zijn carrière als televisie-dominiee bleef hij daar trouw aan. Zo schrijft Bakker in zijn autobiografie dat het contractueel was vastgelegd dat wanneer hij niet langer als president van zijn televisiebedrijf PTL kon functioneren, PTL automatisch in handen zou komen van de Assemblies of God. Bakker, *Wrong*, p. 32. Zijn ontheffing uit het predikantschap in 1987 had niets te maken met positive confession maar met fraude en een buitenechtelijke affaire, (zie hoofdstuk 2.)

het element *healing* opnemen in hun respectieve geloofsovertuigingen. Positive confession, zoals we het gedefinieerd zien bij Price en academische bronnen, komen we bij Bakker echter niet tegen.

We hebben gezien dat ‘positive confession’ het karakteristieke element is voor het geldgeloof van Fred Price. Ook hebben we gezien dat positive confession geassocieerd wordt met predikanten die onder de noemer ‘word of faith’ geschaard worden. We kunnen dus stellen dat deze benoeming inderdaad een ander geldgeloof weergeeft dan dat van Jim Bakker.

We lazen bij Shayne Lee dat word of faith een manier van geldgeloof is waarbinnen de gelovigen macht hebben om geld te verwerven, en dat de prosperity gospel daarbinnen een centraal onderdeel is. Mijn hypothese is dat er sprake is van een aantal overlappende kenmerken: *prosperity*, *healing* en *positive confession*. (Zie afbeelding 1.) Bij Fred Price (positie A) zien we alle drie de kenmerken; bij Jim Bakker daarentegen (positie B) wel *healing* en *prosperity*, maar niet *positive confession*.

In dit hypothetische model van overlappende cirkels kan er ook sprake zijn van een geldgeloof dat enkel de elementen prosperity of healing belijdt; of één van deze elementen in samenwerking met het principe van positive confession. (Wanneer het element prosperity wegvalt is er echter geen sprake meer van geldgeloof maar van bijvoorbeeld bepaalde vormen van gebedsgenezing.¹⁰³)

Waar de drie cirkels overlappen spreken we van ‘word of faith’. Zouden we kunnen stellen dat er voor positie B – waar ‘healing’ en ‘prosperity’ overlappen – sprake is van ‘health and wealth’; en dat wanneer enkel het element ‘prosperity’ aanwezig is er sprake is ‘prosperity gospel’? Hoewel dit in theorie een optie kies ik niet voor dit onderscheid. We lazen al dat Jim Bakker naar zichzelf verwijst als predikant van het prosperity gospel, terwijl

¹⁰³ We herinneren ons bijvoorbeeld dat Stephen Hunt schrijft dat er geen sprake is van een éénduidige geldgeloof-beweging omdat elke gemeente eigen accenten kan leggen. Zo noemt hij een Britse word of faith-kerk waarin nadruk wordt gelegd op healing terwijl welvaart achterwege blijft. Hunt, ‘Winning Ways’, p. 336.

hij ook gelooft in bovennatuurlijke genezing. Als het gaat om het geldgeloof lijkt het meer regel dan uitzondering te zijn dat deze geldgelovigen zowel healing als prosperity erkennen.¹⁰⁴ Het duidelijke onderscheid dat we in het geval van de benoeming ‘word of faith’ en het element ‘positive confession’ kunnen maken gaat niet op voor een onderscheid tussen varianten geldgeloof die naast prosperity geen healing erkennen. De vier verschillende categorieën die we aan het begin van het hoofdstuk hadden geïnventariseerd kunnen we dus als volgt in tot twee categorieën samenbrengen:

1. ‘Health and wealth’ of ‘prosperity gospel’; dit geldgeloof belijdt de elementen ‘healing’ en ‘prosperity’.
2. ‘Word of faith’ of ‘name it and claim it’; dit geldgeloof belijdt de elementen ‘healing’, ‘prosperity’ en ‘positive confession’.

1.6 Mogelijke modellen van onderscheid

Nu we hypothetisch hebben vastgesteld welke geldgeloof-benoemingen bij de verschillende varianten geldgeloof horen, kunnen we kijken of we deze hypothese inhoud kunnen geven door een model op te stellen aan de hand waarvan de twee soorten geldgeloof inhoudelijk van elkaar onderscheiden kunnen worden. Zijn er academische auteurs die een inhoudelijk model presenteren voor twee hypothetische vormen van geldgeloof? D. R. McConnell noemt in zijn boek over word of faith-theologie twee verschillende karakteristieken die de predikers en hun leer typeren, *egocentrisch* en *kosmisch*. Het egocentrische geldgeloof omschrijft hij als volgt:

“This type of teaching promises success and prosperity from God to those who give to the evangelist’s ministry.”¹⁰⁵

In deze variant van het geldgeloof staan de predikant – naar wie de term ‘egocentrisch’ verwijst – en zijn bediening centraal. Wie geld doneert aan hem en zijn kerk zal daarvoor met welvaart beloond worden. Daarbij wordt nadruk gelegd op de persoonlijkheid van de predikant en het welzijn van zijn bediening. In contrast schrijft McConnell het volgende over het kosmische geldgeloof:

¹⁰⁴ Meer over de relatie tussen geldgeloof en gebedsgenezing in hoofdstuk 3.

¹⁰⁵ McConnell, *Different Gospel*, p. 171.

“This type of teaching promises success and prosperity from God to those who know the spiritual laws of the universe that govern financial prosperity.”¹⁰⁶

Deze variant omschrijft McConnell als kosmisch omdat de universele, kosmische principes waarmee welvaart verkregen kan worden centraal staan. Hoewel zij soms ook egocentrische karakteristieken vertonen ligt de prioriteit van het kosmische geldgeloof bij het verkondigen en toepassen van de universele wetten.

Belangrijk aan dit onderscheid is dat het twee verschillende manieren weergeeft waarop de geldgelovige het geld kan verkrijgen: Of hij geeft eerst geld aan een predikant; of hij doet een beroep op universele wetten. Dit verschil is dus een onderscheid van *methode*. Omdat de termen egocentrisch en kosmisch enigszins onduidelijk zijn, kiezen we ervoor deze twee methode te duiden als *rijk door donatie* en *rijk door spirituele wetten*.

Nu we een onderscheid van methode hebben kunnen maken, stellen we ons de vraag of we ook een theologisch onderscheid kunnen maken dat de achterliggende *houding tegenover God* van de verschillende geldgelovigen weergeeft. Volgens McConnell staat word of faith voor een geloof waarin niet God, maar een universele wet almachtig en soeverein is. Door het toepassen van deze wet krijgen gelovigen een *carte blanche* om voor zichzelf te claimen wat ze willen. God moet vervolgens die claims beantwoorden omdat Hij Zelf ook ondergeschikt is aan deze wetten.¹⁰⁷ Het eerder besproken statement ‘The Believer and Positive Confession’ van de Assemblies of God verwoordt dat de theologische consequentie hiervan is dat God niet meer erkend wordt als soeverein:

“The positive confession emphasis has a tendency to include statements which make it appear that man is sovereign and God is the servant. Statements are made about compelling God to act, implying He has surrendered His sovereignty; that He is no longer in a position to act according to His wisdom and purpose. [...] This puts man in the position of using God rather than man surrendering himself to be used of God.”¹⁰⁸

Wanneer een geldgelovige zich beroept op positive confession om zegeningen te claimen doet hij of zij dit vanuit de aanname er recht op te hebben. Welvaart en genezing behoren de gelovige toe en hoeven daarom slechts geclaimd te worden in plaats van dat er in afwachting

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid., p. 142.

¹⁰⁸ Het statement ‘The Believer and Positive Confession’ uit 1980, gelezen op 5 november 2009 via de officiële website van de Assemblies of God: <http://ministers.ag.org/pdf/Confession.pdf>

om wordt gevraagd of gebeden. De Britse socioloog Stephen Hunt bespreekt dit gegeven in een artikel over word of faith met de titel 'Magical Moments'. Allereerst bespreekt hij dat er overeenkomsten bestaan tussen de praktijk van positive confession en magie:

“...‘confessing’ the right words in the form of incantations is deduced as akin to ancient forms of shamanism – or, more simply, magic.”¹⁰⁹

Hunt trekt de vergelijking tussen positive confession en verschillende religieuze stromingen uit de geschiedenis waarin door menselijk handelen getracht werd de werkelijkheid te beïnvloeden. Het principe van het uitspreken van woorden doet bijvoorbeeld denken aan magische incantaties en toverspreuken. Maar volgens Hunt moet de vergelijking tussen magie en positive confession niet enkel vanwege deze uiterlijke overeenkomst getrokken worden, maar vooral vanwege het inhoudelijke onderscheid tussen magie en religie. Magie, zoals hij het definieert, betreft het door middel van mechanische formules beheersen van de wereld:

“...magic is a supernaturalist control by man of the world through mechanical formulas...”¹¹⁰

Religie daarentegen gaat volgens Hunt over de greep die een bovennatuurlijke entiteit over de mens heeft:

“...religion involves the concept of control over man by supernatural entities which must be treated as sentinel beings to be venerated rather than as impersonal objects.”¹¹¹

Het verschil tussen magie en religie is een klassiek onderscheid dat in de godsdienstwetenschap wordt gemaakt. Verschillende theorieën presenteren verschillende classificeringen; zo baseert Stephen Hunt zijn artikel op het onderscheid van de Poolse antropoloog Bronislaw Malinowski. Volgens Malinowski hebben magische handelingen en rituelen een instrumentele functie omdat gebruikt worden om een bepaald doel te bereiken. Religieuze handelingen en rituelen daarentegen kunnen een doel op zichzelf zijn, zoals een

¹⁰⁹ Hunt, S. J., 'Magical Moments: An Intellectualist Approach to the Neo-Pentecostal Faith Ministries', *Religion*, Vol. 28, Issue 3, (1998), p. 274.

¹¹⁰ Ibid., p. 275. Magie, op deze wijze gedefinieerd, heeft veel weg van animisme, de oudste vorm van religie waarin de werkelijkheid beheerst kan worden het het aansturen en beïnvloeden van geesten.

¹¹¹ Ibid.

huwelijksceremonie.¹¹² De Franse socioloog Marcel Mauss hanteert een soortgelijke opvatting, en stelt dat het onderscheid tussen magie en religie zich vooral uit in de verwachte uitkomst van menselijk handelen richting het bovennatuurlijke. De instrumentele functie van magie vertoont volgens Mauss een parallel met technologie vanwege de functionele doelgerichtheid die ze beiden hebben. Religie daarentegen richt zich op het symbolische en metafysische.¹¹³

Omdat het functionele onderscheid tussen religie en magie van Malinowski onderdeel vormt van de veel bredere discussie over het definiëren van religie¹¹⁴ – al dan niet in relatie tot magie – kiezen we er hier voor geen gebruik te maken van de enigszins beladen termen ‘magie’ en ‘religie’, maar maken we gebruik van het onderscheid tussen *dwingende* en *vererende* godsdienstigheid. Deze begrippen sluiten aan bij het onderscheid dat Stephen Hunt maakt tussen de godsdienstige houdingen tegenover God die respectievelijk het besturen van de wereld door de mens (dwingend), en de heerschappij van God over de mens (vererend) behelzen.

Hunt bespreekt het gegeven dat iedere vorm van religie in weze een vorm van beheersing van het bovennatuurlijke voorstaat: Verschillende godsdiensten bieden de gelovigen immers manieren waarmee het object van aanbidding beïnvloed kan worden, zoals het uitvoeren van rituelen of het volgen van een bepaalde morele code of wet. Het cruciale verschil, legt Hunt uit, is dat de *vererende* houding tegenover God de soevereiniteit bij God plaatst, en iets van Hem probeert te krijgen door middel van een verzoek of gebed. Wanneer de gelovige daarentegen gelooft dat het gehele bestaan bestuurd wordt door een geestelijke wet waar mensen gebruik van kunnen maken, dan is er theologisch gezien geen ruimte voor een God die almachtig is – de mens kan Hem immers aansturen – en spreken we van een *dwingende* houding.¹¹⁵ Of een geloof dus vererend of dwingend is, hangt dus af van de *houding die de gelovige aanneemt tegenover God*. D. R. McConnell verwoordt dit als volgt:

“The Bible teaches that God wants his power to control us; he wants our wills to be subject to his will. Any attempt to reverse this arrangement, to attempt to control or

¹¹² Nadel, S. F., ‘Malinowski on Magic and Religion’, in: Firth, R., (ed.), *Man and Culture: An evaluation of the work of Bronislaw Malinowski*, Abingdon: Routledge, (2002), p. 200

¹¹³ Mauss, M., *A General Theory of Magic*, London: Routledge, (2001), p. 174-175.

¹¹⁴ Blasi, A. J., ‘Definition of Religion’, in: Swathos, W. H., jr., (ed.), *Encyclopedia of Religion and Society*, Walnut Creek: AltaMira Press, (1998), p. 129-132.

¹¹⁵ Hunt, ‘Magical Moments’, p. 274-276.

manipulate supernatural power, thereby subjecting God's will to ours, is magic or witchcraft.”¹¹⁶

Nu we hebben geconstateerd dat er twee duidelijk herkenbare varianten van geldgeloof bestaan – ‘prosperity gospel’ met als representant Jim Bakker en ‘word of faith’ met als representant Fred Price – zullen we deze in het volgende hoofdstuk inhoudelijk gaan analyseren aan de hand van de twee besproken criteria: *Rijk door donatie* tegenover *rijk door spirituele wettenen* en *dwingend* tegenover *vererend*. Door te kijken naar hun achtergrond, methode van prediking en inhoud van hun geldgeloof zullen we tot een nader beeld komen van de verschillende verschijningsvormen van het geldgeloof.

¹¹⁶ McConnell, *Different Gospel*, p. 144.

2. Het geldgeloof van Jim Bakker en Fred Price

Nu we twee modellen hebben aan de hand waarvan we het geldgeloof kunnen indelen – *rijk door donatie* en *rijk door spirituele wetten* wat betreft de *methode*; en *dwingend* tegenover *vererend* wat betreft de *houding tegenover God* – en in de personen van Jim Bakker en Fred Price twee representanten van verschillende soorten geldgeloof hebben gevonden zullen we hun respectieve geldgeloven nader gaan uitwerken. Sluit hun geldgeloof aan bij één van de twee polen van de genoemde modellen?

2.1 Jim Bakker, ‘seed-faith’ en ‘prosperity gospel’

James Orsen “Jim” Bakker, geboren op 2 januari 1940, is één van de grootste gevallen sterren van het fenomeen ‘televangelism’,¹¹⁷ een term die een samenvoeging vormt van de woorden ‘television’ en ‘evangelism’ en duidt op televisie-uitzendingen waarin een predikant of andere christelijke persoonlijkheid een christelijk-georiënteerd programma presenteert, zoals een christelijke talkshow of een preek. Door zijn successen als ‘televangelist’ werd Jim Bakker, evenals zijn vrouw Tammy Faye, een beroemdheid in de Verenigde Staten.

Het geldgeloof was de drijvende kracht van Bakkers televisieshows, een gegeven dat we zullen bespreken door eerst Bakkers levensloop te bekijken. In het vorige hoofdstuk stelden we vast dat zijn variant van het geldgeloof kan worden omschreven als ‘prosperity gospel’ of ‘health and wealth’. Na de biografische achtergrond van Jim Bakker te hebben geschetst zullen we dit geldgeloof nader bespreken.

2.1.1 Achtergrond Jim Bakker

De wortels van Jim Bakkers carrière als televisiepersoonlijkheid liggen bij de televisiezender ‘Christian Broadcasting Network’ (CBN) van collega-televangelist Pat Robertson. Bakker en zijn vrouw Tammy sloten zich in 1965 aan bij de zender en werkten daar voor het programma ‘the 700 Club’.¹¹⁸ De titel van dit programma verwijst naar Robertsons intentie 700 leden te werven die allen maandelijks tien dollar zouden doneren om het programma te kunnen

¹¹⁷ Kyle, R.G., *Evangelicalism: An Americanized Christianity*, New Jersey: Transaction Publishers, (2006), p. 247. Meer informatie over het televangelisme ‘televangelisme’ en de rol die dit fenomeen speelde in de historische ontwikkelingen van het geldgeloof zal nader besproken worden in hoofdstuk 3.

¹¹⁸ Brown, K. M., ‘Bakker, Jim and Tammy Faye’, in: Gerber, J. & Jensen, E. L., (eds.), *Encyclopedia of White Collar Crime*, Westport/London: Greenwood Press, (2007), p. 19.

financieren. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien bestaat er een relatie tussen verkondiging van het geldgeloof en het feit dat de predikers van donaties afhankelijk waren om hun bediening in de lucht te houden: Het zou een sterke motivator geld te doneren blijken wanneer de kijker een rijke beloning in het vooruitzicht werd gesteld, waardoor fondswervingen en geldgeloof vaak samengaan.¹¹⁹ Gedurende zijn tijd bij deze televisiezender voelde Bakker zich door God geroepen om zijn programma's geld op te laten brengen ten bate van christelijke televisie. Hiervoor bleek Bakker getalenteerd te zijn, zo ontdekte hij dat het meer geld opleverde wanneer hij de financiële perikelen deelde met de kijker, en daar zo nodig bij hilde, dan wanneer hij deed alsof er niets aan de hand was.¹²⁰

Later Jim Bakker begon zijn eigen dagelijkse televisieprogramma, 'Praise The Lord' (PTL). Dit programma werd zeer populair onder christelijke kijkers en groeide onder leiding van Jim en Tammy uit tot een eigen PTL-televisienetwerk. Het televisieprogramma was gemodelleerd naar de talkshowformule van de 700 Club en groeide door de jaren heen sterk in populariteit. De Bakkers werden nationale beroemdheden die op hun hoogtepunt met PTL 14 miljoen huishoudens over de hele wereld wisten te bereiken.¹²¹ Hun mengeling van prediking, vertelling en "folksy Christian chat"¹²² zou een sterke aantrekkingskracht hebben gehad op de kijker. Niet alleen groeide de schare van volgelingen sterk, ook de faciliteit waarvuit PTL geproduceerd werd moest steeds worden uitgebreid. PTL groeide uit tot een imperium dat zich naast het produceren en uitzenden van televisieprogramma's richtte op andere projecten, zoals zending.

Auteurs als Reinder Bruinsma en Maarten van Rossem omschrijven het publiek van de Bakkers – in één adem met dat van televangelisten in het algemeen – respectievelijk als oud, laag opgeleid, weinig verdienend en politiekrechts,¹²³ en als eenzame vrouwen van boven de veertig die van een uitkering rondkomen.¹²⁴ Jim Bakker ontkent dit, en wekt de indruk dat het verhaal van de arme, ongeschoolde oude vrouwtjes een ongefundeerde claim van zijn aanklagers is, die een eigen leven is gaan leiden. De waarheid is, zegt Bakker aan de hand van een demografisch marktonderzoek, dat de kijkers en donateurs van PTL juist jong zijn met een bovengemiddeld inkomen.¹²⁵

¹¹⁹ Zie verder paragraaf 3.2

¹²⁰ Allitt, *Religion in America*, p. 192.

¹²¹ Bakker, *Wrong*, p. 2.

¹²² Allitt, *Religion in America*, p. 192.

¹²³ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 128.

¹²⁴ Rossem, M. van, *De Verenigde Staten in de Twintigste Eeuw*, Den Haag: Sdu Uitgevers, (2001), p. 336.

¹²⁵ Bakker, *Wrong*, p. 515.

Om de groei te kunnen blijven faciliteren vestigde PTL zich in 1978 op een groot complex dat de naam ‘Heritage USA’ zou krijgen. Niet alleen werden op dit grondgebied de PTL-televisieprogramma’s opgenomen in één van ‘s werelds grootste televisiestudio’s buiten Hollywood, het landgoed zou een multifunctioneel christelijk centrum worden: De ‘Heritage USA Christian Family Resort’, zoals het complex met een oppervlakte van 890 hectare voluit heette, omvatte naast een klein dorp en evangelisatiecentrum voornamelijk een groot christelijk pretpark met miljoenen bezoekers per jaar.¹²⁶ Het park omvatte een hotel, verschillende attracties, restaurants en een kerk met vijfduizend zitplaatsen. Het personeel telde meer dan tweeduizend mensen.¹²⁷ Bijzondere attracties waren een achtbaan en het huis waar de beroemde evangelist Billy Graham in zijn jonge jaren had gewoond. Ook was er een groot tropisch zwembad waar de badmeesters Bijbelstudie gaven.¹²⁸

Naast een vorm van entertainment zou Heritage USA volgens Bakker een toevluchtsoord moeten worden, een moderne variant van de Bijbelse vrijsteden. In zijn ogen moest het park een centrum van inspiratie worden waar mensen met lichamelijke of geestelijke problemen terecht konden om bij te komen en bemoedigd te worden.¹²⁹ Verschillende academische auteurs schrijven over Heritage USA, soms in termen als “Jim Bakker’s Christian Paradise”¹³⁰ en soms in meer negatievere verwoordingen als, “orgiastic Christianity.”¹³¹ Amerika-historicus Patrick Allitt is minder negatief en omschrijft het park als “an ambitious yet godly version of Disneyland”¹³² dat volgens hem zou hebben bewezen dat het christendom ook leuk kan zijn.

De vestiging van PTL op Heritage USA betekende een druk en stressvol leven voor Jim Bakker. Naast zijn functie als eindverantwoordelijke voor het pretpark was hij president van PTL en uitvoerend producent van de uitzendingen die 24 uur per dag per satelliet over de hele wereld uitgezonden werden. Hij bleef zijn eigen programma presenteren en preekte bovendien wekelijks in de kerk van Heritage USA. Bovendien was hij als ‘senior pastor’ verantwoordelijk voor de zondagschool en een groep van vijftientig ‘assistent pastors’. Het

¹²⁶ Albert, J. A., *Jim Bakker: Miscarriage of Justice?*, Chicago, La Salle: Open Court Publishing Company, (1999), p. 17.

¹²⁷ Ibid., p. 480.

¹²⁸ Ibid., p. 18-20.

¹²⁹ Bakker, *Wrong*, p. 472.

¹³⁰ Albert, *Miscarriage*, p. 15.

¹³¹ Moore, R. L., *Selling God: American Religion in the Marketplace of Culture*, New York/Oxford: Oxford University Press, (1994), p. 251.

¹³² Allitt, *Religion in America*, p. 193.

takenpakket zou te zwaar blijken en leverde Bakker een burn-out op. Daarnaast zag hij zijn vrouw en jonge kinderen door zijn werkzaamheden nauwelijks.¹³³

Tot aan zijn veroordeling is Bakker bezig geweest met nieuwe plannen voor Heritage USA, zoals de bouw van wat 's werelds grootste kerk had moeten worden met dertigduizend zitplaatsen.¹³⁴ Het bouwen van Heritage USA werd een obsessie voor Bakker, die achteraf erkende dat de focus steeds meer op uiterlijke schijn was komen te liggen en het steeds minder was gaan draaien om het christelijke evangelie. De vorm, zo bekende hij jaren later, was belangrijker geworden dan de inhoud.¹³⁵ In de beginjaren van Heritage USA werd er wekelijks een kerkdienst georganiseerd voor het personeel. Toen zijn financiële adviseurs Bakker er op wezen dat hij voor iedere kerkdienst drie ton aan uurlonen kwijt was omdat het aanwezige personeel doorbetaald werd, besloot hij de frequentie van de diensten terug te schroeven. Later zag Bakker in dat hij hiermee een verkeerd signaal had afgegeven, namelijk dat geld belangrijker was dan geestelijke zaken:

“...by eliminating the spiritual focus, we were making a subtle statement that money was more important than ministry. Slowly but surely that attitude began to pervade much of the leadership of PTL during the mid 1980s.”¹³⁶

Dat de nadruk meer op geld kwam te liggen dan op christelijke bediening was meer dan alleen een signaal dat onbedoeld werd afgegeven. Bakkers optreden als president van PTL zou ertoe leiden dat hij voor de rechtbank moest verschijnen en veroordeeld werd voor fraude. Zijn uitbundige uitgaven, zoals het bezit van meerdere huizen en verschillende luxe bezittingen, golden als onrechtmatig gebruik van belastingvrij kerkgeld.¹³⁷ Wat voor Bakker echter de meeste problemen zou opleveren waren de fouten die hij maakten rondom het grote hotel van Heritage USA, het ‘Heritage Grand Hotel’.

Volgens rechtsgeleerde James Albert, die een boek schreef over de Bakker-rechtszaak, is de ‘Heritage Grand’ de spil waarom de veroordeling draaide.¹³⁸ Het idee voor dit hotel ontstond uit de behoefte de donateurs van Heritage USA overnachting aan te bieden. Om de ‘Heritage Grand’ financieel mogelijk te maken begon Bakker vanaf 1984 met het aanbieden van zogenaamde ‘Lifetime Partnerships’, een speciale status voor iedere donateur die

¹³³ Bakker, *Wrong*, p. 296-298.

¹³⁴ *Ibid.*, p. 37.

¹³⁵ *Ibid.*, p. 470.

¹³⁶ *Ibid.*, p. 469.

¹³⁷ Brown, ‘Bakker, Jim and Tammy Faye’, p. 20-21.

¹³⁸ Albert, *Miscarriage*, p. 20.

tenminste duizend dollar zou doneren. Als dank voor deze bijdrage kon iedere partner per jaar drie nachten gratis in het hotel verblijven. Hoewel er aanvankelijk slechts 25.000 'partnerships' beschikbaar zouden zijn, bleek het concept zo populair dat Bakker en zijn medewerkers besloten het Partnership-programma uit te breiden. Het resultaat was dat in 1987 zich 150.000 partners hadden aangemeld als donateur.

De centrale vraag in het strafrechtelijk onderzoek naar Bakker was of Heritage USA het aanbod van de drie nachten gratis onderdak waar kon maken met zo veel geregistreerde donateurs. Als Bakker namens PTL beloften had gemaakt die hij niet waar had kunnen maken maar daar wel geld voor ontvangen had, kon hem daarvoor fraude ten laste worden gelegd. Zelf was Bakker er van overtuigd dat wanneer hij zijn bouwplannen af had kunnen maken, er genoeg onderdak zou zijn geweest voor alle partners. Een complicerende factor was echter dat Bakker in 1987 vrijwillig was afgetreden als president van PTL. Hierdoor was het in de ogen van de rechtbank niet waarschijnlijk dat Heritage USA ooit genoeg complete accommodaties zou hebben voor duizenden donateurs.

Aan zijn aftreden als president gaat een affaire vooraf die Bakker in 1980 had met de 21-jarige Jessica Hahn. Eind jaren zeventig hadden Jim en Tammy Faye huwelijksproblemen, ten dele veroorzaakt door Bakkers obsessie voor het bouwen van Heritage USA. Zijn vrouw had gedurende hun huwelijksproblemen een affaire gehad met een medewerker van PTL. Zoals Bakker het verhaal van de Hahn-affaire vertelt begon het met het idee om zijn vrouw jaloers te maken door zelf een affaire te beginnen. Toen een kennis hem met Hahn in contact bracht, zou het kwaad snel geschied zijn.¹³⁹ Jessica Hahn zelf vertelde een ander verhaal. Zij omschreef de ontmoeting als een verkrachting en claimde met nog veel meer medewerkers van PTL seks te hebben gehad. De verkrachting is nooit bewezen, maar feit is wel dat Hahn twee ton dollar aan zwijggeld meekreeg uit de kas van PTL.¹⁴⁰ Zelf zou Hahn inspelen op de controverse rondom haar affaire met een beroemde televisiedominee door te poseren in *Playboy* en een telefoonlijn te beginnen waar ze tegen betaling haar verhaal over Jim Bakker deelde.¹⁴¹

De uitkomst van de affaire was dat de baptistische televangelist Jerry Falwell het presidentschap tijdelijk overnam van Bakker en er vervolgens niet in slaagde PTL en Heritage USA van de ondergang te redden. Drie maanden nadat Falwell het beheer overnam werd PTL

¹³⁹ Bakker, *Wrong*, p. 20-21. Bakker ziet zijn affaire als de fout die zijn val inluidde: "I had opened the door to attack on the ministry I headed, my family, and me personally. Worse yet, the devil had not made me do any of it; I had done it of my own stubborn will." (Ibid., p. 21.)

¹⁴⁰ Allitt, *Religion in America*, p. 193.

¹⁴¹ Albert, *Miscarriage*, p. 493.

bankroet verklaard, met schulden rond de zeventig miljoen dollar.¹⁴² Op 6 oktober 1989 werd Bakker voor het plegen van 158 miljoen dollar aan fraude over de rug van meer dan 150 duizend donateurs veroordeeld tot 45 jaar celstraf.¹⁴³

In de tijd dat Bakker in de gevangenis zat werd hij benaderd door rechtsgeleerde James Albert, die de veroordeling voor fraude opnieuw wilde onderzoeken. Albert was van mening dat de veroordeling van 45 jaar onrechtvaardig was en vermoedde dat de zware strafmaat meer te maken had met religieuze vooroordelen dan met feiten.¹⁴⁴ Albert concludeerde na uitgebreid onderzoek van de rechtsgang dat de veroordeling voor fraude moeilijk te handhaven zou zijn: “There is a difference, of course, between mispending a small fraction of the money raised from others, which Bakker did, and hatching a plot to trick people into giving him money, of which Bakker was convicted.”¹⁴⁵ Uiteindelijk werd Bakker al in 1994 vrijgelaten, na slechts vijf van de bedoelde 45 jaar vast te hebben gezeten. In zijn autobiografie schetst Bakker het beeld dat zijn jaren in hechtenis een nieuw mens van hem hebben gemaakt, en dat God hem pas vrij liet toen hij zich van zijn verkeerde wegen afkeerde. Hiermee doelt Bakker voornamelijk op zijn verkondiging van het geldgeloof:

“I realized that for years I helped propagate an impostor, not a true gospel, but another gospel—a gospel that stated ‘God wants you to be rich!’ Christians should have the best because we are children of God, ‘King’s kids,’ as I often put it. And shouldn’t the King’s kids have the best this world has to offer? [...] I was appalled that I could have been so wrong, and I was deeply grateful that God had not struck me dead as a false prophet!”¹⁴⁶

De leer, die Bakker in retrospect als dusdanig verkeerd bestempelt dat het hem verbaast dat God hem er niet voor doodde, zullen we nu nader gaan bespreken.

¹⁴² Allitt, P., *Religion in America Since 1945: A History*, New York: Columbia University Press, (2003), p. 193.

¹⁴³ Bakker, *Wrong*, p. 2-5. Gedurende het strafrechtelijk onderzoek naar Bakkers vermeende fraude stortte hij mentaal in. Onder druk van de stress en lichamelijke vermoeidheid kreeg hij een zenuwinkinking. Toen Bakker na een periode in een psychiatrische inrichting voor de rechtbank kon verschijnen, vond er voor de rechtzaal een klein carnaval plaats ter gelegenheid van de veroordeling van de gevallen ster. DJ's produceerden ter plekke een radio-uitzending, straatverkopers verkochten op straat eten, drinken en t-shirts, en een jongeman verkocht cassettes met muziek waarin Jim Bakker en PTL belachelijk werden gemaakt. Bakker schreef hierover: “It was a circus, and I was their clown.” Ibid., p. 100.

¹⁴⁴ Ibid., p. 481.

¹⁴⁵ Albert, *Miscarriage*, p. 468.

¹⁴⁶ Bakker, *Wrong*, p. 532-533.

2.1.2 Het geldgeloof van Jim Bakker

Het geldgeloof dat Jim en Tammy Faye in hun uitzendingen presenteerden bood de kijker een positief beeld van de wereld en de wil van God. Uitspraken als “God loves you, he really, really does!”¹⁴⁷ waren geregeld te horen in hun televisieprogramma’s. Dat God echt van de kijker houdt manifesteerde zich volgens de Bakkers in de overtuiging dat Hij allerlei soorten van voorspoed in petto had voor de gelovigen, niet in de minste plaats financiële welvaart. Tegelijkertijd waren de Bakkers er altijd mee bezig de kijker aan te sporen geld te doneren voor hun bediening.

Het geldgeloof van de Bakkers is gestoeld op verschillende overtuigingen met een legitimerende functie. Niet in de minste plaats wordt daarbij gekeken hoe in de bijbel geschreven wordt over Jezus Christus. Hij was in de ogen van geldgeloof-predikers een welvarend man, en gelovigen moeten naar Zijn voorbeeld leven.¹⁴⁸ Er wordt bijvoorbeeld op gewezen dat Jezus een kleed droeg dat uit één stuk gewezen was, waarover de soldaten dobbelden en dat dus veel geld waard zou zijn geweest.¹⁴⁹ Eén van de discipelen was aangesteld als beheerder van de kas,¹⁵⁰ wat er op zou wijzen dat Jezus en de discipelen veel geld hadden dat beheerd moest worden. Judas kon uit de kas stelen¹⁵¹ zonder dat het opgemerkt werd, wat er op duidt dat er zoveel geld in de kas zat dat niemand het merkte wanneer er uit gestolen werd. Bovendien had Jezus van de Wijzen uit het Oosten dure geschenken gekregen¹⁵² waardoor Hij in welvaart kon opgroeien.

Een tweede soort legitimatie die predikers als Bakker gebruiken zijn Bijbelpassages waarin de hoop of verwachting wordt uitgesproken dat de gelovigen welvarend zullen leven. De tekst die Bakkers favoriete ‘welvaarts-vers’ was,¹⁵³ komt uit 3 Johannes 2: “Geliefde, ik bid, dat het u in alles wèl ga en gij gezond zijt, gelijk het uw ziel wèl gaat.”¹⁵⁴ Toepasselijker is de Engelse weergave van dit vers, “...I wish above all things that thou mayest prosper and be in health...”¹⁵⁵ waarin concreet van ‘health’ en ‘prosper’ wordt gesproken. Volgens Bakker schrijft Johannes in deze tekst dat het de wens van God is dat de gelovige de zegeningen van rijkdom en gezondheid bezit. Een derde legitimatie voor Bakkers geldgeloof zijn de

¹⁴⁷ Albert, *Miscarriage*, p. 8.

¹⁴⁸ Bakker, *Apocalypse*, p. 44-45.

¹⁴⁹ Zie Johannes 19:23.

¹⁵⁰ Zie Johannes 13:29.

¹⁵¹ Zie Johannes 12:6

¹⁵² Zie Mattheüs 2:11.

¹⁵³ Bakker, *Wrong*, p. 536.

¹⁵⁴ 3 Johannes 2, (NBG'51)

¹⁵⁵ 3 Johannes 2, (King James Version, 1611)

getuigenissen van diegenen die op wonderlijke wijze door God zijn gezegend. Volgens rechtsgeleerde James Albert waren de televisieprogramma's van Bakker doorspekt met getuigenissen van mensen die op wonderlijke wijze welvaart of genezing hadden verkregen.¹⁵⁶

Hoe komt deze wens voor welvaart tot uiting in de bediening van Jim Bakker? Op welke wijze verwachtte hij het geld van God zou krijgen? De *Encyclopedia of White Collar Crime* omschrijft het geldgeloof van Jim Bakker en zijn vrouw Tammy Faye als volgt:

“In their ministry, the Bakkers developed a strong belief in ‘prosperity theology,’ in which the basic premise is that God gives to those who give to Him. This belief became a common theme in the Bakker’s ministry and their personal lives.”¹⁵⁷

Over de premisse dat God geeft aan wie aan Hem geven schrijft deze encyclopedie:

“On the PTL Club, Bakker promoted the philosophy of ‘seed-faith giving’ [...] give to God and you shall receive back many times over, for God wants His people to prosper (in this life) and rewards their generosity.”¹⁵⁸

Dat God geld geeft aan de gelovigen die eerst geld aan Hem geven was een overtuiging die Jim en Tammy Faye al hadden toen zij nog jonge rondreizende evangelisten waren. Al bestond hun totale vermogen uit slechts 25 dollar, Bakker besloot zijn gehele fortuin gedurende een kerkdienst aan de collecte te geven. Daarbij zei hij in gebed tot God dat Hij er dan wel voor moest zorgen dat iemand hen 's avonds voor het eten zou uitnodigen, en dat anderen hen van geld moesten voorzien om boodschappen voor de rest van de week te kunnen doen. Dit zou vervolgens geschieden zodra zij de kerk uitliepen.¹⁵⁹

Deze houding illustreert volgens James Albert dat de Bakkers vanuit hun pentecostale geloofsovertuiging in de verwachting leefden dat God in hun financiën zal voorzien wanneer zij eerst geld weggeven. Albert constateert bovendien dat Bakker deze houding meenam in zijn functie als president van PTL, waar hij soms cheques uitschreef voor duizenden dollars in de verwachting dat God zijn banksaldo op miraculeuze wijze aan zou vullen.¹⁶⁰ Bakker zag

¹⁵⁶ Albert, *Miscarriage*, p. 8.

¹⁵⁷ Brown, ‘Bakker, Jim and Tammy Faye’, p. 19.

¹⁵⁸ *Ibid.*, p. 20.

¹⁵⁹ Albert, *Miscarriage*, p. 52.

¹⁶⁰ *Ibid.*, p. 56-57.

dit niet als roekeloos, omdat hij geloofde dat God hem de opdracht gegeven had die cheques uit te schrijven. Het blinde vertrouwen dat pentecostalen¹⁶¹ hebben op de handelende werking van God verklaart waarom geldgelovigen als Bakker hun eigen geld weg kunnen geven met het volste vertrouwen dat God Zijn beloften waar zal maken en het weggeven van geld zal belonen.

Het geldgeloof van de Bakkers wordt in de *Encyclopedia of White Collar Crime* vergeleken met dat van Oral Roberts, een collega-televangelist en gebedsgenezer. Op zijn naam staat één van de opmerkelijkste strategieën die in de korte geschiedenis van het televangelisme zijn gebruikt om geld los te krijgen van de kijker. In 1987 verklaarde Roberts in zijn televisieprogramma 'Expect a Miracle' dat aan hem geopenbaard was dat God binnen twee maanden zijn leven zou beëindigen, tenzij er voor die tijd acht miljoen dollar gedoneerd zou worden ten bate van de Oral Roberts University. De opbrengst was ruim negen miljoen.¹⁶²

Het concept van 'seed-faith' waar zowel Roberts als Bakker gebruik van maakten duidt op de overtuiging dat wie rijk wil worden volgens de bijbel eerst geld moet weggeven,¹⁶³ gebaseerd op teksten als Lucas 6:38, "Geeft en u zal gegeven worden..."¹⁶⁴ Het idee is dat de mens geld 'zaait' zoals men planten zou zaaien. Een slogan van Oral Roberts was, 'You Sow It, Then God Will Grow It.' Het gezaaide geld zal God laten groeien zodat, op een later tijdstip, een rijke 'oogst' verzekerd zal zijn. Het zaaien van het geld duidde op het geven van geld aan de televisie-evangelisten, die grote financiële beloningen in het vooruitzicht stelden.¹⁶⁵ Volgens godsdienstwetenschapper Mark Hulsether was de seed-faith methode van Jim Bakker deels te vergelijken met een gebed,¹⁶⁶ en deels met het kopen van een aandeel in de bediening van Bakker:

"...Bakker used a seed-faith fundraising approach. That is, he taught that anyone who made a gift to God could expect this seed to grow into a yield of material blessings. In effect, donating to PTL was partly like offering a hopeful prayer, but also like investing in a lucrative stock."¹⁶⁷

¹⁶¹ De relatie tussen de pinksterbeweging om en het geldgeloof zal worden besproken in hoofdstuk 3.

¹⁶² Allitt, *Religion in America*, p. 195.

¹⁶³ Ibid., p. 192.

¹⁶⁴ Lucas 6:38, (NBG'51)

¹⁶⁵ Brouwer, *Exporting*, p. 24-25.

¹⁶⁶ Er bestaat een relatie tussen het geloof in de kracht van het gebed en het geldgeloof, zie paragraaf 3.3.

¹⁶⁷ Hulsether, M., *Religion, culture and politics in the twentieth-century United States*, Edinburgh: Edinburgh University Press, (2007), p. 195.

De parallel met aandelen en investeringen is een logische vergelijking. Hoe meer je ‘investeert’ in de kerk of een televangelist, hoe meer je er voor terug zult krijgen. De hierboven geciteerde woorden van Jezus uit het evangelie van Lucas, “Geeft en u zal gegeven worden...”¹⁶⁸ worden in uiteenzetting over het seed-faith principe door geldgeloof-predikanten als Bakker verbonden¹⁶⁹ met de woorden van Paulus uit 2 Korintiërs 9:6, “...wie karig zaait, zal ook karig oogsten, en wie mildelijk zaait, zal ook mildelijk oogsten.”¹⁷⁰ De Engelse vertaling die Bakker hanteert luidt: “...he which soweth bountifully shall reap also bountifully.”¹⁷¹ De boodschap is helder: Hoe meer de gelovige weggeeft, hoe groter de beloning zal zijn.

Een derde Bijbelpassage die dit geldgeloof gebruikt is de gelijkenis van de zaaier die Jezus vertelt in de evangeliën. De zaaier zaait in deze gelijkenis het ‘woord van het Koninkrijk’ wat soms in goede aarde terecht komt en vrucht draagt, maar ook langs de weg of tussen de dorens terecht kan komen. In Mattheüs 13 lezen we: “De in goede aarde gezaaide is hij, die het woord hoort en verstaat, die dan ook vrucht draagt en oplevert, deels honderd-, deels zestig-, deels dertigvoudig.”¹⁷² Hoewel in deze gelijkenis op geen enkel moment over geld gesproken lijkt te worden, weerhoudt dit de welvaartspredikers er niet van de tekst op geld toe te passen. Zo wordt de conclusie getrokken dat Jezus zijn discipelen leert dat aan de kerk geschonken geld dertig, zestig of zelfs honderd keer zo veel teruggeschonken zal worden.

De belofte van een ‘honderdvoudige zegening’ uit Mattheüs 13 wordt gekoppeld aan de honderdvoudige zegening in Marcus 10:30.¹⁷³ Hier stelt Petrus aan Jezus de vraag, welke beloning degenen die alles hebben prijsgegeven om Jezus te volgen zullen krijgen. Jezus antwoordt: “Voorwaar, Ik zeg u, er is niemand, die huis of broeders of zusters of moeder of vader of kinderen of akkers heeft prijsgegeven om Mij en om het evangelie, of hij ontvangt honderdvoudig terug: nu, in deze tijd...”¹⁷⁴ Volgens Robert Jackson trekken geldgeloof-predikers uit deze tekst de conclusie dat alles wat wordt weggeven gegarandeerd honderdvoudig zal worden teruggegeven. De geldgeloof-interpretatie van de honderdvoudige zegening in Marcus 10:30 kan volgens Jackson gemakkelijk in twijfel getrokken worden door

¹⁶⁸ Lucas 6:38, (NBG’51)

¹⁶⁹ Bakker, *Apocalypse*, p. 55.

¹⁷⁰ 2 Korintiërs 9:6, (NBG’51)

¹⁷¹ 2 Korintiërs 9:6, (King James Version, 1611)

¹⁷² Mattheüs 13:23, (NBG’51)

¹⁷³ Bakker Bakker, *Apocalypse*, p. 56-57.

¹⁷⁴ Marcus 10:29-30, (NBG’51)

er op te wijzen dat Jakobus en Johannes bijvoorbeeld geen honderd vissersboten (of één boot ter waarde van honderd boten) terugkregen toen ze alles achterlieten om Jezus te volgen.¹⁷⁵

Bij het zaaien van geld moet volgens Bakker ook rekening gehouden worden met het betalen van de tienden, een bijbels gebruik waarbij een tiende deel van iemands inkomen aan de tempel of een andere autoriteit werd gegeven. Voor hedendaagse christenen houdt dit gebruik in dat tien procent van het inkomen aan de kerk geschonken wordt. De oudtestamentische profeet Maleachi wordt aangehaald door geldgeloof-predikers als legitimatie voor dit gebruik:

“Mag een mens God beroven? Toch berooft gij Mij. En dan zegt gij: Waarin beroven wij U? In de tienden en de heffing. Met de vloek zijt gij vervloekt, en Mij berooft gij, gij volk in zijn geheel. Breng de gehele tiende naar de voorraadkamer, opdat er spijze zij in mijn huis; beproeft Mij toch daarmee, zegt de HERE der heerscharen, of Ik dan niet voor u de vensters van de hemel zal openen en zegen in overvloed over u uitgieten.”¹⁷⁶

In deze passage spreekt God duidelijk over het betalen van tienden en het ‘uitgieten’ van zegeningen als beloning daarvoor. De ‘voorraadkamer’ wordt door Bakker geïnterpreteerd als de plaatselijke kerk. Wie trouw de eerste tien procent van zijn of haar inkomen aan de kerk geeft zal daarvoor beloond worden met zegeningen en bescherming tegen de duivel.¹⁷⁷ Bakker bleef zelfs na zijn gevangenisjaren en het afzweren van het geldgeloof geloven in de zegeningen en beloningen voor het betalen van de tienden. Dit illustreert dat het betalen van de tienden ook gepraktiseerd door gelovigen die het geldgeloof niet belijden; al delen zij niet de overtuiging dat God de tienden met overvloed zal belonen. Het is eveneens opmerkelijk dat Bakker gedurende zijn jaren als populaire televangelist bleef benadrukken dat zijn kijkers eerst de tienden aan hun eigen kerk moesten betalen voordat ze aan PTL zouden geven, ondanks dat de donaties zijn voornaamste inkomsten waren:

“Throughout my years at PTL, no matter how much money we needed or how desperately I implored people to send donations, I always emphasized that their tithe belonged to their local church, not to us. [...] I have always believed in tithing, and I

¹⁷⁵ Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 17.

¹⁷⁶ Maleachi 3:8-10, (NBG’51)

¹⁷⁷ Bakker, *Apocalypse*, p. 78.

encourage you, if you are not giving at least 10 percent to the Lord's work in your local area, to set that amount as a goal.”¹⁷⁸

In één van zijn boeken over het welvaartsevangelie deelt Bakker het verhaal van een echtpaar uit Californië aan het begin van hun huwelijk geen cent te makken had. Ze betaalden trouw de tienden aan de kerk en werden vervolgens met grote financiële voorspoed gezegend: “...the Lord continued to prosper them. Eventually they became bona fide millionaires...”¹⁷⁹

Het betalen van tienden is een goed idee in de ogen van Bakker, maar het is slechts het begin. Wie wijselijk met geld omgaat en aan de kerk geeft wat haar toekomt, zal door God beloond worden. In Maleachi roept God niet alleen op tot het betalen van de tienden, Hij nodigt ook uit Hem daarin te beproeven. Volgens Bakker moeten christenen daarom zeker niet nalaten om gewoon uit te proberen of God inderdaad de vensters van de hemel zal openen om het ‘gezaaide’ geld te belonen met zegeningen.¹⁸⁰

2.1.3 Analyse

Nu we enige biografische achtergrond van Bakker hebben en zijn ‘prosperity gospel’ vorm van geldgeloof hebben leren kennen, kunnen we een analyse maken aan de hand van de besproken categorieën.

Wat de *methode* van Bakkers geldgeloof betreft, is er sprake van *rijk door donatie-geldgeloof*, dat McConnell definieert als: “...promises success and prosperity from God to those who give to the evangelist's ministry.”¹⁸¹ Belangrijke elementen van *rijk door donatie* zijn de persoonlijkheid van de evangelist en het welzijn van diens bediening; wie daar geld aan schenkt zal door God beloond worden. Zoals we in de biografische achtergrond van Bakker gezien hebben, waren hij en zijn vrouw magnetische televisiepersoonlijkheden met een talent om kijkers op te roepen geld te doneren aan PTL. Een citaat uit de tekst waarmee Jim Bakker op televisie zijn kijkers oproep tot het participeren in de duizend dollar Lifetime Partnership-programma bevat herkenbaar de elementen van het geven aan God door het geven aan de bediening van de evangelist, evenals het idee dat dit geld wordt gezaaid:

¹⁷⁸ Bakker, *Apocalypse*, p. 87.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 80.

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 78.

¹⁸¹ McConnell, *Different Gospel*, p. 171.

“When you give, I want you to say to God, ‘I am bringing my gifts to You. I am giving this [sic] thousand dollars in the name of Jesus. [...] I want to be part of Your ministry of love that is reaching out to this generation, all of this scope of ministry, of the entire worldwide scope of PTL.’ You are saying, ‘I want to be a part of it and I want to sow a thousand-dollar seed.’”¹⁸²

Wat de *houding tegenover God* betreft, is er bij Bakker sprake van *vererend-geldgeloof*, dat Stephen Hunt definieert als: “...the concept of control over man by supernatural entities which must be treated as sentinel beings to be venerated rather than as impersonal objects.”¹⁸³ Deze houding van geldgeloof staat in contrast met het dwingende, waarin de godheid door de mens beheerst kan worden door middel van universele wetten.

De moeilijkheid in dit onderscheid is dat iedere vorm van godsdienst in zekere zin probeert de godheid te beheersen of beïnvloeden. Het verschil is dat de vererende vorm wel ruimte houdt voor de soevereiniteit van God, en het dwingende niet. Veel religies, legt Hunt uit, bieden mogelijkheden om de wereld te beïnvloeden, maar doen dit op indirecte wijze. De gelovige wendt zich tot de hogere macht door middel van gebed, rituelen of het leven naar bepaalde regels of gedragscodes. Het dwingende geldgeloof geeft de mens zelf macht de wereld te beïnvloeden. De mens richt zich tot God om Hem te beheersen, niet aanbidden.¹⁸⁴

Dat Bakkers geldgeloof indirect is, en ruimte laat voor de almacht van God, duidt op het vererende karakter ervan. Het geldgeloof geeft hem de overtuiging dat de principes van zaaïen van geld en het betalen van de tienden wetten zijn die nageleefd dienen te worden jegens God, en dat Hij dat gedrag zal belonen met geld of andere zegeningen. We hebben gelezen hoe Bakker als jonge evangelist zijn laatste geld weggaf in de verwachting dat God in zijn financiële benodigdheden zal voorzien. De Britse historicus Malise Ruthven herinnert zich in zijn boek *The Divine Supermarket* hoe de Bakkers kort na de val van PTL in een televisie-interview gevraagd werden naar PTLs schuldenlast dat tot in de miljoenen was opgelopen. Hun reactie was laconiek, Jim en Tammy waren immers vertrouwd met de situatie en leefden in de verwachting dat God hen van geld zou voorzien.¹⁸⁵

Shayne Lee schrijft dat ‘prosperity theology’ voorschrijft dat, “...God will open the windows of heaven and pour out a blessing to the faithful Christian who consistently gives

¹⁸² Bakker, *Wrong*, p. 314.

¹⁸³ Hunt, ‘Magical Moments’, p. 275.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ruthven, M., *The Divine Supermarket: Travels in Search of the Soul of America*, London: Chatto, (1989), p. 272-273.

money to his local church.”¹⁸⁶ In de omschrijving van Amerika-historicus Patrick Allitt zijn geld en succes in de ogen van Bakker tekenen van de gunst van God; een gunst die verworven kon worden door eerst genereus te geven.¹⁸⁷

2.2 Fred Price, ‘positive confession’ en ‘word of faith’

De Afro-Amerikaanse predikant Frederick K. C. Price, volgens zichzelf en gelijkdenkenden wereldbekend leraar van de “biblical principles of faith, healing, [and] prosperity”¹⁸⁸ laat er geen onduidelijkheid over bestaan: God wil dat de christenen rijk worden, en in Zijn woord, de bijbel, staat beschreven hoe ze die rijkdom kunnen verkrijgen.

Price is oprichter en ‘apostle’ van de 18.000 leden¹⁸⁹ tellende kerk Crenshaw Christian Center te Los Angeles. Sinds maart 2009 heeft zijn jongste zoon, Fred Price, jr. het ambt van voorganger in deze kerk op zich genomen. Sindsdien is Price sr. op de achtergrond getreden; als adviseur richt hij zich op “his next level of ministry.”¹⁹⁰

Opnieuw zullen we eerst enkele biografische gegevens van deze geldgeloof-prediker bespreken, alvorens we het geldgeloof van Price nader onderzoeken.

2.2.1 Achtergrond Fred Price

Hank Hanegraaff, president van het Christian Research Institute, schrijft in *Christianity in Crisis* dat Price lid was geweest van verschillende kerkelijke denominaties voordat hij met ‘word of faith’ kennismaakte. Hij groeide op in een gezin van niet-praktiserende Jehovas Getuigen.¹⁹¹ Toen hij zijn latere vrouw Betty Ruth Scott leerde kennen, ging hij trouw met haar mee naar een baptistische kerk, een gewoonte die Price liet varen zodra ze getrouwd waren.

Enkele maanden later ervoer Price gedurende een opwekkingsbijeenkomst te zijn ‘wedergeboren’¹⁹² en werd hij predikant. Gedurende zeventien jaar was hij eerst voorganger

¹⁸⁶ Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 231.

¹⁸⁷ Allitt, *Religion in America*, p. 192.

¹⁸⁸ Price, *Name It*, p. 183.

¹⁸⁹ ‘Partner – History of E. I. F.’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van de kerk Crenshaw Christian Center: <https://www.crenshawchristiancenter.net/partner.aspx?id=886>

¹⁹⁰ ‘Leaders – Pastor Fred Price, jr.’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van de kerk Crenshaw Christian Center, <https://www.crenshawchristiancenter.net/fredjr.aspx?id=1006>

¹⁹¹ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. 58.

¹⁹² ‘Leaders – Dr. Price Biography’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van de kerk Crenshaw Christian Center, <http://www.crenshawchristiancenter.net/drprice.aspx?id=876>

in een baptistische kerk, later in methodistische en presbyteriaanse kerken. Price was ontevreden met de verschillende gemeenten waarbij hij betrokken was, totdat hij een word of faith-boek las van Kenneth Hagin.¹⁹³ Het moment dat Price ziet als het begin van zijn bediening is wanneer hij in 1970 onder invloed van de Heilige Geest in tongen spreekt.¹⁹⁴ De nadruk die Price legt op het spreken in tongentaal als bewijs van het hebben ontvangen van de Heilige Geest karakteriseert het pinkstergeloof dat ‘glossolalie’ onlosmakelijk verbonden is met het christen-zijn. Wie meent een christen te zijn maar nooit in tongen heeft gesproken is volgens Price een leugenaar.¹⁹⁵ In de ogen van Price verkondigen veel kerken een te beperkte boodschap. Vanaf de kansel horen christenen vooral wat ze niet mogen en kunnen, terwijl de bijbel in zijn ogen juist vol staat met wat christenen wel mogen en kunnen:

“More has been proclaimed from the pulpit about what we cannot do than about what we can do. We cannot do this, we cannot eat this, we cannot go there, [...] we cannot, we cannot, we cannot! That is most of what we Christians have heard. But it is not what the Word of God says.”¹⁹⁶

Price verwijt de kerken waarin hij zich begaf dat zij informatie voor hem achterhielden, waardoor hij jarenlang in armoede moest leven.¹⁹⁷ Kerken zouden in zijn ogen praktische handvaten¹⁹⁸ moeten geven om een goed en aangenaam leven te kunnen leiden, in plaats van enkel diensten te houden die zich richten op emotionaliteit of intellectuele uitspraken over God: “Big deal!” zegt Price daarover, “How does that help you pay bills?”¹⁹⁹ In 1973 stichtte Price zijn eigen kerk, de Crenshaw Christian Center, waar hij vrij was de word of faith-leer te verkondigen. Socioloog Shayne Lee omschrijft Crenshaw als een Afro-Amerikaanse ‘zwarte kerk’, waarin consistent tegen het emotionalisme en anti-intellectualisme van veel zwarte pinksterkerken wordt ingegaan. Met zijn geldgeloof-boodschap sprak hij zowel de armen als de groeiende zwarte middenklasse aan, al richtte Price zijn bediening niet exclusief op Afro-Amerikanen.²⁰⁰

¹⁹³ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. 58. Meer over Kenneth Hagin, die wordt gezien als één van de geestelijke vaders van word of faith, in hoofdstuk 3.

¹⁹⁴ ‘Leaders – Dr. Price Biography’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van de kerk Crenshaw Christian Center, <http://www.crenshawchristiancenter.net/drprice.aspx?id=876>

¹⁹⁵ Price, *Name It*, p. 126. “You say you believe? [...] You are a liar if you do not speak with other tongues.”

¹⁹⁶ *Ibid.*, p. 173.

¹⁹⁷ *Ibid.*, p. 134.

¹⁹⁸ In hoofdstuk 3 zal blijken dat dit karakteristiek thema is van het geldgeloof en verschilt van haar historische wortels.

¹⁹⁹ Price, *Name It*, p. 120.

²⁰⁰ Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 229-230.

Kritische christenen die zich niet laten overtuigen van het geldgeloof worden door Price vergeleken met de oudere broer in de Bijbelse gelijkenis van de verloren zoon.²⁰¹ Wanneer de jongere zoon na een bandeloze periode terugkeert bij zijn vader wordt deze met een feestmaal onthaald. De oudere broer participeert niet in de feestelijkheden omdat de vader voor hem nooit een feest heeft aangericht, terwijl hij toch altijd de wil van de vader deed. Volgens Price kijken de christenen die het geldgeloof niet erkennen ook met afgunst toe wanneer hij in zijn kerk de welvaartsboodschap predikt, “...because we talk about prosperity, victory and faith. They are brothers, elder brothers, but they get angry.”²⁰² Te veel christenen kiezen ervoor te verhongeren terwijl de welvaart van hun hemelse Vader beschikbaar is, terwijl hun geloofsbroeders wél weten hoe ze de erfenis van de Vader kunnen bemachtigen. Price voorspelt dat predikanten die het geldgeloof niet verkondigen daarvoor bij Jezus verantwoording af zullen moeten leggen: “...the organized church has been playing games, entertaining folk. It is pathetic and I really feel sorry for the ministers. They have to stand before Jesus Christ and give an account for what they have done with God’s people.”²⁰³

Gedurende zijn carrière was Fred Price van enige invloed binnen de word of faith-beweging. Hij schreef tientallen boeken met titels als *How Faith Works* (1975) en *Prosperity: Good News for God’s People* (2008). Volgens de Afro-Amerikaanse antropoloog Shayne Lee kreeg Price de bijnaam ‘Godfather of Faith’ omdat hij optrad als mentor voor andere Afro-Amerikaanse predikanten die zelf ook hun eigen word of faith-kerken stichtten.²⁰⁴ Bovendien zette Price zich in voor een overkoepelend lichaam van word of faith-predikanten. Dit instituut zag in 1990 het levenslicht en kreeg de naam, ‘Fellowship of Inner City [later: International Christian] Word of Faith Ministries’ (FICWFM). Autonome christelijke bedieningen van verschillende landen die zich verwant voelen aan de faith-beweging kunnen deelnemen aan deze organisatie, maar is volgens Price geen kerkelijke denominatie noch een poging daartoe.²⁰⁵ De leden – enkel predikanten, niet hun kerken – zouden zich dan ook meer richten op het uitwisselen van ideeën dan op het opzetten van een hiërarchische structuur.²⁰⁶

In 2008 werd Price door geestelijken van de FICWFM gewijd tot ‘Apostle of Faith’, wat volgens hen één van de hoogst verkrijgbare titels binnen de kerk is. Zij zijn er overtuigd van dat Price net als de apostel Paulus een bijzondere status verdient. Wiley Jackson,

²⁰¹ Zie Lucas 15:11-32.

²⁰² Price, *Name It*, 129.

²⁰³ Ibid., p. 100.

²⁰⁴ Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 230.

²⁰⁵ ‘Leaders – Dr. Price Biography’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van de kerk Crenshaw Christian Center, <http://www.crenshawchristiancenter.net/drprice.aspx?id=876>

²⁰⁶ Price, *Name It*, p. 183.

predikant en directielid van de FICWFM, zei: “We need to let the world know we have a modern day apostle in our midst...”²⁰⁷ Gedurende een week werd de inwijding gevierd met eerbetonen aan Price.²⁰⁸ Hoewel Price in zijn diensten gewoonlijk in pak met stropdas gekleed gaat, werden voor de inwijdingsceremonie verscheidene liturgische en symbolische attributen gebruikt:

“The Apostle-Designate wore a beautiful Roman cassock and was presented with a Bible, a tippet (a symbol of the preaching scarf), and a ring (a symbol of authority). He was also given a crozier (a staff as a symbol of the Shepherd’s office).”²⁰⁹

Naast de FICWFM begon Price in de jaren zeventig een eigen radio- en televisieprogramma, ‘Ever Increasing Faith’, dat op lokale televisie begon en inmiddels te volgen is op meerdere continenten.²¹⁰

2.2.2 Geldgeloof van Fred Price

We lezen dat onvrede met verschillende kerken een thema is in de biografie van Price. Hij herinnert zich in *Name It and Claim It* dat toen hij ontdekte dat Christus hem niet alleen had verlost van de zonde – zoals hem in de kerk was geleerd – maar ook van ziekte en armoede, hij zo boos werd als Jezus was geworden op de geldwisselaars in de tempel.²¹¹

De reden dat de waarheid van Gods welvaartsevangelie nog niet in de gehele kerk is doorgedrongen duidt er volgens Price op dat de kerk lijdt aan een ‘armoede syndroom’: Christenen hebben eeuwenlang gedacht dat ze in hun leven arm moesten zijn en (pas) in de hemel hun beloning zouden krijgen. Daarmee hebben zij volgens Price niet geluisterd naar God, maar naar de leugens van de duivel: “The devil told us that we are supposed to be poor in this life, because we are going to get our wealth over on the other side.”²¹² Waarom heeft de duivel deze leugen verspreid? Wanneer de christenen leren hoe ze dankzij Gods belofte

²⁰⁷ ‘The Affirmation of The Apostle Of Faith’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van *Glow Magazine*: http://www.glowmagazineonline.com/Welcome/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=140

²⁰⁸ Marshall, P., ‘Dr. Frederick Price Speaks in New York as Newly Affirmed ‘Apostle of Faith’’, gelezen op 12 juli 2009 op de website *Free Press Release*: <http://www.free-press-release.com/news/200808/1219176601.html>

²⁰⁹ Williford, S. O., ‘The Making of an Apostle’, gelezen op 12 juli 2009 op de website *The Written Word*: <http://visionpublishing.blogspot.com/2008/07/making-of-apostle.html>

²¹⁰ Price, *Name It*, p. 183.

²¹¹ *Ibid.*, p. 137.

²¹² *Ibid.*, p. 169. Price distantieert zich hier van de traditionele christelijke gedachte dat de gelovige beloningen wachten in de hemel.

rijk en financieel onafhankelijk kunnen worden staat niets hen meer in de weg om het evangelie in alle uithoeken van de wereld te verkondigen,²¹³ Satan vecht dus voor zijn eigen lijfsbehoud.²¹⁴

Ook Price is een geldgeloof-prediker die zijn overtuiging legitimeert door te wijzen op de welvaart van Christus. Hij merkt op dat Jezus een menigte van vijfduizend mensen te eten kon geven,²¹⁵ en dat Hij twaalf fulltime personeelsleden in dienst had, (de twaalf apostelen) die hij gedurende drie en een half jaar kon voorzien van voedsel, kleding, overnachting en transportatie.²¹⁶ Belangrijker is echter het toepassen van positive confession²¹⁷ om welvaart te verkrijgen. Price vertelt in *Name It and Claim It* hoe op een dag een onbekende man het kantoor van Price binnenliep met de boodschap dat God hem had opgedragen tienduizend dollar aan Price te geven. Price schrijft dat hij deze genereuze donatie te danken had aan zijn manier van leven en geloven, waar ‘positive confession’ een centraal onderdeel van is.²¹⁸

We lazen in het voorgaande hoofdstuk dat positive confession zich beroept op het uitspreken van Bijbelteksten. Een belangrijk vers is Galaten 3:13-14, waarin duidelijk wordt gemaakt dat de vergeving van zonden door de kruisdood van Christus en het ontvangen van zegeningen bij elkaar horen:²¹⁹

“Christus heeft ons vrijgekocht van de vloek der wet door voor ons een vloek te worden; want er staat geschreven: Vervloekt is een ieder, die aan het hout hangt. Zo is de zegen van Abraham tot de heidenen gekomen in Jezus Christus...”²²⁰

Als de ‘zegen van Abraham’ tot de heidenen is gekomen door de gekruisigde Christus, dan is deze zegen dus een onderdeel van wat de gelovigen door het geloof ontvangen. Abraham leefde voor Christus, en kon volgens Price dus nooit wedergeboren zijn en moest dus wel

²¹³ Hoewel dit voor een predikant klinkt als een nobel doel, is het niet zo dat Price het geldgeloof verkondigt om er zo goed als mogelijk het evangelie mee te verkondigen. Het boek *Name It and Claim It* stelt de belangen van de individuele gelovige op de eerste plaats; wat de boodschap van het evangelie zou zijn, heeft geen significantieplek in het boek.

²¹⁴ Price, *Name It*, p. 103. Volgens Price is een overtuiging ofwel van God, en dus goed, of van de duivel, en dus slecht. *Name it and Claim it* staat daarom vol met religieuze absoluten, als: “When you say you do not believe in demons, you are saying that you are smarter than God, because God believes in demons. [...] Demons *must* exist.” (Ibid., p. 177.) De overtuiging dat God niet kan liegen wordt geregeld herhaald: “The Bible says that it is impossible for God to lie, so the only alternative is that God must tell the truth.” (Ibid., p. 169.) Dit is belangrijk om de autoriteit van positive confession niet onderuit te halen.

²¹⁵ Zie Marcus 6:30-44.

²¹⁶ Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 17.

²¹⁷ Zie paragraaf 1.4.2

²¹⁸ Price, *Name It*, p. 169-171.

²¹⁹ Ibid., p. 101.

²²⁰ Galaten 3:13-14 (NBG’51).

‘geestelijk dood’ zijn geweest. Hieruit trekt Price de conclusie dat God Abraham daarom nooit op geestelijke wijze had kunnen zegenen; waardoor de zegeningen van Abraham dus wel materieel *moeten* zijn geweest.²²¹

Volgens theoloog Walter Kaiser volgt Price hiermee één van de gebruikelijke patronen van geldgeloof-predikers: Aan de hand van Galaten 3 wordt aangetoond dat de gelovigen behoren tot het nageslacht van Abraham, en daarmee recht hebben op de beloften van rijkdom die God deed aan de aartsvader.²²² Voortbordurend op de Galatenbrief legt Price uit dat gelovigen erfgenamen zijn van God Zelf:

“...gij zijt niet meer een dienstknecht, maar een zoon; en indien gij een zoon zijt, zo zijt gij ook een erfgenaam van God door Christus.”²²³

Wie door Christus erfgenaam is van God heeft recht op alles wat op de aarde beschikbaar is. God bezit immers alles; en omdat Christus al gestorven is, beredeneert Price, hebben de erfgenamen nu dus ook alles in hun bezit.²²⁴ Om Gods erfenis te *kunnen* claimen moet de gelovige wel eerst van het bestaan van die erfenis afweten. Heeft een gelovige deze kennis niet dan ligt de schuld daarvoor bij de kerken die er nooit over hebben verteld.²²⁵ De principes van ‘positive confession’ stellen de gelovige in staat alle gewenste rijkdom te claimen vanuit de overtuiging daar recht op te hebben. De eindconclusie van het boek *Name It and Claim It* is dat voor de gelovige niets onmogelijk is²²⁶ en alles voor hen verkrijgbaar is.²²⁷

God geeft de mens alles waar hij of zij om vraagt zo lang dit consistent is met een goddelijk leven, zoals voorgeschreven staat in de bijbel. Als de gelovige iets voor zichzelf van de erfenis wil claimen moet daar dus een passende Bijbeltekst bij gezocht worden. Maar wat nu, vraagt Price zich af, als je bijvoorbeeld een Rolls Royce²²⁸ wilt hebben? Hoe kun je voor

²²¹ Price, *Name It*, p. 102.

²²² Kaiser, ‘Old Testament Case’, p. 28-29. “Since God promised that He was going to make Abraham prosperous and rich, we too are going to have the same benefits...”

²²³ Galaten 4:7, (Jongbloed Statenvertaling; De tekst uit de NBG’51-vertaling sluit minder duidelijk aan bij de King James-vertaling die Price hanteert.)

²²⁴ Price, *Name It*, p. 112.

²²⁵ Ibid., p. 134. Price daagt de lezer van *Name It and Claim It* daarom zelfs uit om de principes van het geldgeloof aan zijn of haar eigen kerkleider voor te leggen en te kijken hoe deze reageert op de confrontatie. Zelf is Price ook jarenlang een christen geweest zonder werkend geloof en zonder erfenis: “I got cheated out of seventeen years of my covenant rights. But when I found out the truth, I determined that if anybody on the planet was going to have the benefits of the inheritance, it was going to be me!” (Ibid., p. 138.)

²²⁶ Ibid., p. 179.

²²⁷ Ibid., p. 138.

²²⁸ Ibid., p. 33-34.

dergelijke materiële verlangens een gepaste Bijbeltekst vinden om positief te belijden? Het antwoord volgt uit het combineren van twee Bijbelteksten. In Filippenzen 4:19 staat:

“Mijn God zal in al uw behoeften naar zijn rijkdom heerlijk voorzien, in Christus Jezus.”²²⁹

Als je ergens behoefte aan hebt zal God aan die behoefte voldoen, leert de Filippenzenbrief in dit vers. Dus, redeneert Price, wanneer iemand een auto nodig heeft om op het werk te komen hoeft hij of zij dit vers slechts te belijden om een auto op te eisen. Dit koppelt Price vervolgens aan Marcus 11:24, waarin staat:

“...al wat gij bidt en begeert, gelooft, dat gij het hebt ontvangen, en het zal geschieden.”²³⁰

Dat wat begeerd wordt – de Engelse vertaling die Price hanteert spreekt over, “What things soever ye desire...”²³¹ – interpreteert Price als de persoonlijke smaak en voorkeur waar je verlangen naar uitgaat. Door de behoefte uit Filippenzen 4 te combineren met de begeerte uit Marcus 11 komt Price tot de conclusie dat ons vrij staat om God onze behoeften op de meest wenselijke manier te laten vervullen. Dus als je iets nodig hebt, doet God er niet moeilijk over om datgene te geven in de vorm waarop je het verlangt:

“Since I have a need for ‘wheels,’ why not go ahead and desire the best wheels that are rolling? [...] So, I believed God for a Rolls Royce and He gave me one and I did not pay a dime for it. He gave it to me because I asked Him for it. **CONFESSION WORKS!**”²³²

De vrijmoedigheid waarmee Price goederen claimt, komt deels voort uit de overtuiging dat de gehele aarde en alles wat daarin is onderdeel is van de erfenis die de mens ontvangen heeft. In Psalm 115 staat: “De hemel is de hemel van de HERE, maar de aarde heeft Hij de mensenkinderen gegeven...”²³³ Daar sluit 1 Korintiërs 3 op aan, “...alles is immers het

²²⁹ Filippenzen 4:19 (NBG’51)

²³⁰ Marcus 11:24 (NBG’51)

²³¹ Marcus 11:24 (King James-vertaling van 1611)

²³² Price, *Name It*, p. 34.

²³³ Psalmen 115:16 (NBG’51)

uwe...”²³⁴ wat in de King James Version, die Price gebruikt, vertaald is als: “...all things are yours...”²³⁵ Aan de hand van deze teksten spoort Price zijn lezers aan de woorden ‘all things’ te onderstrepen. Dat de bijbel spreekt over ‘dingen’ duidt volgens hem op materiële zaken als juwelen, huizen en geld.²³⁶ Ook wijst hij er op dat de tekst niet noemt dat alle dingen van God zouden zijn. Price vindt dus dat hij niets onbehoorlijks doet wanneer hij materiële zaken voor zichzelf claimt: God zegt immers Zelf dat alles van de mens is.

Ook al zijn ‘alle dingen’ van de mens, toch zal het geld nooit letterlijk uit de hemel komen vallen, erkent Price. God stuurt mensen aan om er voor te zorgen dat de juiste zegeningen bij de juiste gelovigen terecht komen: “Every dollar that has come to me has been because some human was around somewhere. But it was God speaking to them, directing them, because of my faith.”²³⁷ Ook blijkt het verkrijgen van rijkdom niet enkel het resultaat te zijn van het hardop belijden van bepaalde Bijbelteksten: Het betalen van de tienden en het ‘zaaien’ van geld, wat we eerder bij Bakker tegenkwamen, is ook voor Price een leerstelling. Het lijkt misschien dwaas om geld weg te geven, legt hij uit, maar vanuit een spiritueel oogpunt is het verstandig omdat het laat zien dat je vertrouwt op het Woord van God.²³⁸

Zoals we in paragraaf 1.4.2 lazen is ‘positive confession’ niet alleen een kwestie van woorden maar ook van daden. Je moet handelen naar wat je belijdt, en in bredere zin de geboden van de bijbel naleven om Gods zegeningen te kunnen ontvangen. Price begrijpt niet dat christenen er moeilijk over doen om tien procent van hun inkomen aan de kerk te geven. God vraagt de christenen niet om iets onmogelijks te doen om gezegend te worden, zoals het beklimmen van Mount Everest. Omdat het hier gaat om een percentage is deze taak voor iedere gelovige draagbaar. Over de bij Jim Bakker besproken Bijbeltekst uit Maleachi 3 schrijft Price:

“As I began planting seed, the harvest began coming, and that is how God supplied my needs. That is why giving is so important. You not only have to confess Word, but you have to do the Word. And the Word says, ‘Will a man rob God?’ The people said, ‘How have we robbed You?’ And God said, ‘In tithes and offerings.’ He said, ‘Bring ye all the tithes into the storehouse.’ So, you have to do that, too.”²³⁹

²³⁴ 1 Korintiërs 3:21 (NBG’51)

²³⁵ 1 Korintiërs 3:21 (King James-vertaling van 1611)

²³⁶ Price, *Name It*, p. 138.

²³⁷ *Ibid.*, p. 143-144.

²³⁸ *Ibid.*, p. 144.

²³⁹ *Ibid.*, p. 145.

Net als Bakker vergelijkt Price de tienden met zaaien en oogsten. Als goed zaad in goede grond gezaaid wordt zal de oogst zeker opkomen. De oogst zit immers al verborgen in het zaad dat gezaaid wordt, maar daarvoor moet het wel op de correcte manier gezaaid worden. Zo is het ook met het betalen van de tienden en het positief belijden van Gods Woord. Wie getrouw in woorden en daden volgens de word of faith-principes leeft, handelt, spreekt en gelooft, zal een steeds hoger niveau van zegeningen bereiken.²⁴⁰

2.2.3 Analyse

Nu we ook de achtergrond en het ‘word of faith’ geldgeloof van Fred Price kennen, kunnen we ook deze predikant analyseren aan de hand van de besproken categorieën.

De *methode* van het geldgeloof van Price kenmerkt zich als *rijk door spirituele wetten*, wat D. R. McConnell definieert als: “...promises success and prosperity from God to those who know the spiritual laws of the universe that govern financial prosperity.”²⁴¹ Zoals we laten zien leert Price dat geld (evenals genezing en andere zegeningen) door middel van de universele goddelijke wet van positive confession verkregen kan worden. Toch hebben we gezien dat zijn geldgeloof ook elementen van *rijk door donatie* vertoont. Ook Price benadrukt het belang van zijn bediening en het schenken van geld daaraan, evenals het betalen van de tienden. Dit laat zien dat het onderscheid tussen *rijk door donatie* en *rijk door spirituele wetten* een gradueel verschil is. McConnell erkent dit gegeven, en legt in *A Different Gospel* uit dat het doceren van de universele wetten hun voornaamste doel is, waardoor hun methode vooral als *rijk door spirituele wetten* gezien dient te worden.²⁴²

Wat de *houding tegenover God* betreft, is dit geldgeloof *dwingend*, wat Stephen Hunt definieert als: “...a supernaturalist control by man of the world through mechanical formulas...”²⁴³ Gelovigen hebben volgens Price het gezag allerlei soorten zegeningen op te eisen. Door de macht die positive confession biedt, krijgen gelovigen greep op de kosmos en op God Zelf, waardoor God niet geheel soeverein meer is. Critici van deze geloofsovertuiging zeggen dat God zo wordt gereduceerd tot een butler²⁴⁴ die op verzoek met zegeningen moet strooien. McConnell verwoordt dat God dan een onpersoonlijke kracht wordt: “This force is the slavish puppet of anybody who knows the ‘formulas’ and ‘spiritual laws’ of how to

²⁴⁰ Ibid., p. 143.

²⁴¹ McConnell, *Different Gospel*, p. 171.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Hunt, ‘Magical Moments’, p. 275.

²⁴⁴ Overigens gebruikt Price zelf ook letterlijk de vergelijking met een butler in een restaurant; aan wie je hoorbaar je bestelling moet opgeven om de maaltijd te krijgen die je hebben wilt: Price, *Name It*, p. 16-17.

control him.”²⁴⁵ Deze houding is tekenend voor de directe controle die positive confession aan de gelovige biedt: Niet alleen kan de mens geld en genezing claimen, ook wordt de macht opgeëist om heerschappij te voeren over de wereld en alles wat daarin is. God vervult daarbij de rol van uitvoerder; om Zijn zegeningen hoeft niet gebeden of gesmeekt te worden.

2.3 Price en Bakker: Ideaaltypisch onderscheid

Concluderend kunnen we dus stellen dat Jim Bakker een *vererend* geldgeloof heeft met als methode *rijk door donatie*, en dat het geldgeloof van Fred Price *dwingend* is met als methode *rijk door spirituele wetten*. Daar is echter niet alles mee gezegd, omdat er sprake is van een ideaaltypisch onderscheid: De grenzen tussen de categorieën kunnen niet altijd even scherp getrokken worden, zoals blijkt uit dit citaat van Jim Bakker:

“Don’t pray, ‘God, Your will be done,’ when you’re praying for health and wealth. You already know it is God’s will for you to have those things! To ask God to confirm His will when He has already told you what His will is in a matter is an insult to God. It is as though you don’t really trust Him or believe that He is as good as His Word. Instead of praying ‘Thy will be done’ when you want a new car, just claim it. Pray specifically and tell God what you want. Be sure to specify what options and what color you want too.”²⁴⁶

Van Fred Price kunnen we op zijn beurt uitspraken vinden waarin hij leert dat de wil van God belangrijker is dan die van de mens. In het volgende citaat maakt hij duidelijk dat mensen zich niet moeten beperken tot wat zij voor zichzelf verzinnen om te claimen, maar dat God vanuit Zijn perspectief het best weet wat je nodig hebt:

“The scripture did not say that my God shall supply all my need, when I can figure out how God is going to do it. [...] God can show Himself mighty once He has a channel.

²⁴⁵ Hunt, ‘Magical Moments’, p. 135.

²⁴⁶ Bakker, *Wrong*, p. 532. Een soortelijke uitspraak van Price vinden we in *Christianity in Crisis* van Hank Hanegraaff. Hij citeert enkele televisie-uitzendingen van Price waarin deze Gods soevereiniteit weerspreekt en Zijn autoriteit in twijfel trekt. Zo leert Price zijn toehoorders om vooral *niet* met de woorden van het ‘Onze Vader’ te bidden dat “uw wil geschiede” omdat je daarmee God voor gek zou verklaren. Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. 59.

But if you limit Him by trying to figure out with your little pea-sized brain how He is going to do it, then you will limit Him, and He will not be able to do it.”²⁴⁷

Deze citaten laten zien dat het verschil tussen de twee soorten geldgeloof niet altijd even gemakkelijk gemaakt kan worden. Door nauwkeurig te lezen kunnen we Price en Bakker echter ook in deze citaten van elkaar onderscheiden: Ten eerste wordt het in het bovenstaande citaat van Bakker specifiek binnen de context van het bidden gesproken over het opeisen van een auto. Dat er sprake is van vragend bidden impliceert een zekere afhankelijkheid van God: Er blijft sprake van een gunst die God aan de mens schenkt. De vrijpostigheid waarmee Bakker spreekt doet niet af aan het feit dat hij voor de zegeningen erkent van God afhankelijk te zijn; wat hij hier zegt is dat de gelovige er niet aan moet twijfelen dat God de belofte van rijkdom reeds gedaan heeft. Het rijk worden gebeurt nog altijd indirect, omdat de gelovige zich tot God moet wenden met een bepaald verzoek. Dit staat in contrast met het door positive confession op directe wijze opeisen van goederen, omdat God in deze houding verplicht is een zegening te geven. Bakker leert zijn toehoorders niet ‘Uw wil geschiede’ te bidden, omdat ze al weten wat Gods wil is, namelijk dat de gelovigen rijk worden. Dat is wat anders dan het besturen van een onpersoonlijke macht door middel van universele goddelijke wetten.

Betreffende het bovengenoemde citaat van Fred Price: Wat hier naar voren komt is dat mensen volgens Price soms niet weten *hoe* God een bepaalde geclaimde zegening zal gaan uitvoeren. De mens én God hebben beide hun taak in het tot stand laten komen van een positief beleden Bijbeltekst: “Because God said it and you believe and confess it, that is what produces it. That is what causes it to come to pass.”²⁴⁸ Dit betekent dat God pas op kan treden wanneer de mens de woorden van God gaat belijden. De consequentie hiervan is, legt McConnell uit, dat wanneer Price verkondigt dat het universum bestuurd wordt door universele wetten die voor iedereen gelden en door iedereen – gelovig of niet – gebruikt (kunnen) worden, God Zijn almacht verliest ten opzichte van deze universele wetten.²⁴⁹

Hoewel de faith-predikanten in principe wel een machtige God verkondigen, komt het er in de praktijk op neer dat in hun theologie de universele wetten almachtig zijn. God vervult daarbij hoogstens een bijrol. Wanneer de word of faith-predikanten God wel als almachtig zien, wordt Hij gelijkgesteld met de universele wetten die door de mens gehanteerd kunnen worden. In dat geval wordt niet alleen de soevereiniteit bij de mens gelegd; God wordt ook

²⁴⁷ Price, *Name It*, p. 143.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ McConnell, *Different Gospel*, p. 136.

ontdaan van Zijn persoonlijkheid en vrije wil.²⁵⁰ Hoewel een predikant als Fred Price dus wel zegt dat hij gelooft in een almachtige God, is het godsbeeld dat hij in zijn word of faith-theologie schetst dat in werkelijkheid niet.

Een geldgeloof is dus *vererend* wanneer het de rijkdom van God vraagt, en *dwingend* wanneer het middels universele wetten God reduceert tot een machteloze en willoze butler of ‘geest in de fles’ die wensen moet vervullen. McConnell verwoordt dat God ook zegeningen geeft in het godsbeeld van hen die geen word of faith-gelovige zijn door er op te wijzen dat God trouw is aan Zijn woord, maar er geen slaaf van is: “Man can, indeed, appropriate God’s power by believing his Word, but the power is from God, not from positive confession. [...] God is faithful to his Word, but he is not enslaved to it.”²⁵¹ De verwachting die de gelovige aanneemt in de houding tegenover God maakt dus het cruciale verschil, al is het onderscheid ideaaltypisch en kunnen de scheidlijnen daarom wazig lijken.

²⁵⁰ Ibid., p. 143. McConnell vergelijkt deze onpersoonlijke God met ‘the Force’ uit de *Star Wars*-films.

²⁵¹ Ibid., p. 145.

3. Historische wortels en ontwikkelingen van het geldgeloof

In het voorgaande is gebleken dat het geldgeloof een veelzijdig verschijnsel is. In dit hoofdstuk zullen we gaan onderzoeken wat de historische wortels en achtergronden zijn van dit verschijnsel, en bekijken we hoe het geldgeloof zich gedurende de geschiedenis heeft ontwikkeld tot de geloofsovertuiging die het in de twintigste eeuw is geworden. Het bestuderen van de ontstaansgeschiedenis toont ons een aantal redenen die aangeven waarom en vanuit welk gedachtegoed het geldgeloof is ontstaan. Ook zullen we uitzoeken of het bestaan van de verschillende soorten geldgeloof verklaard kan worden aan de hand van historische wortels en ontwikkelingen. Dit zullen we doen door de onderscheidende karakteristieken van het geldgeloof die we in de afgelopen hoofdstukken zijn tegengekomen één voor één te bespreken, waarbij we ons steeds af zullen vragen waar deze karakteristieken vandaan komen en hoe ze, historisch gezien, in het geldgeloof terecht zijn gekomen. De volgende thema's zullen we in dit hoofdstuk langslopen en analyseren:

Het geldgeloof koppelt godsdienstigheid aan geld en persoonlijke rijkdom, terwijl een traditioneel beeld van het christendom is dat geld afkeurenswaardig is. Waar komt deze materialistische houding vandaan? Om deze vraag te beantwoorden zullen we aan de hand van godsdienstsocioloog Max Weber op zoek gaan naar de geest van het kapitalisme in de Verenigde Staten, en de materialistische cultuur onderzoeken van de puriteinen, de mythische stichters²⁵² van de Verenigde Staten.

Karakteristiek aan het geldgeloof is dat haar predikanten vaak populaire persoonlijkheden – zelfs nationale 'celebrities' – zijn, een laagdrempelige boodschap verkondigen en hun publiek aansporen tot het doneren van geld aan hun kerk of bediening. Waar komen deze verschijnselen vandaan? We zullen deze vraag beantwoorden door te onderzoeken wat de wortels van het geldgeloof in het typisch Amerikaanse verschijnsel 'revivalism'.

We hebben gezien dat geldgelovigen ervan overtuigd zijn dat God hun gebeden verhoort, en dat geld en genezing resultaten zijn van het bidden. Deze overtuiging is niet universeel in het christendom. Waar komt het geloof in de kracht van het gebed van de geldgelovigen vandaan? Het antwoord vinden we in de negentiende-eeuwse evangelische stroming die het gebed en de resultaten ervan sterk benadrukte.

²⁵² McKenna, G., *The Puritan Origins of American Patriotism*, New Haven: Yale University Press, (2007), p. 6-8, 13-14.

Een ander kenmerk van het geldgeloof is het gegeven dat het praktische resultaten presenteert als resultaat van een bepaalde manier van geloven. Deze op resultaat gerichte manier van geloven wordt door sommige geldgeloof-predikanten aangeboden in toegankelijke en pragmatische zelfhulp of 'self-help' boeken. We zullen zien dat de theologie die het geldgeloof hanteert en de focus op het welzijn van het individu hun oorsprong vinden in de twintigste-eeuwse self-help traditie.

We hebben gezien dat de verschillende geldgelovigen ook geloven dat God hen op bovennatuurlijke wijze kan genezen, bijvoorbeeld door middel van handoplegging of positive confession. Waar komt deze geloofspraxis vandaan? Om deze vraag te beantwoorden zullen we onderzoeken wat de wortels zijn van het geldgeloof in de pinksterkerk en de daaraan verwante stromingen van gebedsgenezing.

Het onderscheidende element tussen het vererende en het dwingende geldgeloof is positive confession. Wat is de oorsprong van dit gebruik, en hoe is het in het geldgeloof terecht gekomen? We vinden antwoorden op deze vraag door te kijken naar metafysische stromingen in Amerika en naar de stichters van de word of faith-beweging.

De verschillende wortels van het geldgeloof zullen we één voor één analyseren om ten slotte een totaalbeeld te kunnen schetsen van het ontstaan van het geldgeloof. Vanuit dit totaalbeeld kunnen we analyseren waar het geldgeloof vandaan komt; en hoe haar verschillende verschijningsvormen en methodes ontstaan zijn. Een centraal thema in de verschillende wortels is het streven naar een relevante, praktische en nuttige vorm van godsdienstigheid. We lazen al dat Fred Price afgaf op niet-geldgeloof kerken vanwege hun neiging het geloof een kwestie van innerlijke geestelijkheid of abstracte doctrine te maken. Hij vraagt zich af wat gelovigen daar aan hebben: “Big deal! How does that help you pay bills?”²⁵³ Het streven naar een godsdienst waar gelovigen iets mee kunnen – bijvoorbeeld het betalen van rekeningen – zal een belangrijke drijfveer voor het ontstaan van het geldgeloof blijken te zijn.

3.1 Amerikaans kapitalisme en het puritanisme

Hoewel verschillende personen en stromingen in het christendom geld als iets slechts hebben gezien – denk bijvoorbeeld aan Franciscus van Assisi, die materiële bezittingen had afgezworen en geld zelfs niet wilde aanraken – is het twintigste-eeuwse geldgeloof niet de

²⁵³ Price, *Name It*, p. 120.

enige christelijke stroming die geld ziet als een zegen van God. Vooral Amerikaanse godsdienstigheid zou verweven zijn met een materialistische cultuur waarin het streven naar rijkdom niet wordt afgekeurd maar aangemoedigd.²⁵⁴ Socioloog Stephen Hunt bevestigt dit idee. Het geldgeloof is een uiting van al langer bestaande Amerikaanse vormen van spiritualiteit, waarin materialisme en godsdienstigheid samen komen, schrijft hij: "...American 'supply-side spirituality' has always carried the assumption that the individual is entitled to an endless supply of material satisfactions."²⁵⁵ Hoe ontstaat een dergelijke materialistische cultuur? En welke rol speelt de godsdienstigheid van Amerikanen daarin?

Aan het begin van de twintigste eeuw ontwikkelde de Duitse godsdienstsocioloog Max Weber de theorie dat er een relatie zou hebben bestaan tussen de opkomst van het protestantisme en het ontstaan van het kapitalisme. Weber stelde dat de calvinistische levenswijze, die gepaard ging met soberheid, zuinigheid en een harde werklust, een ideale kapitalistische werkethiek opleverde: Hard werken – en al doende geld verdienen – is immers leven naar de wil van God.²⁵⁶ De calvinisten vervulden hun goddelijke plicht niet door zich uit de wereld terug te trekken in bijvoorbeeld kloosters, maar door hun werk *in* de wereld met gedrevenheid uit te voeren, (de zogenaamde *innerweltliche Askese*) zodat de verrichtte arbeid ook ten bate zou zijn van het individu en de samenleving. Calvijn had, bij wijze van spreken, de zakenman bevrijd uit de klauwen van de middeleeuwse priester en wijwater gesprekeld over economische voorspoed. Gedurende de middeleeuwen was bijvoorbeeld het verstrekken van leningen verboden in de Rooms-katholieke kerk. Doordat Calvijn dit wel toestond, opende hij de deuren voor kapitalistische principes als leningen en investeringen.²⁵⁷

In landen die overwegend protestants zijn, zou de protestantse werkethiek volgens Weber verantwoordelijk zijn voor de kapitalistische geest van die landen en het toenemen van de nationale welvaart. Een belangrijke calvinistische stroming in de Verenigde Staten die met Webers these in verband wordt gebracht²⁵⁸ is het puritanisme, een protestantse stroming die in Groot-Brittannië ontstond aan het einde van de zestiende eeuw. De puriteinen vonden dat de Anglicaanse kerk ondanks de reformatie te veel Rooms-katholieke elementen had behouden, en streefden daarom naar een zuivere²⁵⁹ kerk. De puriteinen vonden dat de ware kerk een gedisciplineerde gemeenschap zou moeten zijn, waarin de leefregels van de bijbel nageleefd worden en de gelovigen elkaar bijstaan. Wanneer een gelovige zich aan de regels van de

²⁵⁴ Hollinger, 'Enjoying God', p. 13, 24-25.

²⁵⁵ Hunt, 'Winning Ways', p. 332.

²⁵⁶ Weber, *Economy and Society*, p. 556.

²⁵⁷ Griwswold, 'Three Puritans', p. 476.

²⁵⁸ Ibid., p. 477.

²⁵⁹ 'Puritan' komt van het Engelse woord voor zuiveren, 'to purify'.

bijbel wist te houden en daardoor een goed leven leidde, werd dit gezien als teken van zijn of haar bekering en uitverkiezing.²⁶⁰

Toen de puriteinen in de zeventiende eeuw te maken kregen met een intolerant godsdienstig klimaat migreerden duizenden van hen van Engeland naar de koloniën in de Nieuwe Wereld.²⁶¹ In Noord-Amerika zagen de puriteinen zichzelf als het nieuwe Israel. Het puritanisme was invloedrijk in het Amerikaanse christendom,²⁶² en de puriteinse kolonisten werden in de loop van de geschiedenis gezien als de mythische voorvaders van de Verenigde Staten en stichters van haar culturele identiteit.²⁶³ Volgens historicus en voormalig president van Yale University A. W. Griswold waren het de puriteinen die de basis legden voor het typisch Amerikaanse idee dat God wil dat de gelovigen rijk worden. Zij een schiepen voedingsbodem voor Amerikaanse culturele waarden als het individualistische streven naar welvaart en succes:

“...a religious gospel promising material success to all who served the Puritan’s God should find many followers among the self-made men [...] they laid down a code of living the followers of which believed that God desired Americans to be rich.”²⁶⁴

Het leven in Amerika zorgde ervoor dat er een samenleving ontstond waarin streven naar welvaart een culturele waarde werd. Leven in een grenzeloos land waarin succes zeer gewaardeerd werd en dat overvloedige natuurlijke hulpbronnen bezat, maakte van Amerika een “nation of ‘rugged individualists,’ intent upon getting rich.”²⁶⁵

²⁶⁰ Hastings, A. et al., *A World History of Christianity*, Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, (1999), p. 420

²⁶¹ Het geldgeloof wordt in deze paragraaf nadrukkelijk geassocieerd met de WASP (White Anglo-Saxon Protestant), de van oudsher dominante Protestantse Amerikaanse bevolkingsgroep van West-Europese immigranten in de Verenigde Staten. Dit roept de vraag op wat de ethnische achtergrond van het geldgeloof is. Dit blijkt historisch gezien inderdaad voornamelijk een aangelegenheid van blanke Amerikaanse protestanten te zijn. Vandaag de dag zijn er echter ook veel Afro-Amerikaanse aanhangers van het geldgeloof: Volgens socioloog Shayne Lee zijn nagenoeg alle Afro-Amerikaanse kerken tenminste beïnvloed door het geldgeloof. (Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 230.) De zogenaamde ‘zwarte kerk’ werd in de eerste helft van de twintigste eeuw nog voornamelijk in verband gebracht met liberation theology, de civil rights movement en predikanten als Martin Luther King. Toen vanaf de jaren vijftig steeds meer zwarte Amerikanen tot hogere sociale klassen verviel de interesse voor gelijke burgerrechten. Afro-Amerikanen gingen van hun kerken meer verwachten dat de boodschap bij de nieuwe generatie en hun toegenomen sociale status. Vandaag de dag, schrijft Lee, zijn het daarom predikanten als T. D. Jakes, die het materialisme van de Amerikaanse cultuur opnemen in hun religieuze boodschap, die populair zijn onder de zwarte bevolking. (Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 231-233.)

²⁶² Hastings, *World History*, p. 419-420.

²⁶³ Kalfopoulou, A., ‘Where is America? Elsewhere Realities and the American Dream’, in: Heusser, M. & Grabher, G. (eds.), *American Foundational Myths*, Tübingen: Narr, (2002), p. 45-46.

²⁶⁴ Griswold, A.W., ‘Three Puritans on Prosperity’, *The New England Quarterly*, Vol. 7, No. 3, (1934), p. 493.

²⁶⁵ *Ibid.*, p. 475.

Griswold bespreekt in zijn artikel drie bekende puriteinen uit de geschiedenis van de Verenigde Staten die over de relatie tussen godsdienst en welvaart schreven of preekten. Eén van hen, Cotton Mather, een invloedrijke predikant uit de zeventiende eeuw wiens preken illustratief zijn voor de Weber-these,²⁶⁶ verkondigde dat iedere christen twee roepingën kent: De uitverkiezing of roeping om Jezus Christus te dienen (dit noemde hij de ‘algemene roeping’) en een unieke roeping tot een bepaald beroep, de ‘persoonlijke roeping’. Deze persoonlijke roeping vereist dat de gelovige in zijn of haar werk niet alleen nuttig is, aldus Mather, maar ook succesvol. Men is daarvoor afhankelijk van God: Vroomheid vormt de sleutel tot het bereiken van succes in het beroep en het vergaren van materialistische goederen.²⁶⁷

Een dergelijke boodschap was meer dan de aansporing tot bedrijvigheid van een predikant. Door welvaart te presenteren als gunst van God werd het verkrijgen van welvaart voor de puriteinen een teken van bekering en uitverkiezing. We lazē eerder al dat puriteinen in de zestiende en zeventiende eeuw een goed leven volgens Bijbelse voorschriften zagen als bewijs dat de gelovige door God uitverkoren was en dat zijn of haar zonden vergeven waren. Door het opnemen van materialistische waarden in de christelijke geloofsovertuiging werd ook het verkrijgen van welvaart een teken van bekering: Wie rijk was, moest daarvoor wel gezegend zijn door God en dus één van Zijn uitverkorenen zijn.²⁶⁸

Griswold omschrijft Cotton Mather als één van de eerste predikanten die Amerikanen leerden dat ze God konden dienen door geld te verdienen. Het puriteinse streven om te leven volgens Bijbelse richtlijnen ging zodoende ook inhouden dat de gelovige hard moest werken en naar rijkdom moest streven. Door het beroep voor te stellen als een goddelijke roeping werden gelovigen gestimuleerd hun status als bekeerde te ‘bewijzen’ en legden de puriteinen de basis voor de leer dat God de gelovigen welvaart toewenst, zij het door geleverde arbeid.²⁶⁹ Maar ook verzoenden de puriteinen hun welvaart met hun godsdienstige overtuigingen, waardoor het vergaren van welvaart een goddelijke rechtvaardiging kreeg.²⁷⁰ De gelovige die van een predikant te horen krijgt dat het zijn of haar roeping is om geld te verdienen hoeft zich immers niet meer voor zijn rijkdom te schamen vanwege de gedachte dat ‘geld stinkt’.

Deze legitimatie bleef door de eeuwen heen aanwezig onder Amerikaanse christenen en werd later ook belangrijk voor de geldgelovigen: Het beroep dat hedendaagse

²⁶⁶ Ibid., p. 477.

²⁶⁷ Ibid., p. 477-480.

²⁶⁸ Kyle, *Americanized Christianity*, p. 290. Ook Max Weber bespreekt dit gegeven, zie: Weber, M., *Economy and Society*, Berkeley: University of California Press, (1978), p. Weber, *Economy and Society*, p. 527.

²⁶⁹ Griswold, ‘Three Puritans’, p. 493.

²⁷⁰ Ibid., p. 478.

geldgelovigen doen op Bijbelteksten om hun welvaart te rechtvaardigen is volgens nieuwtestamenticus T. E. Schmidt direct terug te voeren op het gebruik daarvan door de puriteinen van de zestiende en zeventiende eeuw. Door de negatieve opvatting over geld in de evangeliën af te zwakken en welvaart te interpreteren als zegen van God konden de puriteinen zich verdedigen met de overtuiging dat hun materiële bezittingen in werkelijkheid in Gods handen waren. Volgens Schmidt heeft deze puriteinse rechtvaardiging voor rijkdom zich door de eeuwen heen ‘geëvolueerd’ tot de leer van het hedendaagse geldgeloof; met als verschil dat de geldgelovigen niet in toom wordt gehouden door de bescheidenheid, liefdadigheid en zelfdiscipline die de puriteinen wel kenmerkten.²⁷¹

Ook de auteurs van het boek *Exporting the American Gospel* bespreken de relatie tussen calvinistische kolonisten in Amerika en hun religieuze rechtvaardiging voor het vergaren van welvaart. Zij schrijven dat deze leer nieuwe vormen aannam in de eeuwen na het koloniale tijdperk waarin de puriteinen dominant waren, vooral onder invloed van toenemende welvaart en de industrialisatie. Ze noemen in het bijzonder de periode na de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865):

“After the Civil War, the relationship between teaching Christianity and reaching for prosperity gained a new dimension. As industrialization allowed personal fortunes to multiply extravagantly, [...] the idea of pure wealth – sometimes rather distant from notions of hard work and moral probity – became the American Dream. The reverence for riches was sanctified by both secular and religious beliefs...”²⁷²

Deze periode in de negentiende eeuw na de Amerikaanse burgeroorlog staat bekend als de ‘Gilded Age’, een tijd van economische bloei waarin veel predikanten verkondigden dat een goede manier van leven de sleutel tot welvaart zou zijn.²⁷³ De baptistische predikant Russell Conwell (1843-1925) was in die tijd een prominente prediker. Hij ging een stap verder dan Mather door te verkondigen dat gelovigen niet alleen hard moesten werken en daarin succesvol moesten zijn, maar dat gelovigen ook de heilige plicht hadden om *rijk* te worden.

²⁷¹ Schmidt, T. E., ‘Burden, Barrier, Blasphemy: Wealth in Matthew 6:33, Luke 14:33, and Luke 16:1’, in: Moo, D. J., (ed.), *The Gospel and Contemporary Perspectives: Biblical Forum Series Vol. 2*, Grand Rapids: Kregel Publications (1996), p. 42.

²⁷² Brouwer, *Exporting*, p. 22.

²⁷³ Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 13.

Met deze boodschap verzoende hij het bezitten van rijkdom en welvaart met zijn geloofsovertuiging,²⁷⁴ zoals we dat eerder zagen bij de puriteinen.

In een beroemde preek, getiteld *Acres of Diamonds*, die Conwell meer dan zesduizend keer hield,²⁷⁵ wees hij erop dat gelovigen rijkdom en welvaart binnen handbereik hadden. Hij vertelde zijn toehoorders dat zij als het ware grote velden vol diamanten tot hun beschikking hadden, namelijk de vele mogelijkheden om rijk te worden die de tijd waarin zij leefden hen bood.²⁷⁶ Wie toch arm was, had daar blijkbaar zelf schuld aan, of werd met armoede getuchtigd door God. Arm zijn was simpelweg niet de bedoeling:

“While we should sympathize with God’s poor – that is, those who cannot help themselves – let us remember there is not a poor person in the United States who was not made poor by his own shortcomings, or by the shortcomings of some one else. It is all wrong to be poor, anyhow.”²⁷⁷

Anderzijds leerde Conwell dat het verkeerd is om geld lief te hebben of het vergaren van geld als een doel op zichzelf te zien. Geld heeft macht, was zijn overtuiging, en goede mensen moeten daarom veel geld bezitten om er het goede mee te doen, zoals het aanschaffen van bijbels en het bouwen van kerken.²⁷⁸

Volgens godsdienstwetenschapper Charles Lippy was de vorm van christendom die Conwell bood een vorm van ‘mannelijke godsdienstigheid’, waarover hij schrijft in zijn boek *Do Real Men Pray?* (2005). Zijn theorie is dat mannen en vrouwen unieke manieren hebben om godsdienstigheid te ervaren: Vrouwelijke godsdienstigheid ziet Lippy als naar binnen gericht; overdenkend, vroom en soms mystiek. Mannelijke godsdienstigheid zou meer naar buiten gericht zijn; actief, associatief en praktisch. Mannelijke godsdienstigheid uit zich volgens Lippy in bepaalde rolverdelingen waarin een man godsdienstig handelt door een bepaalde taak te vervullen. Dergelijke vormen van godsdienstigheid maken religie interessant en aantrekkelijk voor mannen. Een voorbeeld is het mannelijke gezinshoofd, die in een calvinistisch gezin zijn taak als patriarch als een goddelijke plicht uitvoert. Aan de hand van dergelijke modellen probeert Lippy aan te tonen dat het idee dat vrouwen doorgaans godsdienstiger zouden zijn dan mannen niet per se klopt: Vrouwen worden als godsdienstiger

²⁷⁴ Kyle, *Americanized Christianity*, p. 290.

²⁷⁵ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 119.

²⁷⁶ Conwell, R. H. & Schackleton, R., *Acres of Diamonds*, Massachusetts: Digireads.com Publishing, (2008), p. 15.

²⁷⁷ *Ibid.*, p. 16-17.

²⁷⁸ *Ibid.*, p. 16.

beschouwd wanneer er gekeken wordt naar bijvoorbeeld kerkgang; maar mannen hebben eigen vormen van godsdienstige beleving, die echter niet altijd als dusdanig erkend worden. Een dergelijke taak of rol, die doorgaans niet als spiritueel of godsdienstig zou worden beschouwd maar gezien kan worden als goddelijke taak of roeping, omschrijft Lippy als mannelijke religiositeit.²⁷⁹

Lippy bespreekt Russel Conwell bij het model ‘the efficient businessman’, waarin aan de man de rol van zakenman en kostwinnaar wordt toegeschreven. Conwells stelling dat iedereen zijn eigen welvaart kon vergaren en daartoe zelfs door God werd opgeroepen, duidt er volgens Lippy op dat dit voor mannen een religieuze of spirituele handeling was geworden:

“...Conwell tended to see poverty and perhaps even only moderate success and wealth as signs of sinfulness or a lack of authentic spiritual commitment. [...] Here again it is obvious that a spirituality for white American Protestant men in the early twentieth century was one that looked not to prayer and contemplation but to diligent labor in whatever circumstances one was given.”²⁸⁰

In een dergelijke geloofsovertuiging is rijkdom niet alleen iets goeds, maar een zegen en een teken dat God je gunstig gezind is. Armoede daarentegen wordt beschouwd als zonde of het gevolg van zondig gedrag. Al heeft het hedendaagse geldgeloof niet specifiek mannen als doelgroep, de theorie van Lippy laat zien dat het Amerikaans-materialistische christendom een uniek bestaansrecht gaf aan religie door mannen een relevant rolmodel te bieden waarmee zij tegelijkertijd op spiritueel en materieel gebied ambitieus en succesvol konden zijn, en rijk worden als een geloofsdaad wordt beschouwd: Wie geld verdient, vervult zijn heilige plicht en verheerlijkt God aldoende. Dit verlangen naar een ‘praktische’ vorm van godsdienstigheid, waarin naast heil en andere spirituele zaken ook tastbare en nuttige zaken worden aangeboden, komen we in verschillende wortels van het geldgeloof tegen.

Hoewel de verkondiging van predikanten als Cotton Mather en Russell Conwell niet geheel overeenkomt met het moderne geldgeloof, legden zij en vele gelijkdenkenden de basis voor een cultuur waarin godsdienstigheid en materialisme hand in hand gaan of zelfs vereenzelvigd worden. De puriteinen zagen het als de wil van God om geld te verdienen door te werken; Russell Conwell had het twee eeuwen later heel concreet over *rijk* worden door te

²⁷⁹ Lippy, C. H., *Do Real Men Pray?: Images of the Christian Man and Male Spirituality in White Protestant America*, Knoxville: The University of Tennessee Press, (2005), p. 12-14.

²⁸⁰ *Ibid.*, p. 120.

werken; weer een halve eeuw later zien de geldgelovigen rijk worden ook als de wil van God, maar zien dat niet primair als een beloning van hard werk. De protestantse arbeidsethos van de puriteinen schiep dus een voedingsbodem voor een cultuur waarin materialisme en godsdienstigheid vervlochten raakten. Hieraan ontleent het geldgeloof haar materialistische karakter en de rechtvaardiging voor de overtuiging dat het bezitten van geld de wil van God is en geld verdienen een manier is om Hem te verheerlijken. Toen Amerikaanse christenen zich in de periode na de Tweede Wereldoorlog verzoenden met de materialistische cultuur – en zich niet langer onttrokken aan de wereld, zoals evangelische christenen gewoon waren – leidde dit volgens godsdiensthistoricus Randall Balmer tot het ontstaan van het geldgeloof en het streven van haar gelovigen naar wereldse maatstaven van succes.²⁸¹

3.2 Revivalism

Enkele verschijningsvormen van het geldgeloof kunnen verklaard worden aan de hand van het Amerikaanse verschijnsel ‘revivalism’ of ‘Great Awakenings’. We zullen zien dat dit fenomeen uit de geschiedenis van de Verenigde Staten een verklaring biedt voor de op entertainment gerichte verschijningsvorm van het geldgeloof, haar laagdrempelige boodschap, en de noodzaak van geldgeloof-predikers om hun toehoorders aan te sporen geld te doneren.

De revivals of ‘camp meetings’ waren grootschalige christelijke bijeenkomsten waar de aanwezigen op vaak emotionele wijze door een spreker werden opgeroepen zich te bekeren en christen te worden. De predikanten probeerden in het bijzonder mannen aan te spreken, omdat ze vonden dat godsdienstigheid te veel een vrouwenaangelegenheid geworden was. De bijeenkomsten waren protestantse initiatieven, maar waren niet gebonden aan bepaalde kerkelijke denominaties. Gelovigen moesten soms grote afstanden afleggen om bij een camp meeting te komen, maar kregen daar camaraderie, religiositeit, groepsgevoel en ontspanning voor terug. Entertainment en dramatiek waren belangrijk, schrijft historicus Laurence Moore in *Selling God* (1994), maar dat wil niet zeggen dat de christelijke boodschap van minder belang was:

“Saying that revivals and camp meetings made going to church fun and exciting does not mean that participants were not interested in salvation. It only points to the complexity of the phenomenon. [...] Not all revival meetings were characterized by

²⁸¹ Balmer, R. H., *Mine Eyes Have Seen the Glory: A Journey into the Evangelical Subculture of America*, Oxford/New York: Oxford University Press, (1989), p. 133.

emotional outbursts, and not every revivalist preacher was a mesmerizing orator. [...] Still, it is impossible to imagine their popularity without the drama and entertainment they provided.”²⁸²

De opwekkingsbijeenkomsten maakten de gelovigen enthousiast voor het geloof en brachten in Amerika soms grootschalige bekeringsbewegingen teweeg. Dit kwam in de geschiedenis van de Verenigde Staten het sterkst tot uiting in de verschillende ‘Great Awakenings’, periodes van religieuze bewustwording en bekering gedurende de achttiende en negentiende eeuw. Het fenomeen van opwekkingbijeenkomsten werd Amerikaans cultuurgoed, maar vond zijn oorsprong in de Schotse ‘holy fairs’, religieuze festivals waarvoor honderden gelovigen van alle uithoeken van het land zich verzamelden.²⁸³ Volgens kerkhistoricus Diarmaid MacCulloch brachten kolonisten het gebruik met zich mee naar Noord-Amerika. Daar kwamen protestantse immigranten van verschillende stromingen samen, wat tot een uitbarsting van godsdienstige energie en een sterke groei van het protestantse christendom in de Nieuwe Wereld leidde. Het resultaat van deze ontwikkeling is dat het op opwekking gerichte christendom ook nu nog dominant is in de Verenigde Staten.²⁸⁴

De traditie van Amerikaanse revivals bracht enkele beroemde revivalpredikers voort, zoals Jonathan Edwards (1703-1758), George Whitefield (1714-1770) en Charles Finney (1792-1875), die ieder op eigen wijze de boodschap van verlossing wisten te koppelen aan entertainment en dramatiek. Deze predikanten bezaten de gave het christelijke evangelie op simpele, kernachtige wijze te verwoorden. Hun prediking was niet intellectueel, maar was een emotioneel pleidooi gericht op gewone mensen. De cultuur van revivals had het gevolg dat predikanten zich vaardig maakten in het spreken voor een groot publiek en het succesvol marketen van hun religieuze boodschap.²⁸⁵ Laurence Moore schrijft dat het ‘geoeffend-spontaan’ verkondigen van een opwekkingsboodschap zich ontwikkelde tot uitgewerkte methodes:

“They ‘directly’ addressed individuals in a ‘warm fashion’; they used common speech; they told stories and sang songs; they prayed on their knees. By the time we get to Charles Grandison Finney, the most celebrated of the antebellum revivalists who

²⁸² Moore, *Selling God*, p. 45.

²⁸³ MacCulloch, *Reformatie*, p. 605.

²⁸⁴ *Ibid.*, p. 702-703.

²⁸⁵ Lupu, S., ‘Televangelism’, in: Brasher, B. E., (ed.), *Encyclopedia of Fundamentalism*, New York/London: Routledge, (2001), p. 471. Zie ook Moore, *Selling God*, p. 41.

started preaching in the 1820s, the calculation and codification of method-preaching were well along. ‘Practical’ guides to revival preaching replaced guilelessness.’²⁸⁶

Een generatie na Finney was predikant Dwight Moody²⁸⁷ (1837-1899) het kopstuk van de revivalbeweging van zijn tijd. Moody staat echter niet alleen in de traditie van de revivalisten; in navolging van Cotton Mather en Russel Conwell²⁸⁸ nam hij materialistische waarden op in zijn geloofsleer en verkondigde hij dat het Gods wil is was dat gelovigen welvarend zijn.²⁸⁹ Hij zou zelfs hebben geclaimd nog nooit een christen te hebben ontmoet die aan Jezus Christus de hoofdrol in zijn of haar leven had gegeven en desondanks toch arm was.²⁹⁰ Moody speelde een rol in het verband dat tot stand zou komen tussen het verschijnsel van de revivals en de materialistische cultuur van de Verenigde Staten. Bovendien wist hij het predikantschap te koppelen aan het Amerikaanse ideaalbeeld van de succesvolle zakenman. Ten opzichte van eerdere revivalpredikers kenmerkten de opwekkingsbijeenkomsten van Moody zich door hun professionalisme: Hij koppelde een efficiënte organisatie aan zijn talent voor entertainment. Waar de puriteinen vonden dat christenen theater en werelds entertainment moesten vermijden,²⁹¹ zag Moody de niet-christelijke vormen van entertainment als directe concurrenten die met christelijk entertainment bestreden moesten worden.²⁹² Zodoende brachten zijn opwekkingsbijeenkomsten teweeg dat religie in verband zou worden gebracht met professioneel zakendoen.²⁹³

De verschillende opwekkingsbijeenkomsten werden geleid door rondreizende predikanten, die voor de verschillende onkosten van de bijeenkomst afhankelijk waren van de donaties van het aanwezige publiek. De samenkomsten geschieden immers niet in een kerk maar in tentenkampen, soms in de wildernis van de Amerikaanse ‘frontier’. Het werd in de Amerikaanse kerken zodoende al snel als gebruikelijk beschouwd dat predikanten openlijk

²⁸⁶ Moore, *Selling God*, p. 50.

²⁸⁷ Dwight Moody speelde een significante rol in zowel de ontwikkeling van het geldgeloof (specifiek de fusie tussen materialisme, godsdienstigheid, en entertainment) als het ontstaan van het fundamentalisme. Het christelijk fundamentalisme, dat aan het eind van de negentiende eeuw in de Verenigde Staten ontstond, heeft ook enig historisch verwantschap heeft met het geldgeloof. (Hunt, ‘Winning Ways’, p. 331.) Wat het geldgeloof karakteriseert als fundamentalistisch is met name de sterke nadruk dat de bijbel het onfeilbare woord van God is. Ondanks enkele overeenkomsten zijn geldgeloof en fundamentalisme twee onafhankelijke stromingen die geschiedkundig gezien parallel zijn ontstaan. Het fundamentalisme is daarom niet één van de wortels van waaruit het geldgeloof is ontstaan.

²⁸⁸ Zie paragraaf 3.1.

²⁸⁹ Brouwer, *Exporting*, p. 23.

²⁹⁰ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 119.

²⁹¹ Moore, *Selling God*, p. 41.

²⁹² *Ibid.*, p. 185-186.

²⁹³ “Moody’s revivalism boldly and with no sense of impropriety interlocked religion with business...”, *ibid.*, p. 186.

een beroep deden op hun toehoorders om geld te doneren. Dit gold niet alleen voor de revivals, maar ook voor de georganiseerde kerken in Amerika: Anders dan in Europa kenden de Verenigde Staten geen staatskerk of overheidssubsidies voor kerken. Ook daarom zou het in de Amerikaanse christelijke cultuur veel gebruikelijker worden dat predikanten openlijk over financiële bijdragen – bijvoorbeeld met een beroep op het Bijbelse principe van het betalen van de tienden – spraken of preekten. We zullen zien dat dit gegeven een belangrijke rol speelde in de opkomst van het geldgeloof onder revivalpredikers van de twintigste eeuw.

In de twintigste eeuw behoorde Billy Sunday tot de volgende generatie van populaire evangelisten die hun christelijke boodschap koppelden aan entertainment en zakendoen. In navolging van eerdere revivalpredikers bereikte Sunday grote mensenmassa's met zijn revivals, die hij 'crusades' noemde. Sunday omschreef zichzelf als "businessman for the Lord"²⁹⁴ en borduurde zowel qua organisatie als stijl van prediking voort op Dwight Moody.²⁹⁵ Nieuw aan de bediening van Sunday was dat de opbrengsten van zijn revivals breed werden uitgemeten in de pers. Ook maakte Sunday vanaf de jaren '20 gebruik van het toen nog nieuwe medium radio om zijn revivalboodschap te verkondigen, "...bringing to radio the same feisty wit that won him fans during his revivals."²⁹⁶ Sunday was één van vele christelijke pioniers op de radio in de twintigste eeuw. Zo had Charles Fuller met zijn 'Old Fashion Revival Hour' één van de populairste christelijke programma's gedurende de jaren twintig en dertig. Gedurende de Tweede Wereldoorlog was zijn show het populairste programma in de Verenigde Staten, met wekelijks twintig miljoen luisteraars.²⁹⁷

Tegen de tijd dat de televisie een populair medium werd, hadden christelijke revivalisten en evangelisten zich reeds de rol van entertainer en nationale beroemdheid eigen gemaakt.²⁹⁸ Moore schrijft dat de revivalpredikers hun 'tenten voorgoed opdoekten' en meegingen in moderne vormen van entertainment.²⁹⁹ De televisie bleek een uitstekend medium voor de entertainment, sfeer en boodschap van de revivalmeetings.³⁰⁰ Al in de jaren vijftig van de twintigste eeuw waren er verschillende religieuze televisieprogramma's in de Verenigde Staten te zien. De baptistische predikant Jerry Falwell was aan het eind van de jaren zestig één van de eerste evangelicalen die met zijn prediking op televisie ging met het

²⁹⁴ Frankl, R., 'Televangelism', in: Swathos, W. H., jr., (ed.), *Encyclopedia of Religion and Society*, Walnut Creek: AltaMira Press, (1998), p. 513. Vergelijk met de rollen van mannelijke godsdienstigheid besproken in paragraaf 3.1.

²⁹⁵ Moore, *Selling God*, p. 186.

²⁹⁶ Lupo, 'Televangelism', p. 471.

²⁹⁷ Allitt, *Religion in America*, p. 13.

²⁹⁸ Swanson, 'World Wide Web', p. 608.

²⁹⁹ Moore, *Selling God*, p. 3.

³⁰⁰ Lupo, 'Televangelism', p. 472.

programma 'Old-Time Gospel Hour'.³⁰¹ De evangelist Billy Graham vergaarde wereldwijde beroemdheid door zijn revivals op televisie te laten uitzenden:

“...Billy Graham, who rose to fame as a result of tent revivals in Los Angeles in 1949, became the first evangelist to have a revival broadcast nationally on a major network when ABC aired his New York crusade in 1957.”³⁰²

In 1980 werd 90% van de religieuze televisie uitgezonden door fundamentalistische en evangelische predikanten.³⁰³ Eerder vormden zij echter een minderheid op TV tussen katholieke en liberaalprotestantse programma's: In 1934 was wettelijk vastgelegd dat televisienetwerken gratis zendtijd moesten aanbieden aan de grote religieuze denominaties. De fundamentalisten en evangelischen vielen in deze regeling buiten de boot. Een wetswijziging in 1960 stelde echter dat de televisienetwerken zendtijd moesten verkopen aan de kerken in plaats van gratis aan te bieden. Na verloop van tijd verdwenen bijna alle programma's van traditionele kerken. Zij maakten plaats voor evangelische en fundamentalistische programma's, die bereid waren veel geld te betalen voor hun zendtijd.³⁰⁴

Een gevolg van deze nieuwe wet was dat het verschijnsel van religieuze fondswerving op televisie ontstond.³⁰⁵ Meer nog dan de tent-revivalisten voor hen – het kost veel geld om een televisie-uitzending te produceren – waren deze televangelisten op hun publiek aangewezen om in de onkosten te voorzien. Zeker wanneer een onafhankelijke evangelist of revivalprediker een programma wil maken, zonder de financiële ondersteuning van een eigen kerk, is deze volledig afhankelijk van collecten. Hierin ligt een verklaring voor de verkondiging van het geldgeloof: De beloften die het geldgeloof doet zijn immers effectieve motivators om het publiek geld te laten doneren:

“The competition is fierce and the cost of TV programs, satellite networks, and travel is immense. In such a context the temptation to accentuate economic promises for giving to God (via their particular ministry) is overwhelming. From a functionalist perspective,

³⁰¹ De titel 'Old-Time Gospel Hour' van Falwell is een homage aan Fullers 'Old-Fashion Revival Hour' waar Falwell als kind naar luisterde; zie Allitt, *Religion in America*, p. 151.

³⁰² Lupo, 'Televangelism', p. 472.

³⁰³ Allitt, *Religion in America*, p. 151.

³⁰⁴ Bruinsma, R. *Geloven in Amerika: kerken, geschiedenis en geloof van christenen in de Verenigde Staten*, Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, (1998), p. 125.

³⁰⁵ Zie Allitt, *Religion in America*, p. 151; Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 125; Rossem, M. van, *De Verenigde Staten in de Twintigste Eeuw*, Den Haag: Sdu Uitgevers, (2001), p. 335.

the selected theological distinctives of the movement serve to ensure their financial solvency.”³⁰⁶

De relatie tussen het geldgeloof en de noodzaak van fondswerving voor het dure televangelisme verklaart de motieven van de predikanten: Het is functioneel om de beloften van het geldgeloof te verkondigen, vooral de *rijk door donatie*-variant, omdat het hun bediening draaiende kan houden. Dit verklaart bovendien waarom word of faith-predikanten als Fred Price, die zich voornamelijk beroepen op *rijk door spirituele wetten*, ook geregeld *rijk door donatie* toepassen.

Ook geldgeloof-predikanten zelf plaatsen zich in verband met de historische revivals. Al gaat het hen vooral om geestelijke verwantschap; toch kunnen we in het beroep dat geldgelovigen doen op de revivals iets herkennen van de voortzetting van de stijl van de revivalpredikers in de televangelisten. Jim Bakker presenteert zichzelf in zijn autobiografie als iemand die van God de opdracht heeft gekregen de opwekkingsbijeenkomsten in een modern jasje te steken. Zo omschreef hij Heritage USA als “...a modern version of the old-time camp-meeting grounds that had so profoundly shaped America’s heritage...”³⁰⁷ Bakker zag een opwekkingsbijeenkomst in Michigan als de grootste religieuze ervaring van zijn jeugd. Heritage USA moest in zijn visie een revival worden in de meest moderne zin van het woord, met het beste wat op het gebied van entertainment te bieden was.³⁰⁸

De televangelisten en geldgeloof-predikanten hadden van de revivalpredikers geleerd hoe ze door middel van dramatiek en entertainment hun toehoorders konden aanspreken en aansporen. Bij zowel de geldgelovigen als de revivalisten is het verschijnsel van de charismatische, populaire ‘celebrity preacher’,³⁰⁹ herkenbaar. Alle aandacht is gericht op de predikant, die soms door de kijkers lijkt te worden ‘vereerd’,³¹⁰ en zijn optreden. Het kenmerkende verschil is dat revivalpredikanten van oudsher hun toehoorders vooral oproepen tot bekering, terwijl geldgeloof-predikanten hun toehoorders voornamelijk oproepen tot het doneren van geld of het toepassen van positive confession.

³⁰⁶ Hollinger, D., ‘Enjoying God forever!’, in: Moo, D. J., (ed.), *The Gospel and Contemporary Perspectives: Biblical Forum Series Vol. 2*, Grand Rapids: Kregel Publications (1996), p. 26. Jim Bakker erkent het bestaan van een dergelijke vicieuze cirkel: “During the first two years of my ministry, my budget was fifty dollars each week. By the time I lost PTL in 1987, I had to raise a million dollars every two days... And it wasn’t enough. The more money I raised, the more we spent, and the more we needed to raise.” Bakker, *Apocalypse*, p. 76.

³⁰⁷ Bakker, *Wrong*, p. 2.

³⁰⁸ Albert, *Miscarriage*, p. 17.

³⁰⁹ Lee, ‘Almighty Dollar’, p. 234; Swanson, ‘World Wide Web’, p. 608.

³¹⁰ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 125.

3.3 Geloof in de kracht van het gebed

Kenmerkend voor het geldgeloof is de overtuiging dat God handelend zal optreden in het leven van de gelovige en dat zijn of haar gebeden verhoord worden, ook als om financiën of goederen wordt gebeden. Over Jim Bakker lezen we bijvoorbeeld al dat hij gelovigen aanspoorde om in hun gebeden een luxe auto te vragen. Hoewel de word of faith-predikanten het gebed als onderschikt zien aan de macht van positive confession, ontkennen zij de werking van het gebed niet.³¹¹ Fred Price bijvoorbeeld schrijft dat het gebed zieken geneest, maar dat de werking daarvan ook positive confession vereist.³¹² Ook al zouden we kunnen beredeneren dat de *dwingende* houding van dit geldgeloof het gebed overbodig maakt,³¹³ erkennen de predikanten zelf inieder geval wel geloof in het gebed als een onderdeel van hun geldgeloof. Predikanten van beide soorten geldgeloof geloven dus dat God gebeden verhoort, en beschouwen het als onderdeel van de besproken geldgeloof-methoden om rijk te worden.

Waar komt dit verwachtingspatroon vandaan? We krijgen hier een antwoord op door te onderzoeken hoe evangelische christenen in de Verenigde Staten gedurende de negentiende en twintigste eeuw geloofden dat God hun gebeden zou verhoren; en hoe zij tot dit geloof kwamen. Hoewel christenen door de eeuwen heen vaker geloofd hebben dat God hun gebeden verhoort, is de overtuiging dat God gebeden of geloofsdaden beloont met financiën geen gangbare geloofsleer. We zullen in deze paragraaf specifiek kijken naar de gebedscultuur die ten grondslag ligt aan het Amerikaanse geldgeloof. Vanaf de negentiende eeuw ontstond onder evangelische christenen de overtuiging dat God bepaalde geloofsdaden zal belonen met geld en andere zegeningen.³¹⁴ We zullen onder meer zien hoe het godsdienstige verschijnsel van *answered prayer narratives* invloed had op het evangelische denken over het gebed en het verwachtingspatroon dat daaraan werd gekoppeld.

Historicus Rick Ostrander omschrijft in *The Life of Prayer In a World of Science* (2000) dat er gedurende de negentiende eeuw in Amerikaanse evangelische kringen een verlangen ontstond het geloof aanwezig en relevant te maken door middel van geloofservaringen. In die tijd hielden liberale protestantse theologen vast aan de doctrine van cessationisme, de overtuiging dat Gods wonderen voor christenen voorbehouden waren aan

³¹¹ Ibid., p. 16.

³¹² Price, *Name It*, p. 49. Richard Kyle schrijft deze houding toe aan word of faith-predikers in het algemeen, Kyle, *Americanized Christianity*, p. 292. Ook noemt Kyle dat het herhalen van een gebed een teken is van twijfel en een zwak geloof in de ogen van word of faith-aanhangers.

³¹³ Onder andere Walter Kaiser heeft deze mening; Kaiser, 'Old Testament Case', p. 32. Zie verder de analyse in paragraaf 2.3.

³¹⁴ Hollinger, 'Enjoying God', p. 13.

de tijd van het Nieuwe Testament. Destijds gebeurden wonderen om de apostelen van autoriteit te voorzien en het stichten van de eerste kerken mogelijk te maken. Na het overlijden van de apostelen verdween de noodzaak voor wonderen, en sindsdien hoeven gelovigen daarom geen genezingen, bovennatuurlijke gaven of beantwoorde gebeden meer te verwachten. Het negentiende-eeuwse verlangen naar het ervaren van godsdienstigheid moet volgens Ostrander worden gezien als tegenbeweging tegen deze ‘koude en levenloze’ doctrine. Het gevolg daarvan was dat in de evangelische cultuur van die tijd veel nadruk werd gelegd op godsdienstigheid waarin concrete, praktische ervaring centraal stond en abstracte, theologische formuleringen werden vermeden. Naast het geloof in verhoorde gebeden zijn gebedsgenezing en het spreken in tongen voorbeelden van dergelijke praktische godsdienstigheid. Ook de pinksterbeweging komt voort uit deze stroming,³¹⁵ hierover meer in paragraaf 3.5.

Een ander populair voorbeeld is de overtuiging dat God gebeden actief verhoort en dat Hij de dingen waar de gelovige voor bidt – ook materiële goederen – zal schenken. Het gebed werd door evangelischen gezien als een door God gegeven methode om ‘dingen (gedaan) te krijgen’, en zonder een concreet verzoek kon er dus geen sprake zijn van een echt gebed.³¹⁶ Zij zagen het gebed dus als een middel om een doel te bereiken: Het doel van het gebed was dat het gebed verhoord zou worden en werd dus niet gebruikt als doel op zichzelf, bijvoorbeeld om God enkel te danken of lofprijzen.

Aan het begin van de twintigste eeuw ontstond binnen deze stroming een nieuwe vorm van lectuur: *Answered prayer narratives*, boeken vol anekdotes over verhoorde gebeden.³¹⁷ De relatie tussen het geloof in het verhoren van gebeden en het geldgeloof wordt duidelijk wanneer we deze lectuur bekijken: De eerste die een dergelijk werk schreef was de evangelische Duitser George Müller,³¹⁸ (1805–1898) die in 1835 een weeshuis stichtte in Engeland. Uniek was dat Müller nooit fondsen verwierf, maar enkel op gebeden berustte om zijn weeshuis te kunnen blijven financieren. Medewerkers mochten niet naar buiten treden met informatie over financiële problemen. Wanneer voor het weeshuis geld of voedsel nodig was, werd er gebeden, waarna bijvoorbeeld een vreemdeling zich aangespoord voelde om een

³¹⁵ Ostrander, R., *The Life of Prayer In a World of Science: Protestants, Prayer, and American Culture 1870-1930*, Oxford/New York: Oxford University Press, (2000), p. 36-38.

³¹⁶ Ibid., p. 39. Ook schrijft Ostrander dat een dergelijke overtuiging tekenend is voor protestanten in het algemeen, maar dat deze van de evangelischen sterker aanwezig was: “...Protestants have historically valued petition as an important part of prayer. In these evangelical circles, however, petitionary prayer with an expectation of tangible results was raised to a higher key.”

³¹⁷ Ibid., p. 39-40, 44.

³¹⁸ Ook bekend als Georg Müller of George Mueller.

donatie te geven. Op deze wijze zou Müller vijftig jaar lang het weeshuis draaiende hebben kunnen houden.³¹⁹

Dat Müller een weeshuis begon was slechts ten dele uit liefdadigheid. Müller was een christelijke apologeet, die de werking van het gebed wilde verdedigen. Het weeshuis was daarom ook een experiment, waarbij de duizenden monden die jarenlang werden gevuld moesten gelden als empirisch bewijs voor het bestaan van God en de overtuiging dat Hij gebeden verhoort. Müllers getuigschriften waren echter vooral bedoeld als bemoediging, niet specifiek gericht aan sceptici maar op christenen die onder invloed van sceptici aan hun geloof twijfelden.³²⁰ Dit gegeven illustreert dat het bidden om goederen voor deze christenen niet alleen om het geld of bezit ging: Beantwoorde gebeden zouden het bestaan van God ‘bewijzen’, de relevantie en het nut van geloven aantonen en de gelovigen een weerwoord bieden tegen sceptici. Ostrander schrijft: “For these evangelicals, the proof of the living God was just an answered prayer away.”³²¹

Müller was niet de enige die in boeken bijhield hoe zijn gebeden verhoord werden. De Brit Hudson Taylor (1832-1905) zou op zendingsreis in China geregeld door te bidden uit financiële nood gered zijn, en getuigde eveneens van gebedsgenezing. Een andere zendeling, de Brits-Candese Rosalind Goforth (1864-1942), schreef in boeken als *How I Know God Answers Prayer* (1921) dat God ook gebeden om triviale zaken verhoorde, zoals kleding voor haar kinderen en het terugvinden van een verloren sleutel. Andere soorten *answered prayer narrative* waren compilaties van verschillende anekdotes over verhoorde gebeden, zoals het in 1875 verschenen *Prayer and Its Remarkable Answers* (1875) van de Amerikaanse evangelische predikant William Patton (1821-1889).³²²

Volgens Ostrander namen verschillende evangelische instellingen het geloof in verhoorde gebeden uit dergelijke literatuur over, zoals klinieken en zendingsorganisaties die net als Müller niet aan fondswerving deden maar hun financiering van gebed verwachtten. Een instituut dat door gebed operatief bleef was de Bijbelschool Moody Bible Institute, dat in 1886 door revivalprediker Dwight Moody³²³ in Chicago werd opgericht. Moody geloofde nadrukkelijk in verhoorde gebeden en zag het als een belangrijk onderdeel van het christelijke leven. Zijn Bijbelschool vroeg geen lesgeld en was dus afhankelijk van gelovigen die door God tot een donatie werden geroepen. Zo bad Moody samen met zijn collega’s in de

³¹⁹ Ibid., p. 40.

³²⁰ Ibid., p. 45-46.

³²¹ Ibid., p. 55.

³²² Ibid., p. 41-42.

³²³ Van Moody lezen we eerder al dat hij een invloedrijke revival-prediker was en in de traditie van het Amerikaans-materialistisch christendom stond, zie paragraaf 3.2.

beginningen van het instituut ooit om zesduizend dollar. Binnen de dag kwam een telegram binnen waarin dat bedrag werd toegezegd.³²⁴

In deze evangelische stroming, waarin het geloof dat God gebeden verhoort benadrukt wordt, herkennen we de overtuiging van het geldgeloof dat God de behoeften van de gelovigen vervult en dit onder meer doet door de gelovigen van geld te voorzien. Toch is er ook een belangrijk verschil: Christelijke apologeten als Müller en Moody, die trachtten het geloof in God te rechtvaardigen door vervulde gebeden als godsbewijs aan te dragen, waren van mening dat verhoorde gebeden waren voorbehouden aan de zeldzame gelovigen die hun leven volledig aan God hadden gewijd, zoals zendelingen.³²⁵ Dit is anders dan bij het geldgeloof, waarin God ook ‘gewone’ gelovige rijkdom toewenst. Ondanks dit verschil is het geloof in het verhoorde gebed en het daarbij horende verwachtingspatroon wel traceerbaar tot deze evangelische stroming;³²⁶ door de jaren heen is de drempel verlaagd wat betreft de mate van vereiste inzet om aanspraak te kunnen maken op verhoorde gebeden. Het geldgeloof speelt dus in op de evangelische cultuur die in de negentiende eeuw ontstond: God houdt zich niet afzijdig van Zijn schepping – zoals de doctrine van cessationisme suggereert – maar staat de gelovige bij met wonderen en zegeningen. Een dergelijke geloofsovertuiging draait niet om doctrine of spiritualiteit, maar om nuttige, relevante en praktische resultaten. Vanuit deze overtuiging ontstond de voedingsbodem voor een geloof dat nuttige en praktische methodes aanbiedt waarmee gelovigen rijk kunnen worden.

3.4 Self-help boeken

Het geldgeloof is een praktisch en nuttig geloof: Bepaalde voorgeschreven handelingen die voor iedereen uitvoerbaar zijn, kunnen leiden tot financiële voorspoed en een aangename leven. Deze boodschap wordt niet alleen in preken verkondigd, maar ook in praktische, laagdrempelige ‘self-help’ boeken. Dergelijke boeken, waarin de lezer leert om op gemakkelijke wijze zijn of haar leven op bepaalde punten te verbeteren, zijn populair in de Verenigde Staten. We zullen onderzoeken op welke manier het geldgeloof verwoven is met dit verschijnsel, waarbij de praktische en nuttige boodschap van het geldgeloof goed aansluit.

Na de Tweede Wereldoorlog werden de verschijnselen psychologische therapie en ‘counseling’ populair in de Verenigde Staten. Er verschenen veel praktische self-help boeken

³²⁴ Ostrander, *Life of Prayer*, p. 43.

³²⁵ *Ibid.*, 51.

³²⁶ Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 13.

waarmee lezers hun leven beter of aangenamer kunnen maken, bijvoorbeeld door het lezen van levenswijsheden, advies voor karakterverbetering of motiverende teksten. Een gevolg van deze seculiere beweging was dat ook sommige christenen van hun kerken verwachtten dat deze inspeelden op hun persoonlijke behoeften.³²⁷ Voorgangers werden geacht een gids te zijn die vanuit godsdienstige thema's praktische resultaten teweeg brengt in het leven van de gelovige.³²⁸ Verschillende populaire christelijke boeken volgden deze trend door religie toe te passen om mensen te helpen met hun leven en hen goed te laten voelen. Hun godsdienstigheid werd, "...a kind of therapy, something to make you feel good about yourself and help you to get along more easily in everyday life..."³²⁹ Er wordt bijvoorbeeld een praktische mengeling van psychologie en theologie geboden.³³⁰

Binnen deze stroming probeerden kerken een zorgzaam en vriendelijk imago op te bouwen, en pastorale zorg kreeg steeds meer het karakter van een counsellingsessie. Een kerkdienst ging minder over dogmatiek en 'de ware leer', en steeds meer over therapeutische zorg.³³¹ Deze pragmatische en op het individu gerichte stroming heeft een groot aantal populaire christelijke psychologische boeken voortgebracht. In deze self-help boeken wordt veelal in een aantal overzichtelijke stappen uitgelegd hoe de lezer een bepaald doel kan bereiken.

Het in 1952 verschenen boek *The Power of Positive Thinking* van predikant Norman Vincent Peale (1898-1993) was jarenlang hét self-help handboek bij uitstek.³³² Peale vond – net als vele predikanten van de therapeutische stroming – dat religie dezelfde doelstelling als psychiatrie: Het bevorderen van menselijke gezondheid en welzijn. Religie moest dus een bepaald praktisch nut hebben voor het leven van de gelovige. Peale omschreef zijn kerkdiensten als een vorm van groepstherapie en bood zijn toehoorders technieken voor een verbeterd gevoel van eigenwaarde, waarmee negatieve gevoelens van angst, schuld en spanning konden worden verholpen. Zijn verkondiging stond vol van anekdotes over zakenlieden die door hun angst te overwinnen succesvol – en rijk – eindigden.³³³ Ook

³²⁷ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 117.

³²⁸ Sachs, W. & Holland, T., *Restoring the Ties That Bind: The Grassroots Transformation of the Episcopal Church*, New York: Church Publishing Incorporated (2003), p. 170-171.

³²⁹ Allitt, *Religion in America*, p. 16.

³³⁰ Anderson, N. T.; Zuehlke, T. E. & Zuehlke, J. S., *Christ-Centered Therapy: The Practical Integration of Theology and Psychology*, Grand Rapids: ZondervanPublishingHouse, (2000), p. 11. "The Bible speaks with authority about thinking and feeling and about pathological problems such as anxiety disorders, depression, anger, and bitterness. Moreover, since we are transformed by the renewing of our minds (see Romans 12:2), we must [...] understand how the mind functions."

³³¹ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 116-118.

³³² Ibid., p. 118.

³³³ Moore, *Selling God*, p. 240-241.

doceerde Peale dat in het geloof de sleutel lag tot een succesvol leven: Het christendom zou een bepaalde energie bezitten waarmee mentale en lichamelijke problemen konden worden overwonnen.³³⁴ Net zoals de latere word of faith-predikanten verkondigde Peale dat gelovigen moeten leren de kracht van hun geloof toe te passen, schrijft historicus Laurence Moore:

“They suffered not from sin, for they were good, earnest people, but from unawareness of the practical power of their faith. They believed in Christ, but they did not know how to use him to construct prosperous lives for themselves and their families.”³³⁵

Het geloof van Peale legde meer nadruk op geloven in jezelf dan geloven in God,³³⁶ en spoorde vooral aan tot persoonlijke groei, niet tot bekering.³³⁷ Hoewel de auteurs van self-help literatuur dus net als de eerdere revivalpredikanten populaire spreken waren en een simpele, toegankelijke boodschap brachten, benadrukten Peale en soortgelijke predikers blijkbaar niet het christelijke evangelie zoals dat in de revivals gebeurde.

In het boek *Name It and Claim It* is het positief denken van Peale één van de eerste zaken die word of faith-predikant Fred Price bespreekt. Hij vindt dat positief denken een goed idee is, maar ziet het als het eerste stadium van iets veel groters; namelijk zijn word of faith-principes.³³⁸ Positief denken is beter dan negatief denken, schrijft Price, maar met positive thinking kom je nergens zonder positive confession. Hij vergelijkt het verschil met een schip dat aan het zinken is: Op het moment dat het schip ten onder gaat, zorgt het positieve denken ervoor dat je een betere mentale houding hebt. Het resultaat is echter dat je glimlachend zult verdrinken. Positive confession daarentegen geeft de gelovige de macht om te voorkomen dat het schip zal zinken: “If you only *think* positively, all you will do is affect your attitude about your circumstances, but you will not *change* them.”³³⁹

Deze kritiek betekent echter niet dat er geen historische connectie bestaat tussen Price en Peale. Een boek als *Name It and Claim It*, wat we tot nu toe benaderden als een theologisch werk waarin de principes van positive confession uitgelegd worden, kan ook bekeken worden vanuit de traditie van therapeutische self-help literatuur in het Amerikaanse christendom. Wanneer Price het belijden van de Bijbeltekst, “...Hij heeft ons verlost uit de

³³⁴ Allitt, *Religion in America*, p. 16-18.

³³⁵ Moore, *Selling God*, p. 241.

³³⁶ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 119.

³³⁷ Ibid., p. 241.

³³⁸ Hoewel de conclusie getrokken zou kunnen worden dat Price voortborduurde op de principes van Peale, komen de leerstellingen van positief belijden voornamelijk voort uit de metafysische leer van E. W. Kenyon, zie paragraaf 3.6.

³³⁹ Price, *Name It*, p. 8.

macht der duisternis en overgebracht in het Koninkrijk van de Zoon zijner liefde...”³⁴⁰ bespreekt, is zijn toepassing dat gelovigen niet gebukt hoeven te gaan onder allerlei verslavende machten en andere invloeden van de duivel:

“...when you get ready to pick up that cigarette, you will say, ‘Wait a minute! What am I doing?! I am free! I have been delivered. I do not need this devilish thing. Get away from me in the name of Jesus!’ [...] God’s deliverance is in you, if you are a child of God. It is already there, but you have to activate it. How do you flip the switch? With your mouth...”³⁴¹

In de stijl van andere christelijke self-help boeken leert Price hier hoe gelovigen positive confession kunnen toepassen voor een beter leven. De overeenkomst illustreert dat we word of faith in de traditie van Peale en de christelijke self-help stroming kunnen plaatsen: Het biedt handige, effectieve en voor iedereen toegankelijke methoden om het leven beter te maken, en maakt godsdienst nuttig en relevant voor de gelovige. Dit wil echter niet zeggen dat de kosmische wetten van word of faith terug te vinden zijn bij Peale.³⁴² Hij gebruikte Bijbelteksten om de mens positief te laten denken; niet om daarmee een goddelijke wet in uitvoering te brengen. Fred Price distantieert zich op zijn beurt van de methoden van Peale: “What I have said is not some kind of psychological mental approach. It is a spiritual law.”³⁴³

In deze context kunnen we constateren dat elementen van het geldgeloof qua functie tot de self-help stroming behoren: Gelovigen worden door middel van preken en boeken geleerd wat hun kansen en mogelijkheden zijn en hoe zij door op de juiste manier te denken en handelen praktische resultaten in hun leven kunnen boeken. Ook Jim Bakker kunnen we in deze traditie plaatsen. Zo schreef hij verschillende self-help boeken, zoals *Eight Keys to Success* (1980) en *How We Lost Weight and Kept It Off!* (1979), samen met Tammy Faye.

Ook in de eenentwintigste eeuw worden er self-help boeken geschreven door christelijke auteurs die als geldgelovigen omschreven kunnen worden. In 2000 verscheen *The Prayer of Jabez* van de in 1940 geboren evangelist en auteur Bruce Wilkinson, dat zich richt op de Bijbelse figuur Jabez. Te midden van lange geslachtsregisters in het Bijbelboek 1 Kronieken wordt terloops het volgende genoemd:

³⁴⁰ Kolossenzen 1:13, (NBG’51).

³⁴¹ Price, *Name It*, p. 94.

³⁴² Wel kent de bediening van Peale voorbeelden die doen denken aan word of faith. Laurence Moore schrijft dat Peale zakenlieden adviseerde om herhaaldelijk de bijbeltekst “Ik vermag alle dingen in Hem, die mij kracht geeft” (Filippenzen 4:13, NBG’51) regelmatig hardop uit te spreken. Moore, *Selling God*, p. 241.

³⁴³ Price, *Name It*, p. 167.

“Jabes nu riep de God van Israël aan met de woorden: Wil mij toch overvloedig zegenen en mijn gebied vergroten; laat uw hand met mij zijn; weer van mij het kwade, zodat mij geen smart treft! En God schonk wat hij had gevraagd.”³⁴⁴

Wilkinson leert in zijn boek dat de gelovige die deze woorden van Jabes nabidt op uitbundige wijze door God gezegend zal worden. Zelf claimde Wilkinson succesvol en rijk te zijn geworden door middel van de woorden van Jabes. Zakenlieden leerde hij dat het prima was om God te vragen of Hij hun handel wilde uitbreiden. Had Jabes op Wall Street gewerkt, beredeneerde Wilkinson, dan zou hij niet om gebiedsvergroting hebben gebeden maar om waardestijging van zijn investeringen.³⁴⁵

Historicus Richard Kyle vergelijkt herhalen van deze gebedsregels met een mantra, “... insisting that if faithfully recited with the right motives, it will bring blessings.”³⁴⁶ Een dergelijk principe doet denken aan word of faith-theologie. Wilkinson zelf verwierp de word of faith-ideeën, en zei dat zijn leer niets te maken heeft met het evangelie dat dure auto’s en een riant salaris belooft. God was volgens hem niet verplicht een zegen te geven en het gebed van Jabes was geen universele wet. Toch stelde hij dat God een zegen *zal* geven aan degene die het gebed uitspreekt, waardoor onderscheid met positive confession lastig gemaakt kan worden.³⁴⁷ De overtuiging dat God een bepaald gebed zeker zal verhoren doet denken aan het besproken geloof in de kracht van het gebed in de vorige paragraaf.

De pragmatische en op het individu gerichte aanpak van de geldgeloofboeken en de self-helpboeken zijn vergelijkbaar, al verschillen zij wat betreft specifieke doelen, methodes of theologie. Zowel de evangelist Wilkinson als predikant Peale en word of faith-prediker Price bieden vergelijkbare manieren waarop godsdienstigheid nuttig wordt gemaakt voor de gelovige door middel van praktische methodes. Wat betreft de stijl, praktische tip en beloofde resultaten kunnen we het geldgeloof dus beschouwen als onderdeel van het verschijnsel van christelijke self-help boeken.

³⁴⁴ 1 Kronieken 4:10, (NBG’51).

³⁴⁵ Wolfe, A., *The Transformation of American Religion: How We Actually Live Our Faith*, Chicago: The University of Chicago Press, (2003), p. 33-34.

³⁴⁶ Kyle, *Americanized Christianity*, p. 293.

³⁴⁷ *Ibid.*, p. 294.

3.5 De pinksterbeweging en gebedsgenezing

Het geldgeloof wordt door sommige auteurs omschreven als onderdeel van de pinksterbeweging.³⁴⁸ We lazten al dat Jim Bakker predikant was binnen de pinksterkerk ‘Assemblies of God’, de grootste en snelst groeiende pinksterkerk van de Verenigde Staten. Fred Price behoort tot een onafhankelijke kerk waarin veel kenmerkende pinksterelementen aanwezig zijn, zoals het spreken in tongen. Het geldgeloof beroept zich op andere doctrines (in het bijzonder de leerstelling dat God wil dat gelovigen rijk zijn) maar vertoont vooral wat betreft de religieuze handelingen en gebruiken overeenkomst met de pinksterbeweging.³⁴⁹ Overeenkomende elementen tussen het geldgeloof en de pinksterbeweging zijn bijvoorbeeld het geloof in gebedsgenezing en de gaven van de Heilige Geest – de zogenaamde ‘charismata’ – zoals het spreken in tongen.³⁵⁰ Auteurs die het geldgeloof in verband brengen met de pinksterbeweging noemen specifiek de praktijk van gebedsgenezing als historische wortel voor het geldgeloof. Ook zagen we in hoofdstuk 1 al dat geloof in bovennatuurlijke genezing breed gedragen wordt onder geldgelovigen.³⁵¹ We zullen daarom in deze paragraaf onderzoeken waar dit geloof in ‘healing’ vandaan komt, en welke rol het speelde in de pinksterbeweging en de opkomst van het geldgeloof.

In paragraaf 3.3 bespraken we in de context van het geloof in het verhoorde gebed hoe Amerikaanse protestanten in de negentiende eeuw behoefte hadden aan een godsdienstigheid waarin het niet puur ging om doctrine, maar waarin de ervaring van het geloof belangrijk was. De hedendaagse vorm van gebedsgenezing ontstond vanuit dezelfde beweging: Rond de jaren 1870-1880 begonnen Amerikaanse protestanten de Bijbelse beloften van goddelijke genezing te benadrukken. De opkomst van dit fenomeen wordt in *A World History of Christianity* omschreven als een manier waarmee het christelijk geloof kon worden verankerd in de sceptische moderne wereld. Door middel van gebedsgenezing kon worden aangetoond dat God ook vandaag de dag nog een rol wilde spelen in het leven van mensen.³⁵² Naast gebedsgenezing gingen deze christenen door de jaren heen ook in andere bovennatuurlijke

³⁴⁸ Zie bijvoorbeeld Hunt, ‘Winning Ways’, p. 332.

³⁴⁹ Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 17.

³⁵⁰ Hunt, ‘Winning Ways’, p. 332. Zoals besproken in hoofdstuk 1 kan het geldgeloof niet uniform genoemd worden, en komt het voor dat verschillende predikanten of gemeenten bepaalde elementen weglaten of juist sterker benadrukken, zoals een gemeente waarin wel nadrukkelijk het ‘prosperity’ element beleden wordt, maar waar er weinig nadruk wordt gelegd op gebedsgenezing of andere charismata.

³⁵¹ Ook zagen we dat zowel Jim Bakker als Fred Price het element ‘healing’ in hun geloofsovertuiging opnemen, zie hoofdstuk 1.

³⁵² Dit in tegenstelling tot de doctrine van het cessationisme, welke stelt dat God na het overlijden van de eerste discipelen van Jezus geen wonderen meer deed; zie paragraaf 3.3.

gaven geloven, zoals het spreken in tongen. Deze ontwikkeling vormt het begin van de pinksterbeweging.³⁵³

In de geschiedenis van de pinksterkerk waren het voornamelijk de predikanten die zichzelf nadrukkelijk profileerden als gebedsgenezers die ook het geldgeloof gingen verkondigen. Al in de jaren dertig van de twintigste eeuw maakte gebedsgenezer Thomas Wyatt, een voormalig methodistische predikant, het verkondigen van welvaart een belangrijk thema van zijn gebedsgenezingsbijeenkomsten.³⁵⁴ Reinder Bruinsma plaatst de wortels van het geldgeloof een aantal decennia later, toen in de periode na de tweede wereldoorlog populaire gebedsgenezers – voornamelijk met een pinksterachtergrond³⁵⁵ – volle zalen en stadions trokken.³⁵⁶ De overtuiging van deze gebedsgenezers was simpel: Het is Gods intentie om te genezen; of dit werkt is afhankelijk van het geloof van de gelovige en kan worden geactiveerd door bijvoorbeeld handoplegging. De pinksterevangelist en gebedsgenezer A. A. Allen was in dit tijdperk één van de eersten die naast genezing ook het geldgeloof verkondigden.³⁵⁷ Allen was bekend vanwege wonderverhalen over zowel genezingen als financiële hulp van God: Toen hij op een dag een rekening niet kon betalen, zouden de één dollarbiljetten die hij bij zich had ineens zijn veranderd in biljetten van twintig.³⁵⁸

Door de jaren heen transformeerden de gebedsgenezers langzaam in geldgeloofpredikers door hun boodschap van genezing door de jaren heen uit te breiden met geldgeloof; en na verloop van tijd de boodschap van genezing zelfs geheel te vervangen door de boodschap van welvaart. Richard Kyle noemt dit gegeven een ontwikkeling die plaatsvond tussen de jaren dertig en zestig onder pinksterevangelisten.³⁵⁹ Reinder Bruinsma stelt dat de gebedsgenezers hiermee inspeelden op een behoefte die leefde in het publiek: Amerikaanse gelovigen zouden meer op zoek naar welvaart zijn geweest dan naar genezing als praktisch resultaat van hun geloof.³⁶⁰ Ook godsdienstwetenschapper D. E. Harrell schrijft dat de welvaartsboodschap de centrale positie die de gebedsgenezing ooit innam onder de populaire evangelisten rond de jaren zestig had overgenomen.³⁶¹ Als voorbeeld noemt Harrell de Afro-Amerikaanse “Reverend Ike”,³⁶² die eerst een “skilled healer” was, maar vanaf de jaren zestig

³⁵³ Hastings, *World History*, p. 442.

³⁵⁴ Harrell, D. E., jr., *All Things are Possible: The Healing and Charismatic Revivals in Modern America*, Bloomington: Indiana University Press, (1975), p. 189-190.

³⁵⁵ *Ibid.*, p. 4.

³⁵⁶ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 119.

³⁵⁷ Brouwer, *Exporting*, p. 24.

³⁵⁸ Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 20.

³⁵⁹ Kyle, *Americanized Christianity*, p. 289.

³⁶⁰ Bruinsma, *Geloven in Amerika*, p. 119.

³⁶¹ Harrell, *All Things*, p. 229.

³⁶² We citeerden het dagblad *Trouw* in de inleiding omtrent het overlijden van Reverend Ike.

vrijwel exclusief het geldgeloof verkondigde.³⁶³ D. R. McConnell omschrijft in *A Different Gospel* een parallelle ontwikkeling in de word of faith-beweging: Het accent dat de eerste word of faith-predikers op gebedsgenezing legden, werd later verdrongen door een sterkere verkondiging van het *prosperity*-element.³⁶⁴

We zien hier hoe de religieuze boodschap steeds praktischer en relevanter voor de gelovige wordt gemaakt: God heeft het beste met de gelovige voor; dit uit zich niet alleen in genezing, maar ook in geld en andere zegeningen waar je in het dagelijks leven iets aan hebt. In die zin staat deze ontwikkeling in de traditie van het negentiende-eeuwse verlangen om geloof relevant en praktisch te maken voor de gelovige. Deze ontwikkeling valt samen met een andere verandering in de pinksterbeweging. Hoogleraar godsdienstwetenschappen en Amerikanistiek Mark Hulsether schrijft dat de pinksterchristenen zich in de twintigste eeuw ontwikkelden van wereldschuw tot het accepteren van de materialistische cultuur rondom hen. Specifiek over het echtpaar Bakker schrijft Hulsether:

“Like many of their viewers, Jim and Tammy were raised in a Pentecostal sub-culture that taught them to shun ‘the world’ – not attend movies, not to use make-up, and so on. However, by their heyday they modelled for their viewers how to use Pentecostal teachings about God’s blessing to blend seamlessly into a world of middle-class consumerism.”³⁶⁵

Zowel de pinksterkerk als de gerelateerde gebedsgenezingbeweging heeft gedurende de twintigste eeuw meer elementen van de materialistische cultuur opgenomen. Zoals de pinkstergelovigen wereldse goederen niet langer vermeden, kwam de focus van de gebedsgenezers meer te liggen op het verkondigen van materialisme in plaats van genezing.

Toch hebben kerkelijke instanties in de pinksterbeweging zich gedistantieerd van de verschillende doctrines die eigen zijn aan het geldgeloof.³⁶⁶ De geldgeloof-predikers distantieerden zich op hun beurt van de pinksterbeweging. Zij die steeds meer metafysische ideeën (zie paragraaf 3.6) in hun prediking opnamen, ondergingen een metamorfose³⁶⁷ tot de word of faith-beweging, terwijl anderen de transformatie van de gebedsgenezingbeweging tot

³⁶³ Harrell, *All Things*, p. 234.

³⁶⁴ McConnell, *Different Gospel*, p. 170. Meer hierover in paragraaf 3.6.

³⁶⁵ Hulsether, *Religion, culture and politics*, p. 195. Zie ook Balmer, *Mine Eyes*, p. 133.

³⁶⁶ Zie het in paragraaf 1.4 besproken statement van de Assemblies of God over word of faith; Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 20-21; Hunt, ‘Magical Moments’, p. 279; en Van der Laan, C. & Van der Laan, P., *Toen de kracht Gods op mij viel: 100 jaar pinksterbeweging in Nederland 1907-2007*, Kampen: Uitgeverij Kok, (2007), p. 186.

³⁶⁷ Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 23.

het geldgeloof maakten zonder deze leerstellingen op te nemen.³⁶⁸ Deze twee stromingen komen in respectievelijk de *dwingende* en *vererende* vormen van geldgeloof tot uiting.³⁶⁹

3.6 Metafysische stromingen

Meerdere auteurs³⁷⁰ plaatsen de wortels van het geldgeloof, vooral de *dwingende* variant, in metafysische – verwijzend naar een realiteit die ‘voorbij’ de fysieke wereld ligt³⁷¹ – groepen of sekten, voornamelijk de Amerikaanse ‘New Thought’ (ook bekend als ‘mind-cure’) beweging. Zij belijden naast geloof in bovennatuurlijke genezing ook het idee dat onjuiste gedachten zonden en ziekten veroorzaken:

“...New Thought accentuated among other things the immanence of God, the primacy of the mind as a cause of all effects, freedom from disease and poverty, the divine nature of humans, and the role of incorrect thinking in all sin and disease.”³⁷²

De stichter van New Thought, P. P. Quimby (1802-1866), speelde een belangrijke rol in de verspreiding van het idee dat woorden en gedachten de werkelijkheid kunnen beïnvloeden. Een metafysische praktijk die zijn groep bezigde was het visualiseren van gezondheid en welvaart. Die beelden trachtten zij te transformeren van ontastbare ideeën naar tastbare realiteiten door de visualisaties met woorden te bevestigen of belijden,³⁷³ ideeën die duidelijk overeenkomen met de besproken leerstellingen van word of faith.

Degenen die een brug vormden tussen dergelijke metafysische groepen en de latere word of faith-beweging waren Kenneth Hagin en E. W. Kenyon. De evangelische predikant Kenyon (1867–1948) studeerde aan de Emerson College of Oratory in Massachusetts, waar destijds veel New Thought-aanhangers studeerden en doceerden. Kenyon was kritisch op de metafysische groepen, en zou hebben willen zoeken naar een ‘christelijk antwoord’ op deze stromingen door de populaire elementen van de metafysische leer, zoals bovennatuurlijke

³⁶⁸ Ibid, p. 21.

³⁶⁹ Zie paragraaf 1.6.

³⁷⁰ Zoals Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 16; Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. 15; en Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 25: “Americans have historically been concerned with physical well-being, a passion that likely contributed in part to the rise of New Thought metaphysics (including Christian Science) in the nineteenth century.”

³⁷¹ Albanese, C. L., *A republic of Mind and Spirit: A Cultural History of American Metaphysical Religion*, New Haven/London: Yale University Press, (2007), p. 9-10.

³⁷² Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 22.

³⁷³ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. 15.

genezing, in het christendom te introduceren.³⁷⁴ We herkennen hier duidelijk het streven naar een relevante en nuttige vorm van godsdienstigheid: Door in zijn ‘nieuwe soort christendom’ metafysische elementen op te nemen meende Kenyon sterkere concurrentie te kunnen bieden en de christelijke boodschap aantrekkelijker te kunnen maken voor de gelovigen.³⁷⁵ Het idee dat goddelijke genezing geclaimd kan worden door middel van het positief belijden van Bijbelteksten komt bijvoorbeeld van Kenyon.³⁷⁶

De man die door word of faith-predikers wordt gezien als de geestelijk vader van de beweging is de pinksterpredikant Kenneth Hagin (1917-2003). Fred Price, bijvoorbeeld, noemt Hagin de meest invloedrijke man in zijn leven.³⁷⁷ Hagin claimde drie keer letterlijk in de hel te zijn geweest voordat hij zich bekeerde tot het christelijk geloof, en zei meerdere visioenen van Jezus te hebben gehad. In zijn jeugd was hij vaak ziek en ongelukkig, en toen hij in 1934 op sterven lag zouden de word of faith-principes voor het eerst aan hem geopenbaard zijn. Hij begon zijn genezing te belijden, waarna hij probeerde op te staan uit bed en langzaam maar zeker beter werd.³⁷⁸ Hij sloot zich daarna aan bij de pinksterkerk, omdat deze als enige goddelijke genezing erkende, en werd predikant. Hij zou later door Jezus voor de vierde keer meegenomen zijn naar de hel, waar hij nieuw onderwijs kreeg, en begon aan wat hij de ‘tweede fase’ van zijn bediening noemde: Hagin profileerde zich als profeet die was uitverkoren om de goddelijke waarheid van de word of faith-leer te openbaren, en werd door zijn volgelingen in die autoriteit erkend.³⁷⁹

Het probleem van de profetische autoriteit die Hagin opeiste, is dat D. R. McConnell heeft aangetoond dat Hagin het werk van E. W. Kenyon veelvuldig heeft geplagiariseerd. McConnell toont pagina na pagina uit het werk van Hagin dat letterlijk is overgenomen van Kenyon, met niet meer dan minimale woordsveranderingen.³⁸⁰ Meer nog dan plagiaat toont dit gegeven aan dat Hagins claim een nieuwe waarheid van God te hebben mogen openbaren op zijn minst verdacht zijn, en zowel qua bewoordingen als doctrine van Kenyon komen.³⁸¹ Zodoende is de word of faith-leer via Hagin, Kenyon en Quimby in het metafysische gedachtegoed geworteld, betoogt McConnell, en niet in een openbaring van God. Hagin mag

³⁷⁴ Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 16.

³⁷⁵ McConnell, *Different Gospel*, p. 94.

³⁷⁶ Kyle, *Americanized Christianity*, p. 289-290.

³⁷⁷ McConnell, *Different Gospel*, p. 4, 57.

³⁷⁸ Een dergelijke genezing herkennen we bij Fred Price, (zie hoofdstuk 2.) Met name de elementen van het positief belijden van de genezing en het handelen alsof je daadwerkelijk genezen bent om de genezing af te dwingen zijn hier herkenbaar.

³⁷⁹ McConnell, *Different Gospel*, p. 58-63.

³⁸⁰ *Ibid.*, p. 6-12.

³⁸¹ *Ibid.*, p. 12.

dan wel de sleutelrol hebben gespeeld in het populariseren van de metafysisch-christelijke word of faith-leer; het was Kenyon die de metafysische en christelijke leer voor het eerst met elkaar had vermengd. Had Hagin dit erkend, dan was zijn autoriteit en status als profeet wellicht niet meer mogelijk geweest.³⁸²

Hoewel de analyse van McConnell door hen als overtuigend wordt gezien, hebben Robert Jackson en Richard Kyle ook kritiek op zijn bevindingen. Jackson schrijft dat McConnell onterecht geen andere invloeden als bron van word of faith noemt, zoals de pinksterbeweging.³⁸³ Volgens Kyle kunnen positive confession en healing duidelijk van Hagin naar Kenyon worden getraceerd, maar was het juist het prosperity-element dat daar niet vandaan komt:

“In respect to prosperity, however, the connections with Kenyon are tenuous and indirect. He defined prosperity in terms of freedom from poverty and meeting the believers’ basic needs, not in the acquisition of wealth. And he personally died with little money.”³⁸⁴

Volgens Dennis Hollinger behoorde welvaart wel tot de metafysische elementen die Kenyon opnam in zijn ‘nieuwe soort christendom’, maar was hij minder materialistisch als de latere word of faith-predikanten.³⁸⁵ Ook de New Thought beweging benadrukte het verkrijgen van welvaart. Kenyons principes van positive confession, die hij zelf voornamelijk voor genezing gebruikte, konden door zijn volgelingen ook worden toegepast om geld te claimen. Hagin was één van hen; wellicht door eigen ideeën of onder invloed de materialistisch-christelijke cultuur waartoe hij behoorde.³⁸⁶ McConnell verklaart deze ontwikkeling door er op te wijzen dat het metafysische opeisen van geld begon als een klein verschijnsel, dat door de jaren heen onder verschillende predikanten steeds meer benadrukt zou worden; net zoals de metafysische elementen in de leer van Kenyon klein begonnen maar door de jaren heen groeiden. Dit proces zette zich voort bij de word of faith-predikanten, zoals Hagin. Latere predikers als Fred Price zouden vervolgens voornamelijk de geldgeloof-elementen hebben ‘geradicaliseerd’:

³⁸² Ibid., p. 13.

³⁸³ Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 16-17. McConnell noemt echter ook andere invloeden van Hagin, zoals de pentecostale gebedsgenezers, McConnell, *Different Gospel*, p. 69.

³⁸⁴ Kyle, *Americanized Christianity*, p. 290.

³⁸⁵ Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 23.

³⁸⁶ Kyle, *Americanized Christianity*, p. 290.

“...the cultic elements in Kenyon’s early writings were actually quite small, but grew considerably in his later writings. This progression continued in Hagin, who not only retained Kenyon’s cultic ideas, but also amplified their importance in the Faith theology. The younger preachers of the Faith movement, such as Copeland, Price, and Tilton, have radicalized Kenyon’s teachings even further, particularly his teaching on prosperity.”³⁸⁷

De invloed van metafysische bewegingen en E. W. Kenyon op het geldgeloof is dus onmiskenbaar, specifiek wat betreft de *dwingende* word of faith-variant. Omdat de metafysische leer principes als positive confession toepast om welvaart te verkrijgen is het niet logisch deze beweging als bron aan te duiden voor de *vererende* vorm van geldgeloof. Dat de nadruk op *prosperity* door de jaren heen toenam onder word of faith-predikanten is een ontwikkeling die parallel loopt met de pinkstergebedsgenezers die gedurende de twintigste eeuw steeds nadrukkelijker welvaart verkondigden in plaats van genezing.

De invloed van het metafysische denken heeft ook invloed gehad op spirituele stromingen buiten het christendom. Een self-help boek dat met word of faith in verband wordt gebracht³⁸⁸ is het in 2006 verschenen *The Secret* van de Australische Rhonda Byrne (1951). Dit is geen christelijk boek,³⁸⁹ en is gebaseerd op de metafysische overtuiging dat gedachten de werkelijkheid beïnvloeden en zelfs het universum zouden hebben geschapen. De macht die word of faith-predikers aan woorden toeschrijven worden door Byrne en gelijkdenkenden gezien in de kracht van gedachten. De almachtige, universele wet heet in dit geval de ‘Law of Attraction’, en leert dat mensen alles aantrekken wat ze denken, zowel het positieve als het negatieve.³⁹⁰ Byrne schrijft:

“You not only create your life with your thoughts, but your thoughts add powerfully to the creation of the world. If you thought that you were insignificant and had no power in this world, think again. Your mind is actually *shaping* the world around you.”³⁹¹

³⁸⁷ McConnell, *Different Gospel*, p. 50.

³⁸⁸ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. xiv.

³⁸⁹ Althans niet specifiek christelijk; wel claimt Byrne dat de principes van *The Secret* terug te vinden zijn in in alle grote religies, waaronder het christendom; Byrne, R., *The Secret*, New York/London/Toronto/Sydney: Atrium Books/Beyond Words Publishing, (2006), p. 4.

³⁹⁰ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. xii-xiii.

³⁹¹ Byrne, *The Secret*, p. 21.

Dit citaat uit *The Secret* doet zowel denken aan de universele wetten van de word of faith-predikanten als aan de self-help boeken waarin de lezer tot een verbeterd gevoel van eigenwaarde wordt gemotiveerd. In het boek vertelt Byrne dat wie af wil vallen ‘dunne gedachten’ moet denken en niet moet nadenken over dikke mensen.³⁹² Voor het verkrijgen van geld hoeven we volgens Byrne slechts te bedenken dat we veel geld bezitten. Negatieve gedachten en emoties houden het verkrijgen van geld tegen.³⁹³ Een consequentie van de ‘Law of Attraction’ is dat de mensen ook de meest vreselijke zaken aan hun eigen gedachten te danken hebben.³⁹⁴

Net zoals Fred Price leerde dat iedereen zijn eigen geluk of ongeluk afroept door te spreken stelt *The Secret* dat alles wat ons overkomt het resultaat is van ons denken. Hoewel *The Secret* geen christelijke leer representeert, baseert het zich net als de word of faith-beweging op metafysisch denken.³⁹⁵ Dit geeft aan dat metafysische overtuigingen die zich niet beroepen op christelijke of Bijbelse overtuigingen veel gelijkenis vertonen met de word of faith-beweging, zowel wat betreft leerstellingen als de uitingsvorm ervan in self-help boeken. Net als de oorspronkelijke metafysische groepen staat *The Secret* niet in een specifieke religieuze traditie. Dit gegeven illustreert dat word of faith een ‘christelijke variant’ is van het metafysische denken. Zowel het niet-christelijke *The Secret* als de christelijke word of faith-leer maken gebruik van de metafysische ideeën die praktische resultaten kunnen bieden voor hen die er gebruik van maken. Van belang is de constatering, dat de word of faith-leer ontstaan is uit het verlangen naar een relevante en nuttige vorm van godsdienstigheid, doordat E. W. Kenyon en zijn nazaten de praktische ideeën en methodes van het metafysische denken probeerden te combineren met de christelijke leer.

3.7 Analyse

We hebben gezien dat verschillende godsdienstige verschijnselen en stromingen in de geschiedenis van de Verenigde Staten van invloed zijn geweest op het ontstaan van het geldgeloof. Allereerst was er de materialistische Amerikaanse cultuur die ontstond onder invloed van de mythische stichters van de Amerikaanse natie, de puriteinen. Zij vonden dat gelovigen geroepen zijn om te werken en geld te verdienen. Latere predikanten die in de

³⁹² Ibid., p. 58. “A person cannot think ‘thin thoughts’ and be fat. It completely defies the law of attraction.”

³⁹³ Ibid., p. 99.

³⁹⁴ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. xiv. “When asked by Larry King whether Jessica Lunsford, a nine-year-old Florida girl who was brutally raped and murdered, attracted this horror to herself, contributing author Joe Vitale responded, ‘We are attracting everything to ourselves and there is no exception.’”

³⁹⁵ Ibid., p. 15.

traditie van de Amerikaanse materialistische cultuur stonden, zoals Russell Conwell, vonden bovendien ook dat *rijk* worden de roeping van de gelovige is. Het geldgeloof staat in deze traditie, met als verschil dat in de ogen van typische geldgeloof-predikanten als Jim Bakker en Fred Price rijkdom niet zozeer een vrucht van hard werken is, maar van het praktiseren van hun respectieve geldgeloof-methodes.

Van de verschillende revivalbewegingen nam het geldgeloof een aantal elementen en gebruiken over: Zo herkennen we de ‘celebrity’ predikant die op levendige wijze emoties probeert op te roepen bij het publiek. Door middel van vurige pleidooien en een laagdrempelige boodschap worden toehoorders aanspoort tot bepaalde geloofsdaden; het kenmerkende verschil is dat de revivalisten vooral tot bekering aansporen, en de geldgeloof-predikers tot het toepassen van de methodes om rijk te worden.

Rondreizende revivalpredikers waren van oudsher aangewezen op donaties om hun prediking te bekostigen. Toen zij in de twintigste eeuw hun traditionele podia verruilden voor radio en televisie, werd het alleen maar duurder om het publiek te bereiken. We zagen dat dit de motivatie verklaart om het geldgeloof te verkondigen: Het kost predikanten veel geld om radio- en televisieprogramma’s te maken, en de verkondiging van het geldgeloof bleek een ideale manier te zijn om gelovigen aan te sporen tot het doneren van geld. Zoals we in hoofdstuk 1 zagen, bieden geldgelovigen twee methodes om rijk te worden, *rijk door donatie* en *rijk door spirituele wetten*. We hebben gezien dat *rijk door donatie* verklaard kan worden aan de hand van de hoge productie kosten van de televangelisten; en dat de *rijk door spirituele wetten* vanuit historisch oogpunt verklaard kan worden aan de hand van het verwantschap van word of faith-geldgelovigen met metafysische groepen.

In het negentiende-eeuwse evangelische geloof dat God gebeden verhoort, herkennen we de wortels van de geldgeloof-overtuiging dat financiële voorspoed een vrucht is van het gebed. Maar ook wijst dit verschijnsel op de behoefte van Amerikaanse christenen aan relevant geloof, dat zich niet richt op innerlijke geestelijkheid of abstracte doctrines maar op resultaten, ervaringen en praktisch nut. Dit is een belangrijk thema voor het ontstaan van het geldgeloof, wat we in verschillende historische wortels herkennen.

Op soortgelijke wijze zagen we hoe het materialistische christendom van Russell Conwell werd voorgesteld als een ‘mannelijke’ vorm van religie, waarin mannen worden aangesproken door het verdienen van geld te zien als een godsdienstige handeling. Zo leerden gelovigen dat ze tegelijkertijd op spiritueel als op materiaal gebied succesvol en ambitieus konden zijn. Revivalpredikers als Dwight Moody en Billy Sunday, die zichzelf als Gods zakenlieden zagen, boden op hun beurt een relevante vorm van christendom door zichzelf te

presenteren als de succesvolle Amerikaanse zakenman en daarmee in te spelen op ideaalbeelden en de ‘American Dream’. Ook in de wereld van de pinksterkerk en gebedsgenezers maakte de goddelijke belofte van bovennatuurlijke gaven, zoals genezing en spreken in tongen, steeds meer plaats voor de nuttige boodschap van materiële welvaart. Met de opkomst van self-help boeken in de tweede helft van de twintigste eeuw ontdekten de geldgelovigen nieuwe manieren om hun boodschap te verpakken: Door hun geldgeloofboodschap aan te bieden in praktische en toegankelijke self-help boeken benadrukten zij de nuttige en relevante aspecten van hun geloofsovertuiging. Ook hebben we gezien dat de leerstellingen van word of faith uit het verlangen naar een nuttige godsdienst zijn ontstaan: E. W. Kenyon probeerde de populaire metafysische stromingen concurrentie te bieden door ze met hun eigen populaire wapens te bestrijden. Hij nam metafysische principes – zoals het claimen van genezing en goederen – op in de christelijke boodschap om de christelijke leer aan populariteit en relevantie te laten groeien.

Het geldgeloof bracht deze verschillende manieren waarop godsdienstigheid relevant kan zijn samen in een praktische geloofsovertuiging. De toegankelijke belofte van rijkdom is nuttig voor de gelovige, zeker wanneer hij of zij leeft in een cultuur waar materialisme hoog in het vaandel gehouden wordt en de succesvolle zakenman een nationaal ideaalbeeld is. Bovendien biedt het geldgeloof de mogelijkheid op godsdienstige ervaring, doordat rijkdom wordt voorgesteld als een zegening van God en het rijk worden beschouwd wordt als het vervullen van een godsdienstige taak. Het geldgeloof kan dus gezien worden als een Amerikaans-materialistische vervulling van het verlangen naar een relevant en nuttig geloof, waarin ook religieuze ervaringen mogelijk zijn.

4. Het geldgeloof in de eenentwintigste eeuw

Nu we de historische ontwikkelingen hebben onderzocht, en gezien hebben waar de wortels voor de respectieve geldgeloven van Jim Bakker en Fred Price liggen, zullen we kijken naar enkele moderne ontwikkelingen van het geldgeloof in de eenentwintigste eeuw.

4.1 Een nieuwe generatie geldgeloof-predikanten

In voorgaande hoofdstukken citeerden we meerdere malen het artikel ‘Enjoying God forever!’ over het geldgeloof van ethicus Dennis Hollinger. In deze tekst uit 1996 doet Hollinger enkele voorspellingen over de toekomst van deze stroming. Zo verwacht hij dat er zowel geldgeloof-predikanten op zullen staan die hun toon zullen matigen, als predikers die het geldgeloof juist nog sterker verkondigen.

Ook noemt Hollinger de mogelijkheid dat elementen van het geldgeloof zullen gaan klinken in kerken die doorgaans niet met het geldgeloof worden geassocieerd. Vanuit sociologisch oogpunt verklaart hij dit door er op te wijzen dat het idee van het geldgeloof aansluit op Amerikaanse waarden, die ook christenen aanspreken die zich niet nadrukkelijk met het geldgeloof associëren.³⁹⁶ In 2006, tien jaar na het artikel van Hollinger, constateert *Time Magazine* inderdaad een dergelijke trend:

“‘Prosperity’ first blazed to public attention as the driveshaft in the moneymaking machine that was 1980s televangelism [...] But now, after some key modifications (which have inspired some to redub it Prosperity Lite), it has not only recovered but is booming. [...] ‘Prosperity Lite is everywhere in Christian culture. Go into any Christian bookstore, and see what they’re offering.’”³⁹⁷

Time bevestigt Hollingers vermoeden dat elementen van het geldgeloof door zouden sijpelen in andere christelijke kerken en groeperingen. Ook Jim Bakker merkt op dat het geldgeloof, dat hij zelf inmiddels heeft afgezworen, tegenwoordig terug te zien is in de overtuigingen van

³⁹⁶ Hollinger, ‘Enjoying God’, p. 26.

³⁹⁷ Van Biema, D., Chu, J., ‘Does God Want You To Be Rich?’, gelezen op 17 juli 2009 via de website van *Time Magazine*: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1533448,00.html>

mensen die zichzelf niet als aanhangers van het geldgeloof zouden beschouwen.³⁹⁸ Wat in *Time* wordt omschreven als ‘prosperity lite’ duidt op een hedendaags geldgeloof dat anders zou zijn dan het geloof van eerdere predikers. De christelijke auteur Hank Hanegraaff spreekt van “a new breed of prosperity preachers”.³⁹⁹ Deze verwachtingen zullen we nader onderzoeken door te kijken naar het geldgeloof van een tweetal bekende eenentwintigste-eeuwse Amerikaanse televisiedominees, Ed Young en Joel Osteen.

4.1.1 Ed Young

De in 1961 geboren predikant Ed Young is senior pastor van de kerk Fellowship Church, gevestigd in Grapevine, Texas. Deze is met ruim 18.000 wekelijkse bezoekers in 2010 de op zeven na drukst bezochte kerk van de Verenigde Staten.⁴⁰⁰ Youngs kerkdiensten worden wekelijks op televisie uitgezonden, zowel in Europa als in de Verenigde Staten.⁴⁰¹ Bovendien is hij auteur van een aantal christelijke self-help boeken, waaronder *The Creative Marriage* (2002) en *Kid CEO* (2004). Fellowship Church behoort qua denominatie tot de Southern Baptist Church, maar benadrukt die achtergrond niet.⁴⁰²

Het geldgeloof van Young kan vergeleken worden met de *vererende* vorm die we eerder zagen bij Jim Bakker, al is de overtuiging van Young zoals we zullen zien terughoudender in het beloven van concrete financiën. Materiële zegeningen kunnen worden verkregen door het weggeven van geld en het betalen van de tienden aan de plaatselijke kerk. Young neemt nadrukkelijk afstand van de word of faith-ideologieën van het *dwingende* geldgeloof. Zo bestempelde hij deze leer in een preek als ketterij:

³⁹⁸ Bakker, *Apocalypse*, p. 32, “...it has seeped into the hearts and minds of many Christians who would not consider themselves advocates of a prosperity gospel.” Overigens zagen we in hoofdstuk twee dat Bakker zichzelf ook niet langer ziet als een geldgelovige, maar dat hij desalniettemin belijdt dat God christenen financieel wil zegenen. Zoals het geldgeloof in deze scriptie wordt gedefinieerd, is dit ook een vorm van geldgeloof.

³⁹⁹ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. xvii, p. 228.

⁴⁰⁰ Gelezen op 11 januari 2010 op de website van de Hartford Institute for Religion Research, http://hrr.hartsem.edu/cgi-bin/mega/db.pl?db=default&uid=default&view_records=1&ID=*&sb=3&so=descend Overigens bezet Youngs vader met zijn 22.000 leden tellende ‘Second Baptist Church’ de vijfde plaats.

⁴⁰¹ ‘About Ed’, gelezen op 11 januari 2010 op de website van Young, <http://www.edyoung.com/about.php>

⁴⁰² Weiss, J., ‘Ed Young spreads his Fellowship to Florida’, gelezen op 12 januari 2010 op de website van *The Dallas Morning News*:

<http://www.dallasnews.com/sharedcontent/dws/dn/religion/stories/091606dnrelmultisitemain.359180b.html>

“Mr. Young, the son of famed Houston preacher Ed Young, started Fellowship Church in Grapevine 16 years ago with 150 people. Nominally Southern Baptist, Fellowship sought out people turned off by denominations and traditional churches.”

“I saw a guy the other night on television, I will not quote him. He made a heretical statement. He said, ‘I’m gonna show you, from the bible, why God wants to give you everything you want! Why God wants to spoil his children with health and wealth.’ That is a lie. [...] Faith is not this deal like, ‘Oh, okay God, I’ll just use this as leverage and You can give me what I want. I’ll use it for me.’ Faith is not about you! It’s about God.”⁴⁰³

Naast *vererende* eigenschappen vertoont Youngs geldgeloof kenmerken van *rijk door donatie* als methode. In zijn self-help boek *Outrageous, Contagious Joy* (2007) omschrijft Young het schenken⁴⁰⁴ van geld aan kerk en medemens als één van de sleutels tot een gelukkig leven. Ook noemt hij dat God de gulle gever zal belonen, een kenmerkende geldgeloof-overtuiging. Zo vertelt Young hoe God hem de opdracht gaf een auto weg te geven, ondanks dat zijn familie op dat moment in een lastige financiële situatie zat. Later beloonde God hem met inspiratie voor het schrijven van een aantal boeken die hem veel geld op zouden leveren.

“...these book contracts came at a time when our family really needed the money. So don’t believe the lie that God does not bless his children. God’s a God who blesses – both intangibly and tangibly. And if you want to see God show up in a big-time way, start giving. I’m telling you, it is awesome.”⁴⁰⁵

Young legt uit dat het weggeven van de auto een beproeving van God was, waarin hij moest aantonen naar Gods wil met bezittingen om te kunnen gaan. Door aan God te laten zien dat hij te vertrouwen was, zou zijn uiteindelijke beloning groter zijn dan wat hij weggaf. Het is echter niet zo dat Gods zegeningen van voorspoed zich alleen uiten in geld. Zo vertelt Young dat hij en zijn vrouw geld aan het sparen waren voor een vruchtbaarheidsbehandeling voor zijn vrouw. God liet Young echter weten dat hij dit geld aan de kerk moest doneren. Kort

⁴⁰³ Gehoord in een preek getiteld *When You Need a Faith Lift*, uit een reeks preken genaamd *A Bout With Doubt*, na te bestellen op: http://www.creativepastors.com/product_1553 Eerder in deze preek zegt Young: “People see faith sometimes as this thing out there: ‘Okay, if I could capture it, I can use faith to kind of place God in a corner, and if I’m sick and if I have enough faith, God’s gotta heal me.’ Or: ‘If I’m poor, or in debt, and if I use it as leverage, if I have faith, then God is gonna make me rich. He’s gonna give me a Benz, he’s gonna give me a designer wardrobe, two or three houses, you know?’”

⁴⁰⁴ Zelf spreekt Young niet van schenken maar van brengen; dit vanuit de overtuiging dat mensen hun geld niet zelf bezitten maar in bruikleen hebben van God. Vergelijk de puriteinse houding, die het hebben van veel geld rechtvaardigde door er op te wijzen dat zij hun geld slechts in bruikleen bezaten, in paragraaf 3.1.

⁴⁰⁵ Young, E. B., *Outrageous, Contagious Joy: Five Big Questions to Help You Discover One Great Life*, New York: Berkley Praise, (2007), p. 354.

daarop werd zijn vrouw alsnog zwanger – van een tweeling – zonder dat zij daarvoor zoals verwacht de vruchtbaarheidsbehandeling nodig had gehad.

De zegeningen die God volgens Young geeft kunnen financieel zijn, maar beperken zich niet tot geld of goederen. Er zijn immers genoeg zaken die niet met geld gekocht kunnen worden, zoals op relationeel of spiritueel gebied.⁴⁰⁶ De zegeningen kunnen dus zowel tastbaar als ontastbaar zijn, maar volgen uit het geven van iets tastbaars, wat op diens beurt weer een gevolg is van geloof in iets ontastbaars – God. Young benadrukt dat gelovigen paradoxaal handelen wanneer ze geld weggeven:

“Giving is definitely a paradox. The Bible says that if we want to receive, we have to give. If we want to be wealthy, we need to be generous [...] That’s not what financial advisors tell us. And that’s exactly the point. We need to follow God’s ways before man’s ways.”⁴⁰⁷

Opgemerkt moet worden dat het geldgeloof niet het centrale thema van Youngs preken of bediening is, zoals bij Bakker en Price voornamelijk het geval was. De relatie tussen God en geld is één van de verschillende onderwerpen waarover zijn preken gaan. Zo preekt hij over theologische onderwerpen, maar doen andere preken juist meer denken aan het pragmatische self-help christendom. Voorbeelden zijn reeksen preken over de doctrine van de drie-eenheid,⁴⁰⁸ of over wat de bijbel leert over omgang met verraad en tegenslag.⁴⁰⁹ Het besproken boek *Outrageous, Contagious Joy* biedt het geven van geld en betalen van tienden aan als één van meerdere tips en suggesties die een vreugdevol leven zullen leiden. Het boek bespreekt bijvoorbeeld het hebben van goede relaties,⁴¹⁰ het nastreven van een gezond dieet⁴¹¹ en een gebalanceerde werkhethiek.⁴¹²

Het geldgeloof van Ed Young illustreert Hollingers vermoeden dat elementen van het geldgeloof door zouden dringen in kerkelijke groeperingen die doorgaans niet zouden worden

⁴⁰⁶ Young, *Contagious Joy*, p. 352. Young schreef op 7 december 2009 in een ‘E-votional’ (een op werkdagen verstuurd e-mail met een bijbeltekst en korte uitleg) het volgende: “To be blessed by God is to be on the receiving end of the tangible and intangible favor of God. The intangible favor of God refers to things such as peace, joy and healthy relationships. The tangible favor of God deals with financial, material and other blessings that you can actually hold in your hands.”

⁴⁰⁷ Young, *Contagious Joy*, p. 347.

⁴⁰⁸ ‘Tri-God: An in-depth study of the Trinity’, over de reeks preken getiteld *Tri-God*, gelezen op 12 januari 2010 op de website van Ed Young: <http://www.edyoung.com/series.php?id=70>

⁴⁰⁹ ‘Betrayal: Overcoming the devastating effects of betrayal’, over de reeks preken getiteld *Betrayal*, gelezen op 12 januari 2010 op de website van Ed Young: <http://www.edyoung.com/series.php?id=1803>

⁴¹⁰ Young, *Contagious Joy*, p. p. 135.

⁴¹¹ Ibid., p. 252-253.

⁴¹² Ibid., p. 282-283.

geassocieerd met het geldgeloof, en zichzelf ook niet zo zouden zien. Op het eerste gezicht komt Young niet over als geldgeloof-prediker. Slechts een klein deel van zijn preken gaat over geld, en in zijn boeken wordt het niet meer benadrukt dan andere onderwerpen.⁴¹³ Ed Young is een predikant die op verschillende methoden een praktisch en nuttig geloof wil bieden, zo zagen we dat zijn self-help boeken gaan over thema's als een gelukkig leven en een goed huwelijk. Hij staat symbool voor de hedendaagse predikant die het geldgeloof geïntegreerd heeft in zijn geloofsovertuiging zonder er de hoofdzaak van zijn bediening van te maken. Het geldgeloof is daardoor één van de praktische werktuigen in zijn gereedschapskist van nuttige godsdienstigheid. Dit geeft aan dat elementen van het geldgeloof verkondigd kunnen worden naast andere soorten christelijke leer en onderwijzing in kerken en christelijke groepen van verschillende achtergronden.

4.1.2 Joel Osteen

De in 1963 geboren predikant Joel Osteen is senior pastor van de kerk Lakewood Church uit Houston, Texas. Met in 2010 wekelijks ruim 40.000 bezoekers is deze de drukst bezochte kerk van de Verenigde Staten.⁴¹⁴ Osteens preken worden wereldwijd op televisie uitgezonden en trekken miljoenen kijkers.⁴¹⁵ De christelijke auteur Hank Hanegraaff noemt Osteen “the preeminent prosperity preacher on the planet”.⁴¹⁶ Het dagblad *Trouw* tipt Osteen als één van de potentiële opvolgers van de beroemde Amerikaanse televangelist Billy Graham, en omschrijft zijn boodschap als therapeutisch en van “de school van ‘positief denken’”.⁴¹⁷ Osteen volgde geen theologische opleiding, maar nam noodgedwongen de rol van predikant op zich toen zijn vader – word of faith-predikant John Osteen⁴¹⁸ – onverwachts overleed. Voor die tijd werkte Osteen achter de schermen in zijn vaders kerk.⁴¹⁹ Osteen schreef een

⁴¹³ De voor deze scriptie onderzochte bronnen identificeren Young eveneens niet als geldgeloof-prediker, ondanks dat hij nationale bekendheid geniet en voorgaat in één van de grootste kerken in de Verenigde Staten. Zoals besproken heeft Fellowship Church een Southern Baptist achtergrond die niet wordt benadrukt. Ook is Young opgeleid tot predikant binnen deze denominatie.

⁴¹⁴ Gelezen op 11 januari 2010 op de website van de Hartford Institute for Religion Research, http://hrr.hartsem.edu/cgi-bin/mega/db.pl?db=default&uid=default&view_records=1&ID=*&sb=3&so=descend

⁴¹⁵ Lee, S., Sinitiere, P. L., *Holy Mavericks: Evangelical Innovators and the Spiritual Marketplace*, New York/London: New York University Press, (2009), p. 26.

⁴¹⁶ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. 34.

⁴¹⁷ Hakkenes, E., ‘Wie volgt Billy Graham straks op?’, gelezen op 9 november 2009 op de website van *Trouw*: http://www.trouw.nl/religie-filosofie/nieuws/article1847602.ece/Wie_volgt_Billy_Graham_straks_op_.html

⁴¹⁸ Hoewel Joel Osteen hem inmiddels overtroffen heeft, was John Osteen in zijn tijd ook een word of faith-predikant met nationale bekendheid. Het in eerdere hoofdstukken besproken artikel van Robert Jackson, bijvoorbeeld, citeert John Osteen voor zijn uitleg van positive confession. Jackson, ‘Prosperity theology’, p. 21.

⁴¹⁹ Hixson, *Gospel Wrong*, p. 254.

aantal goed verkochte self-help boeken, waaronder *Become a Better You* (2007) en *It's Your Time* (2009).

Waar we lezen dat Ed Young zich duidelijk afkeerde van word of faith, staat Osteen juist middenin deze beweging. In verschillende preken spreekt Osteen nadrukkelijk over de macht die het gesproken woord heeft. In een preek getiteld 'Speaking the Blessing' herhaalt hij het bekende word of faith-principe dat iets pas werkelijkheid wordt als het uitgesproken is, en dat menselijke woorden een scheppende macht hebben: "...you gotta say it, and then you will see it. You've gotta call it forth. Your words have creative power..."⁴²⁰ waarna hij zijn publiek vertelt hoe een vader zijn kind op het rechte pad bracht door positieve dingen over haar te zeggen, en hoe een vijfjarig kind het leven van zijn pasgeboren zusje redde door het lied 'You are my sunshine' voor haar te zingen.

Net als eerder besproken word of faith-predikers gelooft Osteen dat positive confession een mens welvarend kan maken. Zo omschrijft hij in zijn self-help boek *Your Best Life Now* (2004) hoe hij en zijn vrouw hun droomhuis kregen door de juiste woorden te spreken.⁴²¹ Hoewel Osteen in zijn preken doorgaans niet concreet over het verkrijgen van financiën spreekt, is zijn boodschap vaak doorspekt met de belofte van zegeningen die direct of indirect tot geld en welvaart leiden, zoals een nieuwe baan of promotie.⁴²² Op zijn website biedt Osteen een document te downloaden aan, 'Biblical Confessions For Financial Prosperity', waarin wel nadrukkelijk gesproken wordt over het verkrijgen van financiën door positieve belijdenis. Hierin wordt specifiek verwezen naar het belijden van Bijbelteksten,⁴²³ aangevuld met een lijst Bijbelverzen die beleden kunnen worden voor financiële welvaart.⁴²⁴ Osteens geldgeloof is herkenbaar als *dwingend* wat betreft de houding tegenover God, met als methode *rijk door spirituele wetten*. In *Your Best Life Now* behandelt Osteen ook het concept van het zaaien en oogsten van geld,⁴²⁵ wat we herkennen als de methode *rijk door donatie*.⁴²⁶ Omdat Osteens geldgeloof overeenkomt met eerder besproken word of faith-predikers zullen we zijn leer niet uitgebreid bespreken.

⁴²⁰ Osteen, J., '#445 - Speaking the Blessing', nageluisterd op 14 januari 2010 via: <http://www.podfeed.net/episode/445+-+Speaking+the+Blessing/2202688>

⁴²¹ Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, 39.

⁴²² Hixson, *Gospel Wrong*, p. 255.

⁴²³ Vergelijk paragraaf 1.4.2.

⁴²⁴ 'Biblical Confessions For Financial Prosperity', gelezen op 12 januari 2010 op http://www.joelosteen.com/SiteCollectionImages/Web/Pages/HopeForToday/Downloads/Documents/JOM_BiblicalConfessionsFinancialCard.pdf

⁴²⁵ Hixson, *Gospel Wrong*, p. 256.

⁴²⁶ Zoals besproken in hoofdstuk 2 maken predikanten met een dwingend geldgeloof die de methode *rijk door spirituele wetten* hanteren ook geregeld gebruik van de methode *rijk door donatie*; maar ligt de nadruk van hun verkondiging op de word of faith-principes van een almachtige, universele wet.

Osteens preken hebben karakteristiek een positieve boodschap, en behandelen allerlei soorten voorspoed en zegeningen. Zo is er een preek over de geneeskrachtige werking van het lachen, met 'lachen is gezond' als thema,⁴²⁷ en een preek met als boodschap dat God voornemens is mensen steeds welvarender te maken.⁴²⁸ Ook omvatten zijn preken geregeld aansporingen tot zelfverbetering, zoals in een preek waarin Osteen uitlegt dat het belangrijk is om een goede instelling te hebben in het werk,⁴²⁹ of wat de waarde is van een positief zelfbeeld.⁴³⁰ Hoewel Osteen openlijk word of faith-principes toepast, is het geen vaststaand gegeven dat deze geloofsleer in elke preek aan de orde komt. In de preek over de geneeskrachtige werking van lachen, bijvoorbeeld, wordt niet genoemd dat er ook positieve belijdenis nodig is om genezen te worden. In de preek over de goede werkinstelling vormt het hebben van gezonde werklust de sleutel tot het verkrijgen van een goede baan en een promotie. De auteurs van het boek *Holy Mavericks* (2009), over invloedrijke evangelische predikanten, noemen dit het voornaamste onderscheid tussen Joel Osteen en zijn vader. In hun preken is nadrukkelijk sprake van Gods optreden in het leven van de mens; maar waar John Osteen dit vooral zag als de vruchten van positive confession, ziet zoon Joel vooral heil in cognitieve psychologie, self-help en individuele groei met geloof als drijfveer.⁴³¹

Deze voorbeelden illustreren dat de word of faith-principes van het *dwingende* geldgeloof voor Osteen slechts één van de methoden is waarop Gods zegeningen en welvaart verkregen kunnen worden. Zoals alle word of faith-predikanten biedt Osteen een praktisch en nuttig geloof, maar Osteen ziet ook heil in andere pragmatische elementen om zijn godsdienstigheid relevant te maken. Dat zijn preken een positieve boodschap hebben en Gods zegeningen voor de toehoorders beloven, maakt Osteen één van de populairste geldgeloof-predikanten van zijn tijd;⁴³² maar daarbij beperkt hij zich niet tot de traditionele geldgeloof varianten zoals voorgelegd in hoofdstuk 1.

⁴²⁷ Osteen, J., '#423 - The Healing Power of Laughter', nageluisterd op 14 januari 2010 via: <http://www.podfeed.net/episode/423+-+The+Healing+Power+of+Laughter/1620466>

⁴²⁸ Osteen, J., '#443 - You Are Uncontainable', nageluisterd op 14 januari 2010 via: <http://www.podfeed.net/episode/443+-+You+Are+Uncontainable/2167351>

⁴²⁹ Osteen, J., '#427 - Being Excellent in the Workplace', nageluisterd op 14 januari 2010 via: <http://www.podfeed.net/episode/427+-+Being+Excellent+in+the+Workplace/1872014>

⁴³⁰ Osteen, J., '#447 - Have a Good Opinion of Yourself', nageluisterd op 14 januari 2010 via: <http://www.podfeed.net/episode/447+-+Have+a+Good+Opinion+of+Yourself/2246106>

⁴³¹ Lee, *Holy Mavericks*, p. 50-51.

⁴³² Ibid., p. 50-51. Zie ook Hanegraaff, *Christianity in Crisis*, p. 34.

4.1.3 Analyse

Bij Young en Osteen herkennen we respectievelijk elementen van het *vererende* ‘prosperity gospel’ van Jim Bakker en het *dwingende* ‘word of faith’ van Fred Price. Bij zowel Young als Osteen zagen we bovendien dat de methode die zij aan hun publiek leren – respectievelijk *rijk door donatie* en *rijk door spirituele wetten* – niet de hoofdzaak van hun verkondiging of bediening vormt, maar één van de onderwerpen is waarover zij preken. Predikanten als Osteen en Young zijn niet zozeer gematigder in hun geldgeloof, maar hebben wel een andere focus dan hun voorlopers hadden, doordat ze niet exclusief over financiële zegeningen preken. Hun presentatie van het geldgeloof is wat dat betreft subtieler dan dat van bijvoorbeeld Jim Bakker, die in zijn preken en televisieprogramma’s geldzaken sterk benadrukte. Dat deze geldgeloof-predikanten zich niet specifiek laten kennen als predikers die over geld doceren, laat zien dat elementen van het geldgeloof zich ‘genesteld’ hebben tussen de verschillende thema’s waarover een christelijke verkondiging kan gaan. Dat elementen van het geldgeloof in de eenentwintigste eeuw terug te vinden zijn in kerken die niet doorgaans met het geldgeloof worden geassocieerd laat zien dat deze stroming door de jaren heen een stempel heeft gedrukt op de bredere christelijke cultuur. Bovendien profileren Young en Osteen zich nadrukkelijk als predikanten die een relevant en nuttig geloof aanbieden: Beiden schreven self-help boeken met praktische tips voor een beter en aangenaam leven. Het geldgeloof heeft een logische plaats binnen het ‘relevante christendom’ – wat is er voor velen immers nuttiger dan geld? – maar de geldgeloof-boodschap is niet het exclusieve thema voor predikanten die een nuttige vorm van godsdienstigheid willen bieden.

4.2 Economische crisis

De tweede eenentwintigste-eeuwse ontwikkeling die we zullen bespreken is de verhouding tussen het geldgeloof en de zogenaamde kredietcrisis; de wereldwijde economische crisis die in 2007 in de Verenigde Staten ontstond onder invloed van de instortende huizenmarkt. We zullen de wisselwerking van twee kanten bekijken: Welke rol heeft het geldgeloof gespeeld op het ontstaan van de crisis, en welke invloed heeft de crisis op het geldgeloof?

Godsdienstwetenschappers Jonathan Walton en Anthea Butler beweren in *Time Magazine* dat er sprake is van een oorzakelijk verband tussen het geldgeloof – met name de manier van denken die deze stroming overbrengt op haar volgelingen – en het ontstaan van de crisis. Doordat geldgelovigen sterk overtuigd raakten dat God hen financieel zal zegenen,

zouden zij roekeloos zijn geworden met het afsluiten van leningen en hypotheek. Het geldgeloof zou bijvoorbeeld teweegbrengen dat gelovigen onverantwoord financieel beleid gingen interpreteren als een goddelijke gunst. Dat sommigen ineens een huis konden betalen, zagen zij als een zegen en niet als roekeloos leengedrag van de bank.⁴³³ Dit zou de aanhangers van het geldgeloof tot “gewillige slachtoffers van hebzuchtige makelaars en bankiers”⁴³⁴ hebben gemaakt, schreef het *Friesch Dagblad* naar aanleiding van het artikel in *Time*. Terwijl geldgelovigen wonderlijke getuigenissen verkondigden over de daden van God in hun leven, schrijft Walton, werd er nauwelijks gelet op de inheligheid van hypotheekverstrekkers en het gemak waarmee krediet kon worden opgenomen.⁴³⁵ Het zou echter overdreven zijn het geldgeloof verantwoordelijk te houden voor het ontstaan van een wereldwijde crisis. In een ander artikel schrijft Walton dat het buitensporige Amerikaanse consumerisme⁴³⁶ zowel de crisis als het geldgeloof heeft gevoed,⁴³⁷ en allebei dus vruchten zijn van dezelfde materialistische cultuur.

Welke invloed heeft de crisis op het geldgeloof? In *Time* verwacht Anthea Butler dat de bedieningen van sommige predikanten zullen krimpen. Jonathan Walton daarentegen verwacht dat er weinig verschil zal zijn, omdat de belofte van materiële zegeningen ook in tijden van economische achteruitgang aantrekkelijk is.⁴³⁸ De hierboven besproken predikant Joel Osteen bijvoorbeeld past zijn positieve boodschap toe om zijn toehoorders hoop en bemoediging te geven gedurende de crisis. Hij benadrukt dat God de volhardende gelovigen zo uitbundig zal zegenen dat ze na de crisis beter af zullen zijn:

“Believe Him for restoration in your retirement and savings. Believe God for restoration in that business you lost. There is nothing too difficult for God to do. Everything that was stolen can be restored in your life. God always gives us double for our trouble, and He likes to outdo Himself. The question is do you believe He will? [...] remind you to praise God during these difficult economic times. He has the whole

⁴³³ Van Biema, D., ‘Maybe We Should Blame God for the Subprime Mess’, gelezen op 15 januari 2010 op de website van *Time Magazine*: <http://www.time.com/time/business/article/0,8599,1847053,00.html>

⁴³⁴ De Jong, M. Y., ‘Prof. dr. Lans Bovenberg over het welvaartsevangelie en de kredietcrisis’, gelezen op 15 september 2009 via de website van het *Friesch Dagblad*: <http://www.frieschdagblad.nl/index.asp?artID=41522>

⁴³⁵ Walton, J. L., ‘Prosperity Preachers: Where Are They Now?’, gelezen op 15 januari 2010 op de website *Religion Dispatches*:

http://www.religiondispatches.org/blog/politics/444/prosperity_preachers:%C2%A0where_are_they_now

⁴³⁶ Vergelijk paragraaf 3.1. Walton plaats de wortels van dit buitensporige consumerisme overigens in het Amerika van de negentiende eeuw.

⁴³⁷ Walton, J. L., ‘Did Christianity Cause the Crash?’, gelezen op 18 januari 2010 op de website *Religion Dispatches*: http://www.religiondispatches.org/blog/mediaculture/2063/did_christianity_cause_the_crash

⁴³⁸ Van Biema, ‘Subprime Mess’.

world in His hands. In fact, He has you in the palm of His Hand. Nothing is a surprise to Him. If you will stay full of hope and praise, God will show Himself strong in your life, and you will not be disappointed!”⁴³⁹

In een preek getiteld ‘Activating Faith Instead of Fear’ legt Osteen uit dat mensen niet naar hun angsten moeten luisteren, maar hun energie moeten steken in de kracht van het geloof. Zo vertelt hij een anekdote van een man die het slachtoffer werd van grap van zijn collega’s, die hem gedurende een werkdag steeds bezorgd vroegen of hij soms ziek was. De man, die zich die ochtend nog kerngezond had gevoeld, begon zich bij elke vraag steeds slechter te voelen en besloot uiteindelijk ziek naar huis te gaan. Dat is wat gebeurt als je ergens bang voor begint te worden, aldus Osteen, waarbij hij verwijst naar Job 3:25, “...waarvoor ik vrees, dat overvalt mij...”⁴⁴⁰ Hetzelfde principe zou gelden voor de economische crisis: We horen de experts op televisie zeggen dat het slecht gaat met de economie en dat iedereen zich zorgen moet maken. Maar, vraagt Osteen zich af, wat nu als de experts het mis hebben? We moeten niet vertrouwen op wat deze experts denken dat gaat gebeuren en de angst laten regeren, maar in plaats daarvan vertrouwen op God en wat Hij zegt over ons leven.⁴⁴¹

Een soortgelijke boodschap komt van de Afro-Amerikaanse word of faith-predikant Creflo Dollar van World Changers Church in de Amerikaanse staat Georgia.⁴⁴² In de preek ‘The Right Attitude in Recession’ stelt hij dat wanneer mensen onder invloed van de negatieve berichten in de media hun angst, de tegenpool van geloof, laten regeren, ze de duivel de kans bieden om iets slechts te doen in hun leven. Als gelovigen door het nieuws over de crisis angstig worden, adviseert Dollar hen er niet naar te luisteren.⁴⁴³ In een andere preek, ‘Overcoming the Fear of Recession’, verkondigt Dollar dat gelovigen op God moeten vertrouwen en van Hem moeten verwachten dat Hij in hun behoeften zal voorzien, ook in tijden van economische achteruitgang. Het verbond dat gelovigen volgens Dollar met God hebben zegt dat de gelovigen welvarend zullen zijn. Daar kan de beurskoers niets aan doen, zolang de gelovigen tenminste hun deel van het verbond uitvoeren en Gods geboden

⁴³⁹ Osteen, J., ‘Keep Your Song’, gelezen op 12 januari 2010 op de website van Joel Osteen:

<http://www.joelosteen.com/HopeForToday/ThoughtsOn/Finances/KeepYourSong/Pages/KeepYourSong.aspx>

⁴⁴⁰ Job 3:25, (NBG’51).

⁴⁴¹ Osteen, J., ‘#407 - Activating Faith Instead of Fear’, nageluisterd op 11 januari 2010 via:

<http://www.podfeed.net/episode/407+-+Activating+Faith+Instead+of+Fear/2141803>

⁴⁴² Wekelijks trekt deze kerk 15.000 bezoekers, gelezen op 11 januari 2010 op de website van de Hartford Institute for Religion Research: http://hrr.hartsem.edu/cgi-bin/mega/db.pl?db=default&uid=default&view_records=1&ID=*&sb=3&so=descend

⁴⁴³ Dollar, C. A., ‘The Right Attitude in Recession’, nageluitsterd op 18 januari 2010 via:

<http://rss.streamos.com/streamos/rss/genfeed.php?feedid=1415&groupname=wcci>

naleven.⁴⁴⁴ Zoals besproken in hoofdstuk herkennen we bij Osteen en Dollar het streven van geldgeloof-predikers om godsdienstigheid relevant te maken voor de gelovigen; in dit geval door praktische hulp te bieden om de economische crisis door te komen. Waltons voorspelling dat de geldgelovigen ondanks de economische crisis onverstoord hun boodschap zouden blijven verkondigen lijkt dus uit te komen. Hun theologie van door God beloofde welvaart zal hetzelfde blijven, schrijft hij, want de behoefte aan gezondheid en welvaart is meer dan ooit aanwezig:

“...if you want to know where the prosperity preachers are during this time of economic turmoil, one need look no further than the same congregations and networks where they have always resided. Same theology, same sermons, and same results. If folks ever desired to hear a message of health and wealth, they desire it now. And as long as there is a dollar to be given, a prayer cloth to be sold, or a sermon series to sell that will ‘miraculously change your life,’ there will be a prosperity preacher there to proclaim, ‘Get ready for your breakthrough!’ Sadly, it’s the American way.”⁴⁴⁵

Dat mensen juist in tijden van economische achteruitgang behoefte hebben aan de nuttige resultaten van het geldgeloof is tekenend voor deze geloofsovertuiging. Terecht kunnen we stellen dat de behoefte aan een nuttige en relevante vorm van christendom de rode draad is die door de geschiedenis van het geldgeloof loopt.

⁴⁴⁴ Dollar, C. A., ‘Overcoming the Fear of Recession’, nageluitsterd op 18 januari 2010 via: <http://rss.streamos.com/streamos/rss/genfeed.php?feedid=1415&groupname=wcci>

⁴⁴⁵ Walton, J. L., ‘Prosperity Preachers: Where Are They Now?’, gelezen op 15 januari 2010 op de website Religion Dispatches: http://www.religiondispatches.org/blog/politics/444/prosperity_preachers:%C2%A0where_are_they_now

Conclusie

Het geldgeloof in een veelzijdig verschijnsel. In veel academische bronnen en populaire media worden de benoemingen voor het geldgeloof inwisselbaar gebruikt, maar dat wil niet zeggen dat er daadwerkelijk sprake is van één geldgeloof. We kozen ervoor het te definiëren als “de christelijke geloofsovertuiging die gelovigen leert dat God hen rijk wil maken”, maar het bleek dat verschillende geldgeloof-predikanten hier verschillende invullingen aan geven. We zagen dat de geldgeloof-varianten zich met name onderscheiden op twee kenmerkende vlakken: de *houding tegenover God* en de *methode om rijk te worden*. De *vererende* houding tegenover God houdt in dat de mens probeert te leven naar Gods wil en verwacht dat God rijkdom zal schenken als beloning van bepaalde geloofsdaden, zoals het betalen van de tienden of schenken van geld aan een predikant. De *dwingende* houding gaat uit van de gedachte dat er machtige regels of wetten zijn waar de mens gebruik van kan maken om rijk te worden. In tegenstelling tot het vererende geldgeloof is de God van het dwingende geldgeloof geen almachtige autoriteit, maar een uitvoerende kracht die de bevelen van de mensen moet opvolgen.

Deze twee verschillende houdingen tegenover God corresponderen met de twee methodes om rijk te worden. Het vererende geldgeloof hanteert de *rijk door donatie* methode, welke stelt dat gelovigen rijk kunnen worden door geld te ‘zaaien’, oftewel schenken aan een predikant of kerk. De *rijk door spirituele wetten* methode stelt gelovigen in staat geld, genezing of andere zegeningen te claimen door middel van het hardop uitspreken van Bijbelteksten. Deze methode sluit aan bij de dwingende houding tegenover God; toch hanteren veel predikanten van dit geldgeloof ook de donatie-methode, omdat het financieel aantrekkelijk is om gelovigen geld aan hen te laten doneren.

We hebben gezien dat het vererende geldgeloof geassocieerd wordt met predikant Jim Bakker en de benoemingen ‘prosperity gospel’ of ‘health and wealth’; en het dwingende geldgeloof met predikant Fred Price en de benoeming ‘word of faith’. De houding tegenover God is het cruciale, onderscheidende verschil tussen deze twee soorten geldgeloof, maar deze is een gevolg van de methode die zij (voornamelijk) hanteren: Wanneer de word of faith-predikanten de spirituele wet van *positive confession* toepassen, is hun houding tegenover God *dwingend*. Wanneer een predikant zijn toehoorders aanspoort geld te doneren in de verwachting daar meer geld voor terug te zullen krijgen, is zijn houding *vererend*. Door de historische wortels van het geldgeloof te onderzoeken, ontdekten we dat *positive confession*

en de principes van het dwingende geldgeloof hun oorsprong vinden in een mengvorm van christelijke en metafysische leerstellingen.

Hoewel het hedendaagse geldgeloof een verschijnsel van de twintigste eeuw is, hebben we gezien dat de wortels van de stroming teruggaan tot de zestiende eeuw. Toen legden puriteinse kolonisten de basis voor de materialistische Amerikaanse cultuur. In de traditie van de revivalpredikers brachten de geldgelovigen een populaire, laagdrempelige boodschap. Bovendien bleek de Amerikaanse cultuur meer aanleg te hebben voor predikanten die over geld preken: De Verenigde Staten kennen geen subsidies voor kerken; en bovendien waren de rondreizende revivalpredikers op het publiek aangewezen om in de onkosten te voorzien. De roep van predikanten om donaties werd sterker in het tijdperk van de televangelisten: Hun shows zijn duur om te produceren, en de beloften van het geldgeloof bleken het publiek uitstekend te kunnen aansporen tot het doneren van geld.

De rode draad die we terugzagen bij de verschillende historische wortels is het streven naar een relevante, praktische en nuttige vorm van godsdienstigheid. Predikanten als Cotton Mather en Russell Conwell verkondigden dat het beroep een manier is om God te dienen. Hun vorm van godsdienstigheid werd daarmee een voor mannen aansprekend geloof, waarin zij godsdienstig konden zijn door geld te verdienen. Ook het geloof in de kracht van het gebed uit de negentiende eeuw en de gebedsgenezers en self-help boeken van de twintigste eeuw boden praktische manieren waarmee gelovigen hun godsdienstigheid relevant konden maken in hun leven. Bij elk van deze stromingen bleek het verkrijgen van geld een aansprekend doel om godsdienstig nuttig voor te laten zijn: Geld werd gepresenteerd als een vrucht van het gebed; de gebedsgenezers benadrukten het geldgeloof gedurende de twintigste eeuw steeds meer; en ook in de self-help boeken vinden we de boodschap van het geldgeloof terug. De tendens die steeds opnieuw herkenbaar is, is dat gelovigen verlangen naar een godsdienstigheid die zich niet richt op innerlijke spiritualiteit of abstracte doctrines, maar praktische en relevante resultaten kan bieden. In een cultuur die deels stoelt op de materialistische overtuigingen van de calvinistische puriteinen is het niet verwonderlijk dat dit streven naar een praktisch en relevant geloof zich uit in de financiële beloftes van het geldgeloof.

Door te kijken naar het geldgeloof in de eenentwintigste eeuw ontdekten we dat het geldgeloof uitdagingen als de economische crisis weet te weerstaan, en dat het zich in nieuwe richtingen ontwikkelt: Het nestelt zich naast andere christelijke thema's in de prediking van voorgangers, en het kan tevens nieuwe of genuanceerde vormen aannemen. Bij predikanten Joel Osteen en Ed Young bleek het streven naar een godsdienstigheid die nuttig is voor het leven van de gelovige sterk aanwezig te zijn. Meer nog dan de beloften van geldgeloof lijkt er

dus vooral een groeiende aanwezigheid te zijn van het streven naar praktische, nuttige en relevante godsdienstigheid onder christelijke predikanten, waar het geldgeloof zelf weer een onderdeel van is. Dit relevante geloof belooft niet alleen geld en bovennatuurlijke genezing, maar allerlei zaken waarmee godsdienst van pas kan komen in het leven van de gelovigen. In de woorden van godsdiensthistoricus Randall Balmer: “Jesus will save your soul and your marriage, make you happy, heal your body, and even make you rich. Who wouldn’t look twice at that offer?”⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ Balmer, *Mine Eyes*, p. 339.

Samenvatting

Het geldgeloof, de christelijke geloofsovertuiging die gelovigen leert dat God hen rijk wil maken, is een veelbesproken en controversieel thema. Journalisten schrijven erover, enkele opinieleiders bekritisieren het en academici onderzoeken het. Verschillende bronnen identificeren het als een geloofsovertuiging die gedurende de laatste decennia van de twintigste eeuw is ontstaan in de Verenigde Staten. Een significant deel van de Amerikaanse christenen blijkt het eens te zijn met de stelling dat het Gods wil is dat zij rijk worden. In deze scriptie onderzoek ik wat het geldgeloof behelst, wie de prominente uitdragers ervan zijn en hoe zij dit uitdragen, wat de verschillende achtergronden ervan zijn, hoe het zich in de geschiedenis heeft ontwikkeld, en wat het toekomstperspectief van het geldgeloof is.

Het geldgeloof wordt in academische en journalistieke bronnen onder verschillende namen omschreven. Nader onderzoek wijst echter uit dat er geen sprake is van een eenduidig geldgeloof, maar van verschillende varianten die zich onderscheiden op twee kenmerkende vlakken: de *houding tegenover God* en de *methode om rijk te worden*. De *vererende* houding tegenover God houdt in dat de mens probeert te leven naar Gods wil en verwacht dat God rijkdom zal schenken als beloning van bepaalde geloofsdaden, zoals het betalen van de tienden. De *dwingende* houding gaat uit van de gedachte dat er machtige regels of wetten zijn waar de mens gebruik van kan maken om rijk te worden. In tegenstelling tot het vererende geldgeloof is de God van het dwingende geldgeloof geen almachtige autoriteit, maar een uitvoerende kracht die de bevelen van gelovigen moet opvolgen.

Deze twee verschillende houdingen tegenover God corresponderen met twee verschillende geldgeloof-methodes om rijk te worden. Het vererende geldgeloof hanteert de *rijk door donatie* methode, welke stelt dat gelovigen rijk kunnen worden door geld te ‘zaaien’, oftewel schenken aan een predikant of kerk. De *rijk door spirituele wetten* methode stelt gelovigen in staat geld, genezing of andere zegeningen te claimen door middel van het hardop uitspreken van Bijbelteksten. Deze methode sluit aan bij de dwingende houding tegenover God; toch hanteren veel predikanten van dit geldgeloof ook de donatie-methode, omdat het financieel aantrekkelijk is om gelovigen geld aan hen te laten doneren. Het vererende geldgeloof wordt geassocieerd met predikant Jim Bakker en de namen ‘prosperity gospel’ of ‘health and wealth’. Het dwingende geldgeloof wordt geassocieerd met predikant Fred Price en de benoeming ‘word of faith’.

Het hedendaagse geldgeloof ontstond in de twintigste eeuw. De wortels van het verschijnsel gaan echter terug tot de zestiende eeuw, toen puriteinse kolonisten de basis legden

voor de materialistische Amerikaanse cultuur. Puriteinse predikanten als Cotton Mather leerden hun toehoorders dat ze Gods wil vervulden wanneer zij zich nuttig maken in de maatschappij door geld te verdienen. Zoals de Duitse godsdienstsocioloog Max Weber aantoonde, schiep de protestantse arbeidsethos in landen waar het calvinisme dominant was een kapitalistische cultuur waar geld als iets goeds werd gezien. De materialistische waarden van een dergelijke cultuur vormden de voedingsbodem voor het geldgeloof. Na de tijd waarin de puriteinen dominant waren in Amerika waren het predikanten als Russell Conwell die geldgeloof-ideeën verkondigden. Zij gingen echter een stap verder, namelijk door te verkondigen dat gelovigen de goddelijke roeping hebben om *rijk* te worden.

In de traditie van de revivalpredikers brachten de geldgelovigen een populaire, laagdrempelige boodschap. Bovendien bleek de Amerikaanse cultuur aanleg te hebben voor predikanten die over geld preken: De Verenigde Staten kennen geen subsidies voor kerken; en bovendien waren de rondreizende revivalpredikers op het publiek aangewezen om in de onkosten te voorzien. De roep van predikanten om donaties werd sterker in het tijdperk van de televangelisten: Hun shows zijn duur om te produceren, en de beloften van het geldgeloof bleken het publiek uitstekend te kunnen aansporen tot het doneren van geld.

De typerende kenmerken van het *dwingende* geldgeloof – waarin de gelovige geleerd wordt dat er universele wetten zijn die hij of zij kan gebruiken om bijvoorbeeld geld, zegeningen of genezingen op te eisen – kunnen verklaard worden het ontstaan van de word of faith-overtuiging historisch te traceren tot een mengeling van het christendom en metafysische groepen. Predikant E. W. Kenyon wilde met een ‘nieuw soort christendom’ concurrentie bieden tegen de metafysische groepen, die zeer populair waren vanwege hun resultaten op het gebied van genezing en het verkrijgen van goederen. De latere word of faith-predikanten – Kenneth Hagin als eerste – hebben de ideeën van Kenyon overgenomen en gepopulariseerd.

De rode draad die we terugzagen bij de verschillende historische wortels is het streven naar een relevante, praktische en nuttige vorm van godsdienstigheid. Predikanten als Cotton Mather en Russell Conwell verkondigden dat het beroep een manier is om God te dienen. Hun vorm van godsdienstigheid werd daarmee een voor mannen aansprekend geloof, waarin zij godsdienstig konden zijn door geld te verdienen. Ook het geloof in de kracht van het gebed uit de negentiende eeuw en de gebedsgenezers en self-help boeken van de twintigste eeuw boden praktische manieren waarmee gelovigen hun godsdienstigheid relevant konden maken in hun leven. E. W. Kenyon probeerde het christendom nuttig en relevant te maken door ideeën en overtuigingen van metafysische groepen in het christendom te introduceren. Bij elk van deze stromingen bleek het verkrijgen van geld een aantrekkelijk doel waarvoor het geloof relevant

en nuttig gemaakt kun worden. De tendens die steeds opnieuw herkenbaar is, is dat gelovigen verlangen naar een godsdienstigheid die zich niet richt op innerlijke spiritualiteit of abstracte doctrines, maar praktische en relevante resultaten kan bieden. In een cultuur die deels steelt op de materialistische overtuigingen van de calvinistische puriteinen is het niet verwonderlijk dat dit streven naar een praktisch en relevant geloof zich uit in de financiële beloftes van het geldgeloof.

Door te kijken naar het geldgeloof in de eenentwintigste eeuw ontdekten we dat het geldgeloof uitdagingen als de economische crisis weet te weerstaan, en dat het zich in nieuwe richtingen ontwikkelt: Het nestelt zich naast andere christelijke thema's in de prediking van voorgangers, soms in een genuanceerdere vorm. Predikanten Joel Osteen en Ed Young, die in de eenentwintigste eeuw populair zijn als televisiedominees, verkondigen naast het geldgeloof verschillende onderwerpen vanuit het streven naar een godsdienstigheid die nuttig is voor het leven van de gelovige. Meer nog dan de beloften van geldgeloof lijkt er dus vooral een groeiende aanwezigheid te zijn van het streven naar praktische, nuttige en relevante godsdienstigheid onder christelijke predikanten, waar het geldgeloof zelf weer een onderdeel van is. Dit relevante geloof belooft niet alleen geld, maar allerlei zaken waarmee godsdienst van pas kan komen in het leven van de gelovigen.

English summary

The Christian conviction known variously as ‘prosperity gospel’, ‘health and wealth’ or ‘word of faith’ refers to the belief that God wants believers to prosper financially. In this master's thesis I refer to the phenomenon with the neutral term ‘geldgeloof’, Dutch for ‘moneybelief’. It is regarded as a controversial subject, discussed by journalists, criticized by commentators and researched by academics. It originated in the United States of America during the twentieth century, and a significant portion of American Christians says to believe that God wants them to be rich. In this thesis I investigate what moneybelief is. Who are the ‘moneybelievers’ and what exactly do their beliefs entail? Who are the prominent preachers of moneybelief? Where did moneybelief originate historically, how did it develop, and what does its future hold?

Amongst both journalists and academics, moneybelief is mentioned by a variety of names. Though many authors use these as synonyms for the same belief system, this turns out to be unwarranted as there appear to be different kinds of moneybeliefs. These variations can be categorised in two areas: First there is the *attitude towards God*; second is the *method of becoming rich*. The *venerating* attitude towards God entails that man attempts to live according to God's will, thereby expecting God to bless him or her with money. In contrast; the *controlling* attitude towards God is based on the assumption that there exists universal, spiritual laws that man can use to make God bless the believer with money. Whereas the venerating attitude treats Gods as an all-powerful authority; the controlling attitude treats Him as an executive force, bound to comply to the believers' commands.

These two attitudes towards God correspond with two methods of becoming rich. The venerating attitude applies the method *rich through donation*, which operates on the assumption that believers can “sow” money by giving it to a pastor or church, and will be blessed with more money in return. The controlling attitude, on the other hand, mostly makes use of the method *rich through spiritual laws*. This method allows believers to claim money (as well as other kinds of blessings) by audibly speaking words from the Bible. Yet preachers with a controlling attitude towards God regularly make use of the donation-method as well, as this method is an effective means for churches and preachers to raise money from their audiences and congregations. The venerating-moneybelief is associated with the reverend Jim Bakker and the names ‘prosperity gospel’ and ‘health and wealth’. The controlling-moneybelief is associated with the reverend Fred Price and the name ‘word of faith’.

Though the present-day moneybelief originated in twentieth century United States, its origins go back as far as the sixteenth century, when puritan colonists laid the foundations of American materialism. Puritan preachers such as Cotton Mather taught their congregation that they were fulfilling their God-given duty by making themselves useful to society by making money. As was theorized by the German sociologist Max Weber, the presence of a protestant work ethic in countries where Calvinism was dominant led to a capitalistic culture in which money was considered to be a good thing. It were the materialistic values of such a culture that gave birth to moneybelief. After the era of puritan dominance in the United States, it were preachers such as Russel Conwell who proclaimed moneybelief-ideas. Going further than their predecessors, this next generation taught that believers had a divine calling to become *rich*.

The American culture of revivalism influenced moneybelief in a variety of ways. Like the revivalists, moneybelief-preachers delivered popular and accessible messages. The revivalists had no other choice than to ask their listeners for the money needed to fund their revivals and camp-meetings. This led to a culture in which religion and asking for money went hand in hand, furthered even more by the absence of state-subsidy for churches. During the age of the television-ministries, the need to raise money from audiences grew even stronger, as the expenses for producing television shows were high. The promises of moneybelief and its concepts of sowing and tithing made donating money appealing for believers.

The defining characteristic of the controlling-moneybelief – method of using universal spiritual laws to obtain money, healing and other kinds of blessings – can be explained by tracing the historic roots of the word of faith-beliefs to a mixture of Christian and metaphysical ideas. It was the reverend E. W. Kenyon who tried to create a new kind of Christianity by adopting popular metaphysical ideas and blending them with Christian teachings. These metaphysical ideas were popular because of their supposed results with healings. Kenyon tried to compete with the popular metaphysical groups by offering an equally effective kind of Christianity. In later decades, word of faith-preachers such as Kenneth Hagin popularised the ideas and beliefs of Kenyon.

The historic roots of the various characteristics of moneybelief appear to have one theme in common: The desire for a relevant, practical and useful kind of religion. Preachers such as Cotton Mather and Russell Conwell taught that the occupation is a way of serving God. Their religion was appealing to men, for it gave them a means to be religious by making money. Other historic phenomenon which are linked to moneybelief also show signs of a

religiosity that is relevant and useful for the believer, such as the nineteenth century belief in the answered prayer, and the faith-healers and self-help literature of the twentieth century. E. W. Kenyon tried to make Christianity useful and relevant by introducing metaphysical practices. Each of these considered the promise of money to be an attractive goal to make religion attractive for. In each instance, the desire for religiosity that does not focus on inner spirituality or abstract doctrine but which, instead, offers practical and relevant results is apparent. In a culture that is strongly materialistic, it is not surprising that the desire for a practical and relevant religion would express itself in the financial promises of moneybelief.

In the twenty-first century, moneybelief has both been able to withstand the economic crisis and has developed in new directions: It has settled amongst other Christian themes in the sermons of preachers, at times in a more nuanced role. The reverends Joel Osteen and Ed Young, both popular twenty-first century televangelists, preach moneybelief. But even more so, these two preachers regularly bring up various other kinds of subjects that play into the desire of a religiosity that is beneficial for the life of the believer. Even more so than the promises of moneybelief, there appears to be a growing presence of the desire for a practical, useful and relevant religiosity amongst Christian preachers, of which moneybelief itself is just a part. This relevant belief offers not just money, but various matters that may be beneficial to the life of the believer.

Bibliografie

- Albanese, C. L., *A Republic of Mind and Spirit: A Cultural History of American Metaphysical Religion*, New Haven/London: Yale University Press, 2007.
- Albert, J. A., *Jim Bakker: Miscarriage of Justice?*, Chicago, La Salle: Open Court Publishing Company, 1999.
- Allitt, P., *Religion in America Since 1945: A History*, New York: Columbia University Press, 2003.
- Anderson, N. T.; Zuehlke, T. E. & Zuehlke, J. S., *Christ-Centered Therapy: The Practical Integration of Theology and Psychology*, Grand Rapids: ZondervanPublishingHouse, 2000.
- Bakker, J. O., Abraham, K., *I was wrong*, Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1996.
- Bakker, J. O., Abraham, K., *Prosperity and the Coming Apocalypse*, Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1998.
- Balmer, R. H., *Mine Eyes Have Seen the Glory: A Journey into the Evangelical Subculture of America*, Oxford/New York: Oxford University Press, 1989.
- Blasi, A. J., 'Definition of Religion', in: Swathos, W. H., jr., (ed.), *Encyclopedia of Religion and Society*, Walnut Creek: AltaMira Press, (1998), p. 129-132
- Brouwer, S., Gifford, P. & Rose, S. D., *Exporting the American Gospel: Global Christian Fundamentalism*, New York: Routledge, 1996.
- Brown, K. M., 'Bakker, Jim and Tammy Faye', in: Gerber, J. & Jensen, E. L., (eds.), *Encyclopedia of White Collar Crime*, Westport/London: Greenwood Press, (2007), p. 19-23.
- Bruinsma, R., *Geloven in Amerika: kerken, geschiedenis en geloof van christenen in de Verenigde Staten*, Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 1998.
- Byrne, R., *The Secret*, New York/London/Toronto/Sydney: Atrium Books/Beyond Words Publishing, 2006.
- Coleman, S. M., *The Globalisation of Charismatic Christianity: Spreading the Gospel of Prosperity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Conwell, R. H. & Schackleton, R., *Acres of Diamonds*, Massachusetts: Digireads.com Publishing, 2008.
- Dijkstra, F., 'Televisiedominee die alleen preekte voor kleingeld', *Trouw*, 24 augustus 2009, p. 20.
- Frankl, R., 'Televangelism', in: Swathos, W. H., jr., (ed.), *Encyclopedia of Religion and Society*, Walnut Creek: AltaMira Press, (1998), p. 512-517.
- Frinsel, H., 'Een hardnekkige verleiding', *Maandblad De Oogst* 828 (2007), p. 4-5.
- Griwswold, A.W., 'Three Puritans on Prosperity', *The New England Quarterly*, Vol. 7, No. 3, (1934), p. 475-493.
- Hanegraaff, H., *Christianity in Crisis: 21st Century*, Nashville: Thomas Nelson, Inc., 2009.
- Harrell, D. E., jr., *All Things are Possible: The Healing and Charismatic Revivals in Modern America*, Bloomington: Indiana University Press, 1975.
- Hastings, A. et al., *A World History of Christianity*, Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 1999.

- Hochschild, J. L., *Facing up to the American dream: race, class and the soul of the nation*, Princeton: Princeton University Press, 1995.
- Hollinger, D., 'Enjoying God forever: A Historical/Sociological profile of the Health and Wealth gospel' in: Moo, D. J., (ed.), *The Gospel and Contemporary Perspectives: Biblical Forum Series* Vol. 2, Grand Rapids: Kregel Publications (1996), p. 13-26.
- Hixson, J.B., *Getting the Gospel Wrong: The Evangelical Crisis No One Is Talking About*, Longwood, Florida: Xulon Press, 2008.
- Hulsether, M., *Religion, culture and politics in the twentieth-century United States*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Hunt, S. J., 'Magical Moments: An Intellectualist Approach to the Neo-Pentecostal Faith Ministries', *Religion*, Vol. 28, Issue 3, (1998), p. 271-280
- Hunt, S. J., "'Winning Ways': Globalisation and the Impact of the Health and Wealth Gospel', *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 15, No. 3, (2000), p. 331-347.
- Jackson, R. 'Prosperity theology and the faith movement', *Themelios* 15-1, (1989), p. 16-24.
- Kaiser, W. C., Jr., 'The Old Testament Case for Material Blessings and the Contemporary Believer' in: Moo, D. J., (ed.), *The Gospel and Contemporary Perspectives: Biblical Forum Series* Vol. 2, Grand Rapids: Kregel Publications (1996), p. 27-41.
- Kalfopoulou, A., 'Where is America? Elsewhere Realities and the American Dream', in: Heusser, M. & Grabher, G. (eds.), *American Foundational Myths*, Tübingen: Narr, (2002), p. 45-52.
- Kyle, R.G., *Evangelicalism: An Americanized Christianity*, New Jersey: Transaction Publishers, 2006.
- Lee, S., Sinitiere, P. L., *Holy Mavericks: Evangelical Innovators and the Spiritual Marketplace*, New York/London: New York University Press, 2009.
- Lee, S., 'Prosperity Theology: T. D. Jakes and the Gospel of the Almighty Dollar', in: *Crosscurrents*, summer 2007, p. 227-236.
- Lioy, D., 'The Heart of the Prosperity Gospel: Self or the Savior?', in: *Conspectus*, Vol. 4, (2007), p. 41-64.
- Lippy, C. H., *Do Real Men Pray?: Images of the Christian Man and Male Spirituality in White Protestant America*, Knoxville: The University of Tennessee Press, 2005.
- Lupo, S., 'Televangelism', in: Brasher, B. E., (ed.), *Encyclopedia of Fundamentalism*, New York/London: Routledge, (2001), p. 470-473.
- MacArthur, J. F., Jr., *Charismatic Chaos*, Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 1992.
- MacCulloch, D., *Reformatie: Het Europese Huis gedeeld 1490-1700*, Utrecht: Uitgeverij het Spectrum, 2005.
- McKenna, G., *The Puritan Origins of American Patriotism*, New Haven/London: Yale University Press, 2007.
- Mauss, M., *A General Theory of Magic*, London: Routledge, 2001.
- McConnell, D. R., *A Different Gospel: A Historical and Biblical Analysis of the Modern Faith Movement*, Peabody: Hendrickson Publishers, 1988.

Moo, D. J., 'Divine Healing in the Health and Wealth Gospel', in: Moo, D. J., (ed.), *The Gospel and Contemporary Perspectives: Biblical Forum Series Vol. 2*, Grand Rapids: Kregel Publications (1996), p. 57-71.

Moore, R. L., *Selling God: American Religion in the Marketplace of Culture*, New York/Oxford: Oxford University Press, 1994.

Nadel, S. F., 'Malinowski on Magic and Religion', in: Firth, R., (ed.), *Man and Culture: An evaluation of the work of Bronislaw Malinowski*, London: Routledge, (2002), p. 189-208.

Ostrander, R., *The Life of Prayer In a World of Science: Protestants, Prayer, and American Culture 1870-1930*, Oxford/New York: Oxford University Press, 2000.

Price, F. K. C., *Name It and Claim It: The Power of Positive Confession*, Los Angeles: Faith One Publications, 1992.

Rossem, M. van, *De Verenigde Staten in de Twintigste Eeuw*, Den Haag: Sdu Uitgevers, 2001.

Ruthven, M., *The Divine Supermarket: Travels in Search of the Soul of America*, London: Chatto, 1989.

Sachs, W. & Holland, T., *Restoring the Ties That Bind: The Grassroots Transformation of the Episcopal Church*, New York: Church Publishing Incorporated, 2003.

Schaefer, N. A., 'Exporting a U. S. Gospel of Health and Wealth: An American Evangelist in Europe', in: Krabbedam, H., Rubin, D., (eds.), *Religion in America: European and American Perspectives*, Amsterdam: VU University Press, (2004), p. 275-289.

Schmidt, T. E., 'Burden, Barrier, Blasphemy: Wealth in Matthew 6:33, Luke 14:33, and Luke 16:1', in: Moo, D. J., (ed.), *The Gospel and Contemporary Perspectives: Biblical Forum Series Vol. 2*, Grand Rapids: Kregel Publications (1996), p. 42-56.

Swanson, D. J., "'Health and Wealth" and the World Wide Web: Leading renewal ministries' use of Web to communicate social order', in: Unnithan, N. P., (ed.), *The Social Science Journal*, Vol. 45, Issue 4, (2008), p. 607-618.

Van der Laan, C. & Van der Laan, P., *Toen de kracht Gods op mij viel: 100 jaar pinksterbeweging in Nederland 1907-2007*, Kampen: Uitgeverij Kok, 2007.

Weber, M., *Economy and Society*, Berkeley: University of California Press, 1978.

Wolfe, A., *The Transformation of American Religion: How We Actually Live Our Faith*, Chicago: The University of Chicago Press, 2003.

Young, E. B., *Outrageous, Contagious Joy: Five Big Questions to Help You Discover One Great Life*, New York: Berkley Praise, 2007.

Internetbronnen

De website van de Hartford Institute for Religion Research, waarop bezoekersaantallen van de grootste Amerikaanse megakerken te lezen zijn, geraadpleegd op 11 januari 2010 via:

http://hrr.hartsem.edu/cgi-bin/mega/db.pl?db=default&uid=default&view_records=1&ID=*&sb=3&so=descend

De brief van senator C. E. Grassley aan predikant C. A. Dollar, nagelezen op 12 juli 2009 op zijn website: <http://grassley.senate.gov/releases/2007/110620075.pdf>

‘The Believer and Positive Confession’, gelezen op 5 november 2009 via de officiële website van de Assemblies of God: <http://ministers.ag.org/pdf/Confession.pdf>

‘Betrayal: Overcoming the devastating effects of betrayal’, over de reeks preken getiteld *Betrayal*, gelezen op 12 januari 2010 op de website van Ed Young: <http://www.edyoung.com/series.php?id=1803>

‘Biblical Confessions For Financial Prosperity’, gelezen op 12 januari 2010 op http://www.joelosteen.com/SiteCollectionImages/Web/Pages/HopeForToday/Downloads/Documents/JOM_BiblicalConfessionsFinancialCard.pdf

‘Kenneth Copeland Ministries 2009 Southwest Believers’ Convention’, gelezen op 12 september 2009 op de website van Kenneth Copeland: <http://kennethcopelandministries.org/2009/07/2009-southwest-believers-convention/>

‘Leaders – Dr. Price Biography’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van de kerk Crenshaw Christian Center, <http://www.crenshawchristiancenter.net/drprice.aspx?id=876>

‘Leaders – Pastor Fred Price, jr.’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van de kerk Crenshaw Christian Center, <https://www.crenshawchristiancenter.net/fredjr.aspx?id=1006>

‘Partner – History of E. I. F.’, gelezen op 12 juli 2009 op de website van de kerk Crenshaw Christian Center: <https://www.crenshawchristiancenter.net/partner.aspx?id=886>

‘Tri-God: An in-depth study of the Trinity’, over de reeks preken getiteld Tri-God, gelezen op 12 januari 2010 op de website van Ed Young: <http://www.edyoung.com/series.php?id=70>

Van Biema, D., Chu, J., ‘Does God Want You To Be Rich?’, gelezen op 17 juli 2009 via de website van *Time Magazine*: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1533448,00.html>

Van Biema, D., ‘Maybe We Should Blame God for the Subprime Mess’, gelezen op 17 juli 2009 via de website van *Time Magazine*: <http://www.time.com/time/business/article/0,8599,1847053,00.html>

Dollar, C. A., ‘Overcoming the Fear of Recession’, nageluitsterd op 18 januari 2010 via: <http://rss.streamos.com/streamos/rss/genfeed.php?feedid=1415&groupname=wcci>

Dollar, C. A., ‘The Right Attitude in Recession’, nageluitsterd op 18 januari 2010 via: <http://rss.streamos.com/streamos/rss/genfeed.php?feedid=1415&groupname=wcci>

Goodstein, L., ‘Believers Invest in the Gospel of Getting Rich’, gelezen op 19 augustus 2009 op de website van *The New York Times*: http://www.nytimes.com/2009/08/16/us/16gospel.html?_r=1&scp=1&sq=prosperity%20gospel&st=cse

Hakkenes, E., ‘Wie volgt Billy Graham straks op?’, gelezen op 9 november 2009 op de website van *Trouw*: http://www.trouw.nl/religie-filosofie/nieuws/article1847602.ece/Wie_volgt_Billy_Graham_straks_op_.html

De Jong, M. Y., ‘Prof. dr. Lans Bovenberg over het welvaartsevangelie en de kredietcrisis’, gelezen op 15 september 2009 via de website van het *Friesch Dagblad*: <http://www.frieschdagblad.nl/index.asp?artID=41522>

Keteyian, A., 'Hard Questions For "Prosperity Gospel"', gelezen op 17 juli op de website van *CBS News*:

http://www.cbsnews.com/stories/2008/01/29/cbsnews_investigates/main3767305.shtml

Marshall, P., 'Dr. Frederick Price Speaks in New York as Newly Affirmed 'Apostle of Faith'', gelezen op 12 juli 2009 op de website *Free Press Release*:

<http://www.free-press-release.com/news/200808/1219176601.html>

Mohler, R. A., Jr., 'The Gospel and Worldly Wealth: the Myth of the Prosperity Gospel', in: *The Albert Mohler Radio Program*, aflevering van 18 augustus 2009, nageluisterd op 6 oktober 2009 via:

<http://www.albertmohler.com/2009/08/18/the-gospel-and-worldly-wealth-the-myth-of-the-prosperity-gospel/>

Osteen, J., '#407 - Activating Faith Instead of Fear', nageluisterd op 11 januari 2010 via:

<http://www.podfeed.net/episode/407+-+Activating+Faith+Instead+of+Fear/2141803>

Osteen, J., '#423 - The Healing Power of Laughter', nageluisterd op 14 januari 2010 via:

<http://www.podfeed.net/episode/423+-+The+Healing+Power+of+Laughter/1620466>

Osteen, J., '#427 - Being Excellent in the Workplace', nageluisterd op 14 januari 2010 via:

<http://www.podfeed.net/episode/427+-+Being+Excellent+in+the+Workplace/1872014>

Osteen, J., '#443 - You Are Uncontainable', nageluisterd op 14 januari 2010 via:

<http://www.podfeed.net/episode/443+-+You+Are+Uncontainable/2167351>

Osteen, J., '#445 - Speaking the Blessing', nageluisterd op 14 januari 2010 via:

<http://www.podfeed.net/episode/445+-+Speaking+the+Blessing/2202688>

Osteen, J., '#447 - Have a Good Opinion of Yourself', nageluisterd op 14 januari 2010 via:

<http://www.podfeed.net/episode/447+-+Have+a+Good+Opinion+of+Yourself/2246106>

Osteen, J., 'Keep Your Song', gelezen op 12 januari 2010 op de website van Joel Osteen:

<http://www.joelosteen.com/HopeForToday/ThoughtsOn/Finances/KeepYourSong/Pages/KeepYourSong.aspx>

Ouweneel, W. J., 'Welvaartsevangelie', gelezen op 29 september 2009 via de website van Willem Ouweneel: <http://www.willemouweneel.nl/#p=0;b=425>

Pecenka, F. H., 'How Religion Almost Ruined My Life', gelezen op 17 juli 2009 op:

<http://exchristian.net/testimonies/2004/07/how-religion-almost-ruined-my-life.html>

Schipper, J., 'Het 'welvaartsevangelie' belooft veel te weinig', gelezen op 19 augustus 2009 op de website van het *Christelijk Informatie Platform*:

http://www.cip.nl/nieuwsbericht_detail.asp?id=11070

Walton, J. L., 'Did Christianity Cause the Crash?', gelezen op 18 januari 2010 op de website Religion Dispatches:

http://www.religiondispatches.org/blog/mediaculture/2063/did_christianity_cause_the_crash

Walton, J. L., 'Prosperity Preachers: Where Are They Now?', gelezen op 15 januari 2010 op de website Religion Dispatches:

http://www.religiondispatches.org/blog/politics/444/prosperity_preachers:%C2%A0where_are_they_now

Weiss, J., 'Ed Young spreads his Fellowship to Florida', gelezen op 12 januari 2010 op de website van The Dallas Morning News:

<http://www.dallasnews.com/sharedcontent/dws/dn/religion/stories/091606dnrelnmultisitemain.359180b.html>

Williford, S. O., 'The Making of an Apostle', gelezen op 12 juli 2009 op de website The Written Word: <http://visionpublishing.blogspot.com/2008/07/making-of-apostle.html>